

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису

МІЩУК ВІКТОР ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 327:061.16С

ДИСЕРТАЦІЯ

**НАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

_____ В. В. Міщук

Науковий керівник – Юськів Богдан Миколайович, кандидат
економічних наук, доктор політичних наук, професор

Примірник є ідентичним іншим примірникам дисертації

АНОТАЦІЯ

Мишук В.В. «Національні чинники в євроінтеграційних процесах країн Вишеградської групи» – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (Галузь знань 29 Міжнародні відносини). Волинський національний університет імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України. Луцьк 2023.

Дисертаційна робота присвячена темі дослідження впливу національних чинників на європейський інтеграційний процес країн Вишеградської групи. Комплексно досліджено вплив групи національних політичних чинників євроінтеграції на інтеграційні процеси Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Європейська інтеграція є одним з визначальних процесів для міжнародних відносин другої половини ХХ ст. Змістовно євроінтеграція означається як регіоналізація на тлі загальносвітових процесів глобалізації. В європейському інтеграційному процесі виділяються два вектори руху – розширення та поглиблення. Перша тенденція виразно спрямована із заходу на схід. Основними мотивами цього руху є насамперед економічні та політичні мотиви. У ньому зацікавлені обидві сторони – країни, які вже є членами ЄС, і країни, які мають намір стати членами Спільноти. Метою перших є збільшення своєї політичної значущості, розширення ринку збуту та збільшення інвестицій, підвищення безпеки та стабільності, зміцнення демократії та прав людини. Для країн, що приєднуються, ЄС є своєрідним цивілізаційним еталоном власного розвитку. Друга тенденція – поглиблення євроінтеграції – є процесом, який у нинішній час щораз більше актуалізується.

Країни Вишеградської групи можна охарактеризувати як такі, де розширення ЄС виконано, однак процеси поглиблення інтеграції є злободенними і складними. Це пов'язано насамперед з тим, що країни Вишеграду є постсоціалістичними країнами, кожна з яких пройшла складний власний шлях формування національної держави. І якщо економічні інтереси

країн Вишеградської групи цілком збігаються із загальноєвропейськими прагненнями, то політичні чинники далеко не завжди є стимулом до єднання із державами Західної Європи.

Європейська інтеграція має свої закони, які неможливо обійти, та без виконання формалізованих вимог доєднатися до Європейського Союзу неможливо. Однак механізм поглиблення Європейської інтеграції неминуче стикається з протиріччями, які постійно гальмують подальший розвиток проєкту в сучасному форматі. По-перше, це балансування між національними інтересами та наднаціональними проблемами, яке постійно супроводжує всі процеси в ЄС. Більшість важливих загальноєвропейських питань вирішуються консенсуально всіма членами, що поряд з активним розширенням Євросоюзу створює перепони для подальшої глибокої інтеграції. По-друге, постійне розширення проєкту створює умови для виникнення неформальних політичних союзів серед членів ЄС, базисом для яких є лобювання спільних національних інтересів у загальноєвропейському об'єднанні.

Звідси постає проблема пошуку механізмів ефективного національного розвитку країн Вишеградської групи в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів у Європі, що супроводжується постійними соціально-економічними та політичними викликами і геополітичною напругою. В основі вироблення таких механізмів є потреба виявлення чинників, які впливають на євроінтеграцію в сучасних умовах, і вдалого використання їхнього позитивного потенціалу та зниження ризиків, які вони викликають.

Одним із найяскравіших прикладів трансформації національних чинників у процесі інтеграції є євроінтеграційний кейс держав Вишеградської четвірки: Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Важливим аргументом, що сприяв вибору нами дослідження інтеграційних процесів у державах Вишеграду, також було те, що ці держави не лише є нашими сусідами, але й той факт, що в історичній ретроспективі вони також пережили соціалістичний політичний експеримент і на момент вступу до ЄС їхні політичні системи мали багато спільного з українськими. Незважаючи на обраний

демократичний зовнішньополітичний курс на повноправне членство в Європейському Союзі, політичним системам досліджуваних держав також були притаманні корупційність, галузева неефективність та інші чинники, що суперечили проголошеній меті вступу до ЄС. Дослідження кейсів того, як ці держави змогли подолати ці явища та яка роль національних факторів у них, створить можливі варіанти з поліпшення інтеграційних умов і для нашої держави.

Метою роботи є науково-теоретичне обґрунтування впливу національних чинників на європейські інтеграційні процеси на прикладі країн Вишеградської групи. При цьому особлива увага зосереджується на проблемах поєднання національних інтересів, національного суверенітету і національної ідентичності з інтеграцією в Європейському Союзі та інших регіональних проектах.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, відображено стан наукової розробки проблеми, окреслено хронологічні та територіальні рамки дослідження, визначено основні методи наукової роботи, виділено наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, зазначено інформацію про попередню апробацію результатів дослідження та структуру роботи.

У першому розділі цієї роботи проаналізовано основні концептуальні поняття дослідження інтеграційного процесу, що дозволило визначити місце національних чинників в інтеграційних теоріях. Відокремити національні чинники в системі політичних факторів інтеграції. Визначити основні поняття дослідження та сформулювати концептуальну основу дослідження національних факторів. Синтезувати теоретичну базу, що описує трансформаційну суть національних чинників у політичній інтеграції.

Досліджено попередні напрацювання, що частково охоплюють розв'язання представленої наукової проблеми. Сформовано джерельну базу дослідження ролі національних чинників інтеграційного процесу в ЄС.

У другому розділі розкрито особливості «Розширення на Схід» 2004

року в контексті національних чинників держав Вишеграду. Проаналізовано основні етапи поглиблення та хвилі розширення ЄС. Визначено основні проблеми та переваги впливу національних чинників на інтеграційний процес. Дисертант акцентує на доцентровості національної ідентичності в інтеграційному процесі за допомогою порівняння соціологічних досліджень європеїзації держав Вишеградської групи та становлення національної ідентичності Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Проаналізовано вплив національного суверенітету на інтеграційний процес на довідному етапі європейської інтеграції країн Вишеградської групи. Порівняння показників внутрішньої суверенності країн Вишеградської групи та ефективності євроінтеграційного процесу, визначеної за допомогою контент-аналізу звітів Європейської Комісії з 1998 до 2004 року, дозволяє підсумувати, що національний суверенітет на довідному етапі інтеграції відіграв роль доцентрового фактора відносно цього процесу. Визначено основні національні інтереси держав Вишеграду на довідному етапі європейської інтеграції. Проведений у науковій роботі SWOT-аналіз дає можливість зробити висновок про те, що національні чинники досліджених країн Вишеградської групи до 2004 року були спрямовані на долучення до Європейського Союзу.

За допомогою контент-аналізу програм сучасних провідних парламентських сил держав Вишеградської групи доведено, що більшість євроскептичних поглядів, представлених у цих документах, базуються на національних факторах. Виявлені дані дають підстави стверджувати про відцентрову роль національних чинників в інтеграційному процесі держав країн Вишеградської групи до ЄС на сучасному етапі.

У третьому розділі проаналізовано вплив національних чинників на формування основних концепцій та підходів до втілення міжнародної політики країн Вишеградської групи. Визначено, що національні фактори мають найбільший вплив при здійсненні атлантичної зовнішньої політики з автономістським підходом, ця модель характерна для правоцентристських

партій держав Вишеградської четвірки, що на сьогодні є домінуючими політичними силами у власних країнах.

Досліджено основні інтеграційні ініціативи країн Вишеградської групи, місце та роль національних чинників у їхньому формуванні.

Визначено роль України в описаних інтеграційних концептах і проаналізовано вірогідність їхньої реалізації в сучасних умовах міжнародної політики. Описано вплив національних чинників на європейську інтеграцію України та взаємовідносини з державами Вишеградської четвірки. Змодельовано найуспішніші сценарії використання національних факторів України з метою підвищення ступеня інтегрованості з Європейським Союзом.

Наукова новизна отриманих результатів визначена метою та завданнями дослідження, засобами їхнього розв'язання і полягає в наступному:

вперше:

- досліджено комплексний вплив національних чинників на міжнародний інтеграційний політичний процес.

- обґрунтовано доцентрову роль внутрішнього суверенітету держав Вишеградської групи в інтеграційному процесі;

- визначено роль національних чинників у формуванні міждержавної політики країн Вишеградської групи;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування категоріального апарату дослідження; зокрема, окреслено роль і місце національних факторів у підходах до вивчення інтеграційного процесу ЄС;

- систематизовано базис формування основних напрямів міжнародної політики країн Вишеградської групи на регіональному та субрегіональному рівнях;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні моделі європейського інтеграційного процесу, що враховують досліджений вплив національних факторів на нього;

- розуміння національних базисів євроінтеграційної політики;

– доповнилась наукова аргументація щодо мінливості національних чинників в інтеграційному процесі.

Ключові слова: європейська інтеграція, євроскептицизм, прагматизм, національні чинники, Європейський Союз, Центральна Європа, Вишеградська група, Україна, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, національний інтерес, національний суверенітет, національна ідентичність.

ABSTRACT

Mishchuk V.V. "National factors in the European integration processes of the Visegrad Group countries" - Qualification research paper with manuscript copyright.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 291 International relations, public communications and regional studies (Field of knowledge 29 International relations). Lesya Ukrainka Volyn National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Lutsk 2023.

The dissertation is devoted to the research of the national factors' impact on the European integration process of the Visegrad Group countries. The impact of national political factors on European integration processes of Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia is comprehensively investigated.

In the second half of the 20th century, the European integration has become one of defining processes for international relations. Meaningfully, European integration is defined as regionalization on the background of worldwide globalization processes. There's two main vectors distinguished in the European integration process - expansion and deepening. The first trend is clearly directed from West to East. This movement's main motives are primarily economical and political. Both countries that are already members of the EU and countries that intend to become members of the Community are interested in it. The goal of the former is to increase its political influence, expand the sales market and investments, strengthen its security, stability, democracy and human rights. For the joining countries, the EU serves as civilizational standard for their development. The second trend - the deepening of European integration - is a process that's becoming more and more relevant nowadays.

The Visegrad Group countries are characterized as those where EU enlargement has been completed, but the processes of deepening the integration are topical and complex. This is primarily due to the fact that those are the post-socialist countries, each of them has gone through its own complex path of national state formation. While the economic interests of the Visegrad Group countries are

completely coincide with general European aspirations, political factors are barely an incentive for unification with Western Europe.

European integration has its own laws that cannot be bypassed, and it is impossible to join the European Union without fulfilling formalized requirements. However, the mechanism of European integration deepening inevitably faces contradictions that constantly inhibit further development of the project in its modern format. First, it's balancing between national interests and supranational problems, that constantly accompanies all EU processes. Majority of the important pan-European issues are resolved consensually by all members, which, along with the active expansion of the European Union, creates obstacles for further deep integration. Secondly, the constant expansion of the project creates conditions for informal political unions among EU members, the basis of which is lobbying of common national interests in the EU.

Hence the problem of Visegrad Group's effective national development mechanisms in the process of European integration deepening, accompanied by constant socio-economic and political challenges and geopolitical tension. The basis of this mechanisms is the need to identify factors that affect European integration and to successfully use their positive potential while reducing the risks they cause.

One of the most striking examples of national factors transformation in integration process is the European integration case of the Visegrad Four: Poland, Czech Republic, Hungary and Slovakia. An important argument to our choice of study the integration processes in the Visegrad countries is also the fact that they are not only our neighbors, but, in historical retrospect, also experienced a socialist political experiment and at the time of joining the EU their political systems had a lot in common with Ukrainian one. Despite of democratic foreign policy course for full EU membership, the political systems of this countries were also characterized by corruption, industry inefficiency and other factors that contradicted with the goal they declared. A case study of how these states were able to overcome these phenomena and the role of national factors in this process can help improving integration conditions for Ukraine as well.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the goal, task, object and subject of the research, reflects the state of scientific development of the problem, outlines the chronological and territorial framework of the research, defines the main methods of scientific work, highlights scientific novelty, theoretical and practical significance of obtained results, indicates the information about preliminary approval of research results and structure of work.

In the first chapter of this work the main concepts of the integration process research were analyzed, which made it possible to determine the place of national factors in integration theories, separate national factors in the system of political factors of integration, define the main concepts of study and formulate the conceptual basis of national factors study. Synthesize a theoretical base that describes the transformational essence of national factors in political integration. The previous researches, which partially cover the solution of the presented scientific problem, were studied. The source base for the role of national factors' study in the integration process in the EU has been formed.

The second chapter reveals the peculiarities of the 2004 "Enlargement to the East" in the context of Visegrad states national factors. The main stages of deepening and EU expansion waves were analyzed and the main problems and advantages of the national factors' influence on the integration process were determined. The dissertation student emphasizes the role of national identity in the integration process by comparing sociological studies of the Visegrad Group Europeanization and national identity formation in Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovakia.

The work analyses the impact of national sovereignty on the integration process at the next stage of the European integration of the Visegrad Group countries. A comparison of the Visegrad Group internal sovereignty indicators and the efficiency of the European integration process, determined by content analysis of the European Commission reports from 1998 to 2004, allows to conclude that national sovereignty at the next stage of integration has changed as the central factor of this process. Author determines the national interests of the Visegrad states at the entry stage of European integration. The SWOT analysis used in the scientific work

leads to conclusion that national factors of the Visegrad Group countries before 2004 led to joining the European Union.

By using the content analysis of leading Visegrad Group parliamentary programs, it's been proven that most of the Eurosceptic views in these documents are based on national factors. The revealed data gives reason to assert the centrifugal role of national factors in EU integration process of the Visegrad Group countries at the current stage.

The third chapter analyzes the influence of national factors on the formation of basic concepts and implementation approaches of the Visegrad Group's international policy. It's determined that national factors have the biggest influence on Atlantic foreign policy with an autonomist approach, and this model is a characteristic of center-right parties, which are the dominant political forces in Visegrad Four countries now.

The main integration initiatives of Visegrad Group, the place and role of national factors in their formation have been studied.

The work determines the role of Ukraine in the described integration concepts, analyses the probability of their implementation in modern international politics conditions, describes the influence of national factors on the European integration of Ukraine and mutual relations with Visegrad Four countries. The most successful scenarios of possible Ukraine's national factors realizations in order to increase the level of EU integration are simulated.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the purpose and tasks of the research, the means of their solution and consists in the following:

for the first time:

- researched the complex influence of national factors on political process of the international integration;
- researched the central role of the Visegrad Group countries' internal sovereignty in the integration process;
- researched the role of national factors in the formation of the Visegrad Group countries' international policy;

improved:

- outlined the theoretical justification of the categorical research apparatus; in particular, the national factors' role and place in EU integration process study approaches;

- researched the basis for the formation of Visegrad Group's international policy main directions on regional and subregional levels;

acquired further development:

- theoretical models of the European integration process, taking into account the researched influence of national factors;

- understanding of national bases of European integration policy;

- supplemented the scientific argumentation regarding the variability of national factors in the integration process.

Keywords: European integration, Euroscepticism, pragmatism, national factors of integration, European Union, Central Europe, Visegrad Group, Ukraine, Poland, Hungary, Czech Republic, Slovakia, national interest, national sovereignty, national identity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Міщук В.В. Розширення на схід як етап розвитку Європейського Союзу. *Гілея: науковий вісник*. 2019. №141(3). С. 52-56.
2. Міщук В. В. Процес розширення ЄС на «Схід» 2004 року в контексті національних інтересів учасників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. №1(9). С. 253-273
3. Mishchuk V. The origins of Central European Euroscepticism. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №4. P. 68-79.
4. Міщук В. Вплив національних чинників на формування субрегіональної політики держав Центральної Європи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (16). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/292/304>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Міщук В.В. Розширення на «схід» як етап розвитку Європейського Союзу. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 6 грудня 2018 р.). Рівне: Рівненський інститут Київського університету права Національної академії наук України, 2018. С. 112-114.
6. Міщук В.В. Вплив стратегії автономізму на зовнішню субрегіональну політику країн центральної Європи. *«Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21-22 травня 2021 р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2021. С. 66-70.
7. Міщук В.В. Національні інтереси та інтеграційні проекти країн ЦЄ в межах ЄС. *Теорія та практика сучасної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 серпня 2021 р.). Київ:

Міжнародний Центр Науки і Досліджень, 2021. С. 23-24.

8. Міщук В.В. Україна в євроінтеграційній перспективі та планах країн Центральної Європи. *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 вересня 2021 р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 91-95.

9. Міщук В.В. Аналіз євроскептичних настроїв в програмах сучасних політичних партій країн ЦСЄ. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 лютого 2021 р.). Київ: Інститут інноваційної освіти, 2021. С. 74-84.

Наукова публікація, в якій додатково відображаються результати дисертаційного дослідження:

10. Міщук В.В. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проєкти держав Центральної Європи в межах ЄС у сучасний період. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. №6 (24). С. 145-154.

ЗМІСТ

Вступ.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЧИННИКА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ У ЄВРОПІ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ СТ.....	24
1.1. Теоретична основа та концептуалізація базових понять дослідження впливу національного чинника на процеси інтеграції та дезінтеграції	24
1.2. Джерельна база вивчення чинників впливу на інтеграційно-дезінтеграційні процеси в країнах Вишеградської групи	49
Висновки до першого розділу.....	57
РОЗДІЛ II. НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК ДОЦЕНТРОВА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	59
2.1. Національна ідентичність країн Вишеградської групи в.....	59
контексті розширення ЄС на Схід: довступний етап (1998-2004 рр.)...	59
2.2. Національний суверенітет як доцентрова сила європейської інтеграції на прикладі країн Вишеградської групи перед вступом до ЄС (1998–2004 рр.).....	74
2.3. Європейська інтеграція країн Вишеградської групи 1998–2004 рр. під кутом зіткнення національних інтересів і проблем.....	90
Висновки до другого розділу	109
РОЗДІЛ III. НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК ВІДЦЕНТРОВА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	112
3.1. Національний прагматизм і євроскептицизм країн Вишеградської групи в ЄС на сучасному етапі інтеграції: 2004–2022 рр.	112
3.2. Вплив національних чинників на формування міжнародної політики країн Вишеградської групи на сучасному етапі інтеграції 2004–2022	рр.

.....	128
3.3. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проекти країн Вишеградської групи в межах ЄС.....	143
3.4. Націєтворчі процеси в Україні в євроінтеграційній перспективі та планах країн Вишеградської групи	158
Висновки до третього розділу	172
Висновки	174
Список використаних джерел.....	179
ДОДАТКИ.....	196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЦЄ – Центральна Європа

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

Вишеградська група – Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄК – Європейська Комісія

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

Вступ

Актуальність теми дослідження. Європейська інтеграція є одним з визначальних процесів для міжнародних відносин другої половини ХХ ст. Змістовно євроінтеграція означається як регіоналізація на тлі загальносвітових процесів глобалізації. В європейському інтеграційному процесі виділяються два вектори руху – розширення та поглиблення. Перша тенденція виразно спрямована із заходу на схід. Основними мотивами цього руху є насамперед економічні та політичні мотиви. У ньому зацікавлені обидві сторони – країни, які вже є членами ЄС, і країни, які мають намір стати членами Спільноти. Метою перших є збільшення своєї політичної значущості, розширення ринку збуту та збільшення інвестицій, підвищення безпеки та стабільності, зміцнення демократії та прав людини. Для країн, що приєднуються, ЄС є своєрідним цивілізаційним еталоном власного розвитку. Друга тенденція – поглиблення євроінтеграції – є процесом, який у нинішній час щораз більше актуалізується.

Країни Вишеградської групи можна охарактеризувати як такі, де розширення ЄС виконано, однак процеси поглиблення інтеграції є злободенними і складними. Це пов'язано насамперед з тим, що країни Вишеграду є постсоціалістичними країнами, кожна з яких пройшла складний власний шлях формування національної держави. І якщо економічні інтереси країн Вишеградської групи цілком збігаються із загальноєвропейськими прагненнями, то політичні чинники далеко не завжди є стимулом до єднання із державами Західної Європи.

Європейська інтеграція має свої закони, які неможливо обійти, та без виконання формалізованих вимог доєднатися до Європейського Союзу неможливо. Однак механізм поглиблення Європейської інтеграції неминуче стикається з протиріччями, які постійно гальмують подальший розвиток проєкту в сучасному форматі. По-перше, це балансування між національними інтересами та наднаціональними проблемами, яке постійно супроводжує всі процеси в ЄС. Більшість важливих загальноєвропейських питань вирішуються

консенсуально всіма членами, що поряд з активним розширенням Євросоюзу створює перепони для подальшої глибокої інтеграції. По-друге, постійне розширення проєкту створює умови для виникнення неформальних політичних союзів серед членів ЄС, базисом для яких є лобіювання спільних національних інтересів у загальноєвропейському об'єднанні.

Звідси постає проблема пошуку механізмів ефективного національного розвитку країн Вишеградської групи в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів у Європі, що супроводжується постійними соціально-економічними та політичними викликами і геополітичною напругою. В основі вироблення таких механізмів є потреба виявлення чинників, які впливають на євроінтеграцію в сучасних умовах, і вдалого використання їхнього позитивного потенціалу та зниження ризиків, які вони викликають.

Відтак проблеми європейської інтеграції стали провідною тематикою наукових досліджень і стимулювали появу численних праць з політичних наук загалом і міжнародних відносин. Зокрема, це праці таких авторів, як М. Берджесс, І. Тьоммель, Л. Хуге, Г. Маркс, Ф. Шіммельфенніг, М. Ейлструп-Санджованні, Є. Горюнова, М. Вахудова, П. Кратохвіл та інші. Однак на сьогодні залишається мало досліджуваною роль національних чинників в інтеграційних процесах. Частково ця тема висвітлювалась у працях С. Рійшо, А. Тріандафілліду, Т. Ріссе. Тим не менше проблематика трансформаційної суті національних факторів в інтеграційному процесі Європи є мало досліджуваною.

Одним із найяскравіших прикладів трансформації національних чинників у процесі інтеграції є євроінтеграційний кейс держав Вишеградської четвірки: Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Важливим аргументом, що сприяв вибору нами дослідження інтеграційних процесів у державах Вишеграду, також було те, що ці держави не лише є нашими сусідами, але й той факт, що в історичній ретроспективі вони також пережили соціалістичний політичний експеримент і на момент вступу до ЄС їхні політичні системи мали багато спільного з українськими. Незважаючи на обраний

демократичний зовнішньополітичний курс на повноправне членство в Європейському Союзі, політичним системам досліджуваних держав також були притаманні корупційність, галузева неефективність та інші чинники, що суперечили проголошеній меті вступу до ЄС. Дослідження кейсів того, як ці держави змогли подолати ці явища та яка роль національних факторів у них, створить можливі варіанти з поліпшення інтеграційних умов і для нашої держави.

Виходячи із ряду малодосліджених проблем та актуальних питань сучасної політичної науки, була сформована **мета дослідження** – науково-теоретичне обґрунтування впливу національних чинників на європейські інтеграційні процеси на прикладі країн Вишеградської групи. При цьому особлива увага зосереджується на проблемах поєднання національних інтересів, національного суверенітету і національної ідентичності з інтеграцією в Європейському Союзі та інших регіональних проектах.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі **завдання**:

– дослідити теоретичні основи та концептуалізувати базові поняття дослідження впливу національного чинника на процеси інтеграції та дезінтеграції;

– проаналізувати джерельну базу дослідження національних чинників європейської інтеграції;

– проаналізувати особливості розширення на «Схід» ЄС 2004 р. та роль у ньому національної ідентичності держав Вишеградської групи;

– осмислити роль національного суверенітету як інтеграційного чинника на довштупному етапі європейської інтеграції країн Вишеградської групи;

– дослідити національні інтереси учасників євроінтеграційного проекту розширення на «Схід» та визначити їхню роль у процесі інтеграції країн Вишеградської групи на довштупному етапі (1998-2004 рр.);

– дослідити участь національних чинників у формуванні базису сучасної дезінтеграційної політики країн Вишеградської групи;

– визначити вплив національних чинників на формування сучасної

зовнішньої субрегіональної політики держав Вишеградської групи;

– проаналізувати сучасні інтеграційні ініціативи країн Вишеградської групи, як альтернативні до європейської інтеграції;

– дослідити, як інтеграційні процеси впливають на націєтворчі процеси в Україні та які сценарії зовнішньої інтеграційної політики є найсприятливішими для нашої держави.

Об'єктом дослідження є процес європейської інтеграції в Центральній Європі.

Предметом дослідження є національний чинник та його взаємозв'язок з процесом євроінтеграції.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є логіко-діалектичний метод пізнання явищ і процесів сучасних міжнародних відносин. Для досягнення поставленої мети використано низку загальнонаукових і спеціальних методів.

Для виконання поставлених завдань застосовано загальнонаукові та філософські принципи, серед яких *системний, функціональний, порівняльний та логіко-аналітичний* для узагальнення, категоризації та концептуалізації базових понять дослідження ролі національних чинників в інтеграційному процесі. Для аналізу існуючих емпіричних знань про роль національних чинників в європейській інтеграції держав Вишеградської групи на доступному етапі інтеграційного процесу використано *методи контент- і SWOT-аналізів*. Для дослідження сучасної ролі національних чинників у формуванні євроскептичної політики доміантних парламентських партій країн Вишеградської групи застосовуються методи *контент-аналізу, наукового узагальнення і систематизації та групування*. Для аналізу впливу національних чинників на формування курсу міжнародної політики країн Вишеградської групи було застосовано *методи порівняльного аналізу дослідження історичної ретроспективи, івент-аналізу, ситуативного та системного аналізу*.

У роботі застосовувались і інші методи: структурний аналіз, метод

аналізу статистичних даних, контент-аналіз документів, політичних програм провідних політичних сил парламентів держав Вишеградської четвірки тощо. Дані методи використано для отримання проміжних результатів дослідження, виконання завдань певного параграфу роботи. Зокрема, виявлення базису сучасної євроскептичної політики домінантних парламентських партій країн Вишеградської групи, формування висновків щодо інтеграційного прогресу країн Вишеграду на основі звітів Європейської Комісії.

Застосування описаних методів дозволило реалізувати поставлені завдання, виокремити і дослідити національні чинники в міжнародних відносинах та визначити їхній вплив на інтеграційний європейський процес на прикладі інтеграції країн Вишеградської групи до Європейського Союзу.

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою та завданнями дослідження, засобами їхнього розв'язання і полягає в наступному:

вперше:

- досліджено комплексний вплив національних чинників на міжнародний інтеграційний політичний процес.
- обґрунтовано доцентрову роль внутрішнього суверенітету держав Вишеградської групи в інтеграційному процесі;
- визначено роль національних чинників у формуванні міждержавної політики країн Вишеградської групи;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування категоріального апарату дослідження; зокрема, окреслено роль і місце національних факторів у підходах до вивчення інтеграційного процесу ЄС;
- систематизовано базис формування основних напрямів міжнародної політики країн Вишеградської групи на регіональному та субрегіональному рівнях;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні моделі європейського інтеграційного процесу, що

враховують досліджений вплив національних факторів на нього;

– розуміння національних базисів євроінтеграційної політики;

– доповнилась наукова аргументація щодо мінливості національних чинників в інтеграційному процесі.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть сприяти у формуванні державних програм освіти, що охоплюють проблеми євроінтеграційного процесу, стати матеріалом для подальших наукових робіт у цій сфері. Окрім цього, результати наукового доробку мають загальнонаукове значення та створюють додаткові знання для формування нових моделей політичного інтеграційного процесу. Емпіричні дані, отримані в ході дослідження, можуть бути використані для доповнення національних програм з європейської інтеграції. Результати дослідження можуть слугувати базою для вивчення інтеграційних процесів і взаємозв'язку факторів внутрішньої політики та міжнародних відносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, отримані в ході дослідження, одержані автором особисто й надані в тексті дисертаційної роботи, наукових статтях українських фахових видань та закордонній публікації.

Апробація результатів дисертації. Результати, отримані під час дослідження, було представлено науковій спільноті на галузевих наукових конференціях. Зокрема: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція РІ КУП НАНУ (6 грудня 2018 року), V Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика», Інститут інноваційної освіти (26–27 лютого 2021 р.), «Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи», організована Центром досконалості Жана Моне Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (21-22 травня 2021 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної науки», Міжнародний центр науки і

досліджень (19-20 серпня 2021 р.), «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук», Причорноморський центр досліджень проблем суспільства (15–16 жовтня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковано у трьох фахових виданнях ВАК України (міжнародні відносини) [165], [166], [169], а також одна публікація у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу [167]. Окрім цього, результати роботи опубліковано в одному науковому виданні [168] спеціальності 052 Політологія. Додатково результати дослідження тезово подано в матеріалах перелічених конференцій.

Структура дисертації. Мета і завдання дисертаційної роботи визначили її структуру, яку складають: вступ, три розділи, поділених на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел – 169 позицій, загальний зміст дисертації становить 218 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЧИННИКА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ У ЄВРОПІ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ ст.

1.1. Теоретична основа та концептуалізація базових понять дослідження впливу національного чинника на процеси інтеграції та дезінтеграції

Процес європейської інтеграції на сьогодні є однією з найсуперечливіших проблем вітчизняної та світової науки. Однією та, на нашу думку, основною з причин розбіжностей у визначенні поняття «європейська інтеграція» є різні підходи до досягнення цього справді складного та унікального явища міжнародної політики. Адже досить часто при дослідженні інтеграційних проявів у Європі використовується однобоке трактування політичних процесів відповідно до методу, який застосовує науковець, пояснюючи таким чином комплексне та складне явище євроінтеграції, оперуючи термінологією, що може дати лише часткове означення проявів інтеграційного процесу.

Отже, на сучасному етапі досліджень євроінтеграції необхідно узагальнити різногалузеву термінологію та досягти консенсусу, як у загальнонауковому визначенні процесу європейської інтеграції, так і у вузькоспеціалізованій політичній площині.

Політологічний навчально-енциклопедичний словник надає визначення поняттю «інтеграція» за походженням, тобто від латинського кореня «*integro*» – відновлення, об'єднання в єдине ціле, та визначається як об'єднання в ціле раніше ізольованих частин. До того ж надає систематизацію даного терміна за галузями застосування: соціальна інтеграція – об'єднання різних соціальних груп; асиміляція – об'єднання різномірних елементів культури в єдину культуру (культурна інтеграція); уніфікація різних моральних норм і

цінностей (моральна інтеграція) [1, с. 260-261]. Отже, можемо визначити, що на сучасному етапі загальнонаукове поняття «інтеграція» застосовується для пояснення процесів зближення та зв'язку елементів досліджуваної системи їхньої взаємодії в наявній системі, рушійних сил створення системи і, як наслідок, взаємодоповненість та взаємопоглинання елементів системи.

Термін «інтеграція» в суспільних науках знайшов широке застосування у 30-х рр. ХХ ст. [2, с. 680]. У суспільних науках цей термін використовується в різних формах та має різні тлумачення. Сучасний етимологічний аналіз цієї дефініції розрізняє декілька диференціацій застосування терміна «інтеграція». У широкому контексті суспільних наук можна виділити два загальнозживані підходи до розрізнення тлумачень терміна. Перший базується на секторальній змінній та за цією ознакою виділяє політичну та економічну інтеграцію. Наступний критерій конкретизує географічні змінні поняття та виділяє регіональну та глобальну інтеграцію [3, с. 7].

Сучасні суспільні науки для відмінності сфери застосування оперують терміном «міжнародна інтеграція», для пояснення міждержавної взаємодії та поєднання кластерів міжнародної політики в єдину політичну, економічну, соціальну чи інші системи. Проте у суспільній науковій літературі на сучасному етапі відсутня єдність у розумінні міжнародної інтеграції як поняття. Зокрема, спільна монографія українських науковців «Філософія інтеграції» [4] виділяє декілька загальнонаукових підходів до визначення міжнародної інтеграції.

Інтегрально-державницький підхід відносить інтеграцію до сфери створення новітніх структур, що спрямовані на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин. Засновником цього підходу є британський науковець Б. Джессоп, який описав основні підходи до цілісної (інтегральної) держави та моделі її взаємодії з іншими міжнародними гравцями у своїй праці «Теорія держави: встановлення капіталістичної держави на її місце» [5].

Економіко-географічний підхід визначає міжнародну інтеграцію як

природний наслідок економічної взаємодії держав у певному регіоні. Таким чином, фактором, що об'єднує у різних формах економічного регіоналізму, є прагнення держав-учасниць використовувати більш широке, транснаціоналізоване відчуття простору для просування національних економічних інтересів. Одними з прихильників цього підходу до трактування процесу міжнародної інтеграції є американські науковці - П. Р. Калі та Дж. Рейес [6].

Інституціоналістський підхід визначає, що інтеграція не може бути досягнута лише економічними методами [4, с. 10]. На думку представників інституціонально-управлінської концепції, інтеграція - це поєднання економічних і політико-правових аспектів. Даний підхід є одним із найпоширеніших серед дослідників політичних наук, оскільки акцентує на формуванні політичних механізмів міжнародної інтеграції. Серед основоположників цього підходу варто згадати М. Аспінволла та Г. Шнайдера [7], а також С. Дж. Булмера [8].

Макроекономічний підхід Я. Тінбергена визначає, що інтеграція - це поєднання раніше суверенних територій у більші суверенні регіони. Її протилежність – розпад або відокремлення. Згідно з його трактуванням інтеграційного руху протягом історії відбулася велика кількість обох процесів (інтеграції та дезінтеграції), але процес інтеграції був сильнішим, і кінцевим результатом має бути підвищення ступеня інтеграції [9, с. 117].

Для врахування змісту та сутності інтеграційних процесів у даній роботі будуть використані усі підходи до розуміння терміна «міжнародна інтеграція» з максимальним представленням аспектів кожного з них та їхніх особливостей у ширшому контексті.

Для дослідження окремих аспектів міжнародного інтеграційного процесу це комплексне явище розділяють для його вивчення залежно від сфери наукового інтересу. Український науковець Є. Рябінін за даним критерієм виокремлює політичну, військову та економічну інтеграцію [10, с. 123]. Але цей поділ є суто теоретичним, оскільки у практичних дослідженнях

неможливо чітко розділити інтеграцію за науковими сферами через взаємопов'язаність усіх інтеграційних процесів між собою.

У широкому розумінні терміна «міжнародна інтеграція» ми стикнемося з різноманітним трактуванням даного поняття залежно від сфери дослідження. Адже ми не можемо заперечити той факт, що у загальнонауковому розумінні дослідження політичних міжнародних зав'язків тісно переплітається та містить елементи міжнародної економічної теорії або ж дослідження у сфері військового та науково-технічного прогресу суб'єктів інтеграції. Звісно, ми не можемо заперечувати присутність зворотного зв'язку, оскільки політична площина є в наявності у всіх дослідженнях суспільних наук.

Поняття «політична інтеграція», згідно з дослідженнями американського економіста Ф. Махлупа, використовувалось принаймні з кінця 1920-х років, хоча інтеграційні процеси мали місце в історії людства і раніше. З розвитком політичної науки цей термін остаточно виокремився з економічної теорії та почав використовуватись у спеціалізованих політологічних дослідженнях на початку 50-х рр. минулого століття [11, с. 3].

Зважаючи на різноманіття трактування терміна «інтеграція» в суспільних науках, поняття «політична інтеграція» має також досить широке означення в науковій літературі. Передусім необхідно розуміти, що визначення «політична інтеграція» подається у широкому та вузькому значеннях, або ж інтеграція у політичному сенсі та суто політична інтеграція. У широкому значенні «політична інтеграція» розглядається в комплексі з економічною, культурною, військовою, науково-технічною інтеграцією як фактор впливу на певну досліджувану галузь економічної теорії, політекономії, культурології та інших суспільних наук, що вивчають процес інтеграції у своїх сферах [3, с. 8].

Наприклад, С.В. Мочерний та Я.С. Ларіна у своїй праці «Політекономія» пояснюють політичну інтеграцію як побічний продукт міжнародної економічної інтеграції, явища, що означає поступовий процес зближення та взаємодії національних господарств двох і більше країн, спрямованих на

створення єдиної наднаціональної економічної системи, а також як єдиного господарського механізму. Політична інтеграція розглядається ж як певний наслідок економічної взаємодії, оскільки, на думку авторів «Політекономії», у кінцевому підсумку міжнародна економічна інтеграція поширюється на всі надбудовні підсистеми суспільних відносин – соціальні, правові, політичні, культурні, ідеологічні, національні тощо, що призводить до утворення цілісних наднаціональних держав конфедеративного і навіть федеративного типу [12, с. 359].

Професор В. Бондаренко, аналізуючи широке означення політичної інтеграції, на противагу економічному тлумаченню, зазначав, що взаємодія між основними підсистемами суспільного життя формує головний принцип внутрішньодержавних відносин, а відкритість суспільної системи щодо зовнішньої взаємодії є основою відносин міжнародних. При цьому пріоритетом в обох випадках залишається політична сфера та політичне співробітництво, що визначає напрям руху держави, її імідж на міжнародній арені та ефективність суспільного розвитку. Поняття інтеграції пов'язане зі зміцненням взаємозалежності та злагодженості елементів соціальної системи [4, с. 10].

У вузькому, суто політологічному значенні, «політична інтеграція» досліджується в політичних науках та вивчається через призму політичних процесів і явищ як вирішальна складова суспільної взаємодії сучасності, невідривна від загального процесу світової глобалізації. Термін «політична інтеграція» означає певну цілісність, структурованість суспільних відносин, об'єднання людей та держав у нові суспільно-політичні спільноти [13, с. 49].

Згідно з «Політологічним енциклопедичним словником», політична інтеграція – це формування цілісного комплексу політичних систем через згуртування, злиття суспільних або державних структур у межах певної соціально-політичної групи, держави чи на міждержавному рівні [1, с. 131].

Професор Р. Войтович визначає політичну інтеграцію як тип об'єднання між націями-державами, який передбачає реалізацію спільних політичних

інтересів. Політична інтеграція, своєю чергою, передбачає формування всесвітнього демократичного уряду, глобального громадянського суспільства, глобальної демократії, глобальної держави [14, с. 10].

Проте незважаючи на загальну наукову зацікавленість дослідженнями проблематики політичної інтеграції, однозначного пояснення даного терміна політична наука досі не виробила. Зокрема, перша дискусійна парадигма у трактуванні поняття полягає у розумінні політичної інтеграції як явища або ж процесу.

Якщо розглянути політичну інтеграцію як явище, тобто виходячи із філософської категорії, що виражає зовнішні форми існування предметів і процесів дійсності та пізнання їх людиною [15, с. 260], то розуміння політичної інтеграції трактується як кінцевий результат певного процесу. В даному поясненні відкритими залишаються питання про те, який стан інтеграції можна вважати кінцевим результатом? Які конкретні держави та об'єднання держав є інтегрованими, а які перебувають у процесі інтеграції? А також які є критерії для визначення політичної інтегрованості?

Натомість більшість сучасних дослідників припускають, що політична інтеграція є процесом, що триває, тобто послідовною зміною фаз розвитку суспільства із проходження ними різних станів та стадій [15, с. 188].

Щодо стадій політичної інтеграції, то науковці виділяють чотири послідовні фази процесу політичної інтеграції:

1) Першою є стадія інституційної інтеграції, що стосується уніфікації національних інститутів та підпорядкування наднаціональним організаціям і, як наслідок, запровадження практики колективного ухвалення рішень групою країн. Спільні інституції необхідні для розвитку та адміністрування правил, регулювання, яких потребує економічна інтеграція.

2) Наступна стадія — інтеграція державної політики, що полягає у мірі відповідальності за проведення політики на вищому наддержавному рівні або політики, що спільно здійснюється чи координується на кількох рівнях.

3) Інтеграція ставлень — пов'язана з підтримкою регіональної інтеграції

громадськістю і політичною та економічною елітами.

4) Інтеграція безпеки — визначається як «спільна безпека», що ґрунтується на ненасильницькій взаємодії держав [16].

У міжнародних відносинах, ґрунтуючись на масштабово-географічних ознаках, виділяють такі рівні політичної інтеграції:

- Глобальна інтеграція як процес глобальних політичних взаємовідносин між наднаціональними гравцями міжнародної політики, міждержавними організаціями.

- Регіональний рівень політичної інтеграції базується на територіальній спільності кордонів держав, на спільному історичному розвитку, що доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, а також на спільності економічних проблем, зовнішньополітичних і геополітичних інтересів [17, с. 3]. Регіональна політична інтеграція визначається вченими як особливий інтеграційний рівень, обмежений територіальними та геополітичними рамками, що водночас пришвидшує інтеграційний процес завдяки спільним інтересам держав регіону та спонукає до переоцінки ролі національних держав у міжнародних відносинах [18, с. 100-101].

- Субрегіональний рівень політичної інтеграції охоплює об'єднання, які функціонують у межах певного субрегіону світу та охоплюють декілька країн, що розташовані в цьому регіоні (державний таксономічний рівень, що відповідає макрорегіонам) [19, с. 23].

Особливої уваги заслуговують дослідження євроінтеграції, або ж регіональної європейської політичної інтеграції, оскільки даний процес є унікальним явищем, феноменом якого є утворення та розширення, яке відбувалося, базуючись винятково на «м'якій силі» міжнародної політики.

Хоча ми зазвичай розуміємо термін європейська інтеграція інтуїтивно, уважніший погляд показує, що існує низка різних тлумачень того, що розуміється під європейською інтеграцією. Основною проблемою в означенні даного терміна є те, що євроінтеграція - це досить універсальне поняття, яке

застосовується науковцями для опису різних аспектів цього процесу. Досить популярним та водночас точним є порівняння дебатів про визначення терміна «євроінтеграція», запропоноване Дональдом Пучала [20]. Зокрема, даний диспут науковець описав як суперечку трьох сліпців про слона: перший доторкнувся до хобота та описав слона як довгого та гнучкого, другий доторкнувся до вуха та зробив висновок про те, що слон плаский, а третій, ознайомившись із ногою, стверджував, що слон схожий на дерево. Проте жоден з них не прийшов до дуже точного опису слона. Але оскільки кожен із них чесно базувався на своїх чуттєвих сприйняттях, між ними велася нескінченна дискусія про те, як насправді виглядає слон.

Чеський науковець Петер Краточвіль у своїй «Теорії європейської інтеграції» наступним чином резюмував дебати щодо визначень європейської інтеграції, більшість визначень згадують, або принаймні приймають, такі характеристики: інтеграція відбувається на європейському континенті. Під інтеграцією зазвичай розуміють процес, а не стан. Інтеграція включає як економічну, так і політичну складову, але також соціальні та культурні. Початок політичної інтеграції належить до повоєнного періоду. Головною особливістю політичної інтеграції є створення центральної установи, що має певну автономію та повноваження. Спочатку держави були основними суб'єктами інтеграційного процесу. Дійові особи в процесі інтеграції (такі як наднаціональні інституції, держави, регіони та транснаціональні актори) утворюють щільну мережу взаємодії та соціокультурні зв'язки [21, с. 26].

Науковий політичний диспут навколо проблеми політичної інтеграції на сьогодні у своїй більшості схиляється до визначення інтеграції як динамічного процесу на противагу трактуванню її як сталого явища. Природно, якщо ми підтримуємо це припущення, то і європейська політична інтеграція має сприйматися нами як певний динамічний політичний процес. Проте якщо розглянути інтеграцію як процес, ми вимушені ствердити, що європейська інтеграція, як і будь-який процес, має певну мету. Різні політичні студії, що вивчали та вивчають євроінтеграційний процес, пропонують різні варіанти

кінцевої мети європейської інтеграції.

Федералістська політична студія (А. Марк, Дж. Герард, А. Спіннеллі, М. Берджесс, Ж. Моне) вбачала метою європейської інтеграції утворення цілісної міжнаціональної загальноєвропейської держави у вигляді Європейської Федерації [22, с. 284].

Функціоналісти піддавали критиці федеральну модель Європейського Союзу через її ідеалістичність та нехтування національними чинниками. Д. Мітерані, родоначальник теорії європейського функціоналізму, стверджував, що федералізм має надто вузькі рамки для реалізації та що його важко буде досягти та підтримувати через політичний націоналізм членів ЄС [23, с. 68]. Модель розвитку європейської інтеграції в баченні функціональної політичної школи опирається на інструменти спільної взаємовигідної економічної діяльності.

Основною пояснювальною концепцією неофункціоналістської інтеграції є механізм поширення. Згідно з теоретичними описами функціонування цього механізму, інтеграція у початковій, обмеженій галузі політики спричиняє додаткові кроки назустріч інтеграції в сусідні сфери політики в результаті функціональних потреб. Це призводить до серії передачі політичних завдань та функцій на європейський рівень, що стає головним рівнем управління та формування політики. Хаас навіть припустив, що «Кінцевим результатом процесу політичної інтеграції є нова політична спільнота, нав'язана над вже присутньою» [24, с. 84].

Тоді як неофункціоналізм пояснює інтеграцію як результат співпраці та конкуренції між суспільними суб'єктами, інтерговерменталізм пояснює інтеграцію як результат співпраці та конкуренції серед національних урядів. В основній ідеї міжурядового підходу до євроінтеграції, інтеграція суперечить національному різноманіттю, і коли ці чинники стикаються, національні відмінності, скоріше за все, переважатимуть. Як наслідок, інтеграція зупиняється, коли вона впливає на високу політику [25, с. 1115].

Механізм інтеграційного процесу підсумував у своїй роботі Франк

Шиммельфенніг, на його думку, теорії європейської інтеграції передбачають умови та механізми, за яких компетенції та межі змінюються між рівнями та агентами управління в європейській багаторівневій системі. Ці зрушення відбуваються у трьох вимірах:

- Секторна (галузева) інтеграція належить до процесу, завдяки якому сфери політики або сектори, які раніше керувалися винятково на національному рівні, стають (частково або повністю) сферою регуляції ЄС.

- Вертикальна інтеграція (або «поглиблення») стосується розподілу компетенції між установами ЄС в інтегрованих секторах політики. Збільшення вертикальної інтеграції відбувається, коли компетенції дедалі частіше розподіляються між країнами - членами ЄС (включаючи зміни від одностайності щодо прийняття рішень кваліфікованою більшістю) або делегування автономним наднаціональним установам.

- Горизонтальна інтеграція (або «розширення») належить до територіального розширення певної держави, галузевої та вертикальної інтеграції. Розширення є найважливішим горизонтальним процесом інтеграції, але розширення також відбувається, коли країни, що не є членами, приймають часткове регулювання режимами ЄС (наприклад, «Шенген»), або держави-члени розширюють свою інтеграцію (наприклад, коли вони вводять євро) [30, с. 38].

Теорії європейської інтеграції не стосуються безпосередньо питання розширення прямо та явно, однак вони все ще пропонують цікаві підходи до вивчення та аналізу цієї теми. Використання традиційних теорій є досить проблематичним, оскільки зазвичай можна застосовувати індивідуальні підходи лише щодо певних аспектів процесу. Теоретична основа полягає в розумінні розширення ЄС як важливого процесу для самої європейської інтеграції, проте ще до початку нового тисячоліття фактично не було відповідного дослідження, яке б розглядало проблему розширення ЄС з теоретичної точки зору, і переважали досить емпіричні дослідження. Першою комплексною роботою, присвяченою теорії розширення ЄС, було дослідження

Ф. Шиммельфеніга «Теоретизування розширення ЄС: фокус дослідження, гіпотези та стан досліджень» 2002 р. [30]. Ця робота суттєво сприяла кращому розумінню проблеми розширення, одночасно закладаючи основи порівняльних досліджень. Зокрема, у цьому науковому доробку пропонується визначити розширення організації як поступовий процес і формальну горизонтальну інституціоналізацію організаційних правил та норм. У розумінні автора, інституціоналізація означає процес, за допомогою якого дії та взаємодії соціальних суб'єктів отримують нормативний шаблон [30, с. 502].

Різниця між «горизонтальною» та «вертикальною» інституціоналізацією відповідає загальноживаному поняттю «розширення» та «поглиблення». Горизонтальна інституціоналізація відбувається тоді, коли установи виходять за межі чинних політичних акторів, тобто коли група акторів, дії та відносини яких регулюються нормами організації, стає більшою.

Уже на базовому теоретичному рівні ми можемо розглянути різні підходи до визначення балансу доцентрових та відцентрових сил європейської інтеграції та ролі у ній національних чинників. Адже якщо федералізм розглядає національні чинники як відверто відцентрову силу інтеграції та пропонує нівелювати їх у спільній політичній ініціативі об'єднання, то функціональна політична студія базується навколо використання спільних національних інтересів для подальшої інтеграції. Неофункціоналісти припускають, що національні розбіжності будуть подолані еволюційним шляхом через представлення вигод наднаціонального співіснування. Міжурядовий підхід, своєю чергою, опонує неофункціоналістам, розглядаючи національні чинники як відцентрову силу, що в більшості випадків переважає інтеграцію.

Це твердження стосується і основних концепцій, або ж теоретичних моделей розвитку євроінтеграційного процесу. Зокрема, проблеми балансу національних чинників та європейської інтеграції характерні для всіх основних концептів «гнучкої інтеграції», що описують не прямі сценарії участі у загальному євроінтеграційному проєкті. Загалом виділяють декілька таких

концепцій [163, с. 37]:

«Європа різних швидкостей» - модель інтеграції, що передбачає різний інтеграційний темп для різних груп держав-членів ЄС, залежно від їхньої готовності перейти на наступний рівень інтеграції.

«Європа змінної геометрії» - передбачає утворення сильного консолідованого «ядра» Європейського Союзу різних зон співробітництва, глибина інтеграції яких послідовно зменшується.

«Європейське меню» - модель вибіркової інтеграції, де держава, опираючись на власні інтереси, може обирати, в яких сферах вона хоче тісніше співпрацювати в рамках ЄС, а які сфери на цей момент є небажаними для неї.

Відповідно, при трактуванні політичної інтеграції як процесу та теоретичного розподілу його на визначені стадії та рівні, ми, без сумніву, маємо справу із чинниками, що сприяють політичній інтеграції, а також із протилежними факторами впливу – дезінтеграційними чинниками. Ці чинники є передумовами для формування інтеграційного руху. Відповідно, сукупність даних факторів теоретично розділяють на доцентрові сили інтеграції та відцентрові сили. Ці на сьогодні загальнозживані категорії вперше були теоретично обґрунтовані А. Тойнбі [164].

Основними інтеграційними факторами, або ж передумовами інтеграційного процесу, є три групи факторів: економічні, соціальні та політичні. Викладач міжнародних відносин Австралійського національного університету Ш. Берджес у своїй статті «Економічна інтеграція» також використовує подібне розширене трактування факторів міжнародної інтеграції, водночас виділяючи політичний фактор як унікальний, оскільки, за твердженням автора, політичні чинники є першочерговим рушієм міжнародних відносин, де економічний та соціальний розвиток є інструментарієм політичної інтеграції. У деяких аспектах це відображає інтеграційна стратегія ЄС — тиха стратегія заохочення економічної інтеграції та регіоналізму як стратегія внутрішнього розвитку та посилення політичної стабільності у регіонах, що розвиваються [26].

К. Дойч трактує термін «міжнародна інтеграція» як досягнення в межах певної території «відчуття спільноти», а також інституцій і практик, достатньо сильних і поширених, щоб на «довгий» час забезпечити надійні очікування «миру» [27, с. 304]. Таким чином теоретично розділяючи причини інтеграції на внутрішньополітичні та зовнішньополітичні фактори. Зокрема, зовнішньополітичні сили політичного інтеграційного процесу він пояснює як вплив зацікавлених в інтеграційному процесі національних еліт. Внутрішньополітичні фактори натомість є результатом суспільних міжнаціональних транзакцій: процесу, коли більше двох територій обмінюються інформацією, капіталом, товарами та людьми [27, с. 305].

Окреслюючи основні міжнародні системи цінностей, Т. Парсонс виокремлює культуру «модернізації» та «прогресу», що трактується як економічне зростання і політична незалежність як головні цінності, які поділяють усі країни, уряди та населення незалежно від їхньої ідеологічної приналежності. Хоча ця ціннісна орієнтація походить від західної культури, сьогодні вона представляє загальноприйнятий шаблон, що є головним рушієм міжнародного інтеграційного процесу [28, с. 250].

На думку А. Етціоні, головним чинником політичної інтеграції є формування спільних цінностей та ідентичностей, що виходять за рамки економічної вигоди. Дослідник стверджує, що громадяни дотримуються ідентичності та цінностей, а не лише інтересів. «Люди є не просто торговцями та споживачами, а й громадянами, чия самосвідомість причетна до своєї нації. Отже, при економічній інтеграції, яка приносить користь їхнім кишеням та водночас загрожує їхній національній ідентичності, люди будуть схильні відмовлятися від інтеграції» [29].

Дослідниками міжнародного інтеграційного процесу виділяється декілька причин інтеграції різних держав у наднаціональні політичні об'єднання:

- 1) близькість рівнів економічного розвитку і ступеня розвитку ринкової зрілості країн, що інтегруються;

- 2) географічна близькість країн, що інтегруються;
- 3) наявність усталених економічних зв'язків;
- 4) наявність спільних економічних, соціальних, науково-технічних та інших проблем розвитку;
- 5) фактори економічного становища як країн-учасниць, так і всієї області [31, с. 353].

Серед основних факторів, що зумовлюють ускладнення інтеграційної взаємодії, професор В. Липов у своїй статті «Чинники гнучкої інтеграції як засобу посилення інституційної компліментарності інтеграційних об'єднань» на прикладі євроінтеграції виділяє декілька груп дезінтеграційних чинників:

- природно-ресурсні чинники. Пов'язані зі значними відмінностями та різноманіттям ресурсної бази національних держав на Європейському континенті, та, відповідно, складності з уніфікацією економічних систем суб'єктів інтеграції. Дані фактори через свою незмінність та визначальний вплив на особливості формування політичної системи кожного з суб'єктів інтеграції зумовлюють суттєве різноманіття національних культур і формованих на їхній основі політичних культур європейських країн;

- соціокультурні й інституційні. Дана група чинників пов'язана із різницею в культурах господарювання країн, що інтегруються, та як наслідок – утворення численних унікальних моделей інституційного устрою. У випадку з євроінтеграцією досліджуються держави, що представляють різноманітні інституційні моделі. Наприклад: Північно-Європейська держава загального добробуту (Швеція, Фінляндія, Данія), Центральнo-Європейська соціально-орієнтована ринкова економіка (Німеччина), Південно-Європейський публічний капіталізм (Франція) та, звісно, різноманіття варіантів постперехідного капіталізму в Центральній та Східній Європі;

- функціональні. Попередні групи чинників створюють розрізнення в політичній культурі, національних пріоритетах, місці та ролі держави в кожній з країн Євросоюзу, а також в економічних моделях розвитку держав. Відповідно, закладаються відмінності у системах освіти, забезпечення

інноваційного розвитку, соціальної підтримки населення, ставленні до екологічної, безпекової політики, пріоритетів зовнішніх відносин;

- територіальні. Досить велика територія та різноманіття умов окремих субрегіонів Європи (альпійський, англосаксонський (острівний атлантичний), балканський, балтійський, франко-німецький, центрально- та східноєвропейський, середземноморський, північний) також зумовлюють виникнення суперечностей, пов'язаних з особливостями інтересів окремих груп країн-учасниць та навіть їхніх частин, що межують між собою;

- часові. Відмінність рівнів економічного розвитку країн-учасниць, своєю чергою, також висуває необхідність диференційованого підходу до визначення шляхів розвитку інтеграційного процесу [32, с. 127].

Отже, при наявності факторів, що сприяють інтеграційному процесу та зворотних чинників, які, навпаки, призупиняють чи реверсують цей процес – ці фактори мають бути виявлені й у практичній площині міжнародної політики.

У зв'язку з незначною кількістю публікацій, складним завданням є виявлення дезінтеграційних чинників у практичних політичних проявах міждержавної політики. Проте сучасні дослідники даної тематики все ж систематизували та виявили основні прояви впливу дезінтеграційних чинників на процес інтеграції Євросоюзу:

- збільшення показників диференціації держав, тобто умовний поділ держав Євросоюзу на «нових» та «старих» членів ЄС, збільшення політичної інтегрованості всередині субрегіону, політичні союзи географічних груп держав в Європарламенті;

- дефункціонування регіональних асоціацій — переорієнтація регіональних економічних центрів на країни, які не є учасниками інтеграційних об'єднань;

- конфлікт інтересів національних і наднаціональних;

- роздрібненість економічного простору в інтеграційній групі;

- вихід або призупинення членства учасників в чинних об'єднаннях [33,

с. 94].

У практичному політичному полі європейської політики відцентрові – дезінтеграційні сили об'єднуються науковцями під дефініцією «євроскептична політика», або ж «євроскептицизм».

Теоретичні аспекти євроскептицизму на сьогодні залишаються актуальним предметом досліджень науковців (Кац Р., Таггат П., Зуба К., Щербяк А., Рійшо С.). Проте незважаючи на значну кількість публікацій, загального визначення, або ж типологізації, даного явища політологічна спільнота досі не виробила. Подібна нечіткість у теоретичних дослідженнях ускладнює аналітику практичних проявів євроскептицизму в сучасній політиці, проте застосування різних підходів до класифікації практики євроскептичної політики є однією із ключових тем в публікаціях дослідників процесу євроінтеграції.

Якщо починати з визначення поняття «євроскептицизм», то варто зазначити, що воно є порівняно новим. Вперше в дослідженнях європейської інтеграції його можна побачити в статті закордонного науковця П. Таггарта [34] під назвою «Критерії непорозуміння: Євроскептика в сучасній західноєвропейській партійній системі». Термін «євроскептик» можна простежити до середини 1980-х років у Великобританії, і, у найпростішій формі, він відноситься до когось, хто протидіє повноваженням Європейського Союзу (ЄС) [35, с. 239].

З розвитком міжнародних відносин термін «євроскептицизм» міцно закріпився в загальнополітичному лексиконі. Сьогодні в політичній науці найчастіше користуються визначенням, яке дав закордонний науковець Р. Кац: «Євроскептицизм – це вираження невдоволення проти будь-якої форми наднаціональних інститутів, які можуть загрожувати чи загрожують національному суверенітету і традиційній європейській державній системі» [36, с. 151].

Проблематика євроскептицизму містить різноманітні спроби типологізації цього явища, проте на сьогодні існують два загальноприйнятих

основних принципи його класифікації — поділ за суб'єктами, які проявляють свою опозиційність і сам ступінь заперечення процесу європейської інтеграції. Для визначення суб'єктів опозиційності до ідеї європейської інтеграції дуже часто використовують поділ на дві групи: суспільний і партійний євроскептицизм [37].

Іншою з цілей таксономічних підходів до євроскептицизму є оцінка відносного впливу ідеології та стратегії на партійну критику європейської інтеграції та/або членства в ЄС. Для виконання поставленої мети Пол Таггет спільно з Алексом Щербяком розробили ще одну класифікацію явища євроскептицизму, яка водночас є і найпоширенішою та найбільш дискусійною. А саме - типологізація євроскептицизму за ступенем заперечення ідеї європейської інтеграції. У своїх основних роботах Таггарт і Щербяк розрізняють два типи євро скептицизму [38, с. 4]:

- Жорсткий євроскептицизм – тип опозиційності, що характеризується принциповим спротивом ЄС та європейській інтеграції, й тому його можна спостерігати в партіях, які вважають, що їхні держави повинні вийти зі складу Євросоюзу, або ж політика цієї партії щодо ЄС рівнозначна протиставленню всьому європейському проєктові інтеграції, представленому в цей час.

Жорсткий євроскептицизм - це несхвалення наднаціональної інтеграції як такої, тобто принципова опозиція до проєкту європейської інтеграції, втіленого в ЄС. Таггарт і Щербяк пропонують два методи виявлення жорсткої євроскептичної політики певної партії: по-перше, це виявлення антиєвропейських принципів, довкола яких і сформувалась досліджувана партія і які є основним мобілізаційним фактором електорату; по-друге, виявити, чи партійна ідеологічна позиція корелюється із загальним вектором євроінтеграції або ж потребує фундаментального перероблення умов, на яких їхня країна може бути членом ЄС, що несумісно із сучасною європейською траєкторією проєкту. Це іноді виражається як умовна підтримка членства в ЄС, але за певних недосяжних умов, що рівнозначно фактичному протистоянню членству в ЄС.

- М'який євроскептицизм - це політична позиція, в якій не існує принципових заперечень проти європейської інтеграції чи членства в ЄС, але існують занепокоєння з приводу однієї (або кількох) сфер політики, що призводить до вираження опозиції до ЄС, або де існує відчуття, що «національний інтерес» в цей час суперечить траєкторії ЄС.

Досить часто подібну політику характеризують терміном «єврореалізм», оскільки вона базується не на принциповому запереченні проєкту інтеграції ЄС, а на запереченні певної складової сучасного чи майбутнього інтеграційного проєкту. Про м'який євроскептицизм можна сказати, що він має сенс лише тоді, коли партія використовує риторику змагань із європейським питанням як частиною їхнього політичного дискурсу. Сенс визначення «м'якого євроскептицизму» полягає в тому, що він охоплює ті позиції, які становлять справжній скептицизм щодо європейської інтеграції в цей час розвитку проєкту. Важливо розуміти, що автори типології припускають, що сучасний проєкт європейської інтеграції рухається вперед, і статус-кво дуже рідко захищається як бажана форма європейської інтеграції. Іншими словами, згідно з цією логікою, якщо хтось підтримує ЄС таким, який він існує зараз, і виступає проти будь-якої подальшої інтеграції, то він є фактично євроскептичним, оскільки це суперечить тому, який домінуючий спосіб інтеграції є чинним.

Стикнувшись із проблемою генезису євроскептичної політики, данський науковець Сьорен Рійшо визначив, що типологія Таггарта-Щербяка має надто вузькі рамки для політичної аналітики. Адже євроскептицизм може базуватися на багатьох розбіжностях, тобто бути пов'язаним з певними культурними, географічними та соціально-економічними факторами або бути пов'язаним із конкретними проблемами та переговорами з ЄС. Тому, не відкидаючи попереднього підходу до типологізації явища євроскептицизму, С. Рійшо запропонував удосконалити цю класифікацію, визначаючи критерієм євроскептичної політики її походження або ж основу її формування. Як наслідок, данським науковцем були визначені такі таксономічні категорії

евроскептичної політики [39, с. 517-518]:

- «Скептицизм на основі ідентичності» («Identity-based») тісно пов'язаний з інтеграційною дилемою, що включає суперечність між національною ідентичністю та європейською ідентичністю, а також страх бути «поглиненим» наднаціональною інституцією, такою як ЄС, втрачаючи тим самим національний суверенітет.

- «Скептицизм на основі розшарування» («Cleavage-based») пов'язаний з основними розділовими лініями в суспільстві. Соціально-економічні розшарування включають різницю між переможцями перетворень та переможеними новими трансформаціями.

- «Скептицизм, заснований на політиці» («Policy-based»), або «функціональний євроскептицизм», тобто певний опір конкретній політиці та окремим проблемам, наприклад, спільній валюті та/або вимогам ЄС щодо перехідних періодів руху робочої сили. У деяких випадках ми маємо справу зі «скептицизмом до одного питання», тобто скептичним ставленням до ЄС щодо одного головного питання, наприклад, сільське господарство, купівля землі, довкілля, моральні питання тощо.

- «Інституційний скептицизм» («Institutionally based») - скептицизм, що базується на переконанні у нелегітимності європейських інститутів влади, на відміну від більш ефективних місцевих інститутів, а також у тому, що інститути ЄС недемократичні та мають суто бюрократичний характер;

- «Скептицизм на основі національних інтересів» («National interest based») - суперечність між загальноєвропейськими та національними цілями. У випадку євроскептицизму, що базується на національних інтересах, основною метою є захист важливих національних інтересів, всупереч послабленню загальноєвропейського проекту. Може трактуватися як протиставлення життєвих інтересів народу та активного процесу євроінтеграції.

- «На основі досвіду» («Experience based») - тобто відчуття того, що переговори про членство в ЄС були несправедливими та асиметричними, і з

цієї причини нав'язаний кінцевий результат переговорів.

- «Партійний скептицизм» («Party based») - сформована вертикально із політичних партій та харизматичних політичних лідерів, що використовують або неоліберальну («тетчеристичну»), антимодерністську традиціоналістичну або лівопопулістську аргументацію.

- «Атлантичний скептицизм» («Atlantic based») - відчуття суперечності або дилеми між проамериканізмом та проєвропейством, наприклад, у разі встановлення спільної європейської зовнішньої політики та політики безпеки.

- «Практичний скептицизм» («Practice-based») - політична поведінка, що не базується на певному принциповому чи ідеологічному опорі європейській інтеграції, але європейізм визначається «національним» способом і відрізняється від вимог ЄС відповідно до «загальноприйнятого» тлумачення Копенгагенських критеріїв. За цим типом євроскептицизму слідувала Словаччина за часів Мечіара.

Для узагальнення всіх класифікацій євроскептицизму та взаємозв'язку між ними нами була розроблена схема – Типології євроскептицизму (Рис. 1.1).

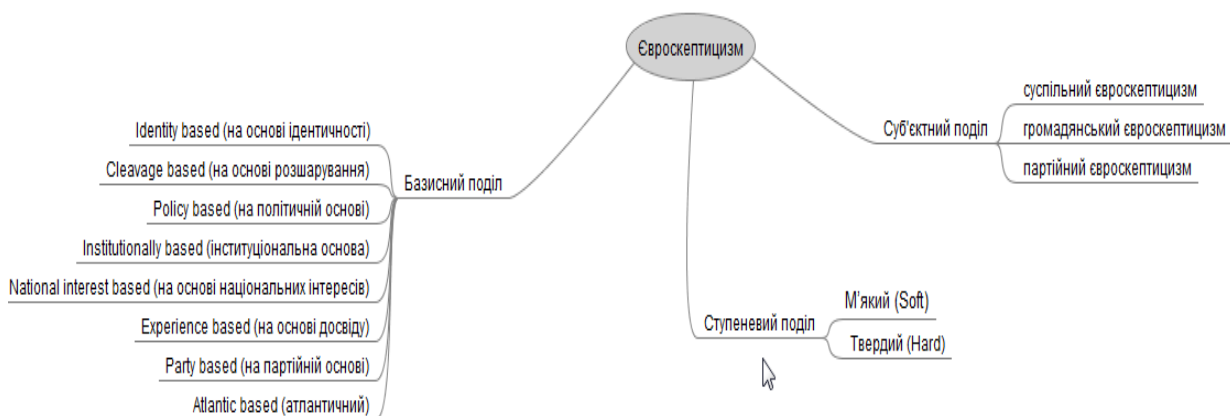


Рис. 1.1. Типології євроскептицизму (власна розробка)

Як можемо помітити, дослідження ролі національних факторів в європейській інтеграції на сьогодні є мало охопленим. Зазвичай сучасні дослідження в політичних науках описують роль національних чинників як

один із дезінтеграційних факторів у процесі європейської інтеграції. Ми готові лише частково погодитись із подібним трактуванням, оскільки, на нашу думку, недооцінка ролі національних чинників в європейській інтеграції була допущена в попередніх наукових роботах навмисно для спрощення пропонуванних моделей збалансованості відцентрових та доцентрових сил європейської інтеграції. Якщо відкинути вірогідність того, що на сьогодні національні чинники не є значним фактором впливу на міжнародну політику як суто ідеалізоване уявлення, залишається висунути припущення про те, що вони є особливою групою інтеграційних чинників, оскільки дані фактори водночас можуть відігравати роль чинників, що сприяють інтеграції, та водночас бути вирішальним фактором дезінтеграції.

Проте для доведення або ж спростування наведеного припущення в даній роботі ми маємо чітко визначити, які наукові терміни включаємо до виділеної нами національної групи інтеграційних факторів. Оперуючи напрацюваннями данського дослідника практичних проявів дезінтеграційних процесів в Євросоюзі С. Рійшо, наданими у його роботі «Європеїзація та євроскептицизм: досвід політологічних публікацій Польщі та Чехії», ми виділяємо три основні компоненти, що входять у групу національних факторів: «Скептицизм на основі ідентичності», «Скептицизм на основі національних інтересів», «Інституційний скептицизм» [39, с. 518]. Оскільки дані елементи типології Рійшо безпосередньо пов'язані з такими базовими тезами, як підтримка національної культурної ідентичності, підтримка першочергово національних інтересів на протиположному до союзницького та визнання винятково національних інститутів влади як носіїв національного суверенітету держави, ми можемо визначити, що група національних факторів інтеграційного процесу в ЄС може бути умовно розділена на три базових поняття: «національні інтереси», «національна ідентичність» та «національний суверенітет».

I. Маклін та А. Макміллан у третьому виданні «Стислого Оксфордського словника політики» надають два визначення поняттю «національні інтереси»:

по-перше, даний термін використовується політиками для пошуку підтримки певного курсу дій, особливо у зовнішній політиці. Цей термін посиляється на образ нації або національної держави, захищаючи свої інтереси в рамках анархічної міжнародної системи, де існує велика кількість небезпек і інтереси нації завжди під загрозою [40, с. 317].

Проте для політичної аналітики ближчим буде трактування поняття «національні інтереси», запропоноване Г. Моргентау – одним із засновників студії політичного реалізму в дослідженнях міжнародних відносин. Тут національний інтерес використовується як різновид зовнішньополітичної версії терміна «суспільний інтерес», який вказує на те, що найкраще для нації у відносинах з іншими державами. Таке використання цього терміна підкреслює не просто загрозу для нації з боку міжнародної анархії, а й зовнішні обмеження свободи маневру держави від договорів, інтересів і влади інших держав та інших факторів, що не залежать від таких країн, як географічне положення та залежність від зовнішньої торгівлі. Це аналітичне використання цього терміна робить великий акцент на ролі держави як втілення інтересів нації [40, с. 318].

Поняття «національна ідентичність», на перший погляд, трактується більш однозначно в науковій спільноті та, по суті, зводиться до термінології, узагальненої міжнародним тандемом науковців Ц. Лю та Д. Тернера: національна ідентичність — це ідентичність громадян країни з історичними та культурними традиціями власної країни, моральними цінностями, ідеалами, переконаннями, національним суверенітетом тощо. Це проявляється в тому, що окремі особи або групи вважають, що вони належать до країни як політичної спільноти [41, с. 1081]. Проте грецький соціолог А. Триандафілліду у своїй роботі «Національна ідентичність та «інший»» наполягає на двосторонності трактування цього терміна. У цій роботі національна ідентичність осмислюється як двосторонні відносини. З одного боку, вона передбачає певний ступінь спільності в групі. Таким чином, він базується на наборі спільних рис, які пов'язують членів нації. Ці особливості включають

віру у спільне походження, спільну суспільну культуру, спільні історичні спогади та зв'язки з батьківщиною, а також загальну правову та економічну систему. З іншого боку, національна ідентичність передбачає різницю. Це передбачає як самосвідомість групи, так і усвідомлення інших, від яких нація прагне відрізнитись. Національна ідентичність представляє як подібність, так і різницю. Це означає, що національна ідентичність сама по собі не має значення. Це стає значущим для відмінності від інших народів [42, с. 593]. Ці аспекти мають вплив на дослідження інтеграційного процесу та надалі будуть використовуватися у визначенні ролі національного чинника.

Дефініція «національний суверенітет» - одна з найбільш суперечливих ідей у політичній науці та міжнародному праві — тісно пов'язана зі складними поняттями держави та управління, незалежності та демократії. Похідний від латинського *superanus* через французьке *souverainetē* термін спочатку розумівся як еквівалент верховної влади. Однак його застосування на практиці часто відходить від цього традиційного значення. Зростання демократії накладало важливі обмеження на владу суверена та панівних класів. Зростання взаємозалежності держав обмежувало принцип, який може бути правильним у міжнародних справах. Громадяни та політики, як правило, визнають, що не може бути миру без закону і що не може існувати закон без певних обмежень щодо суверенітету. Отже, вони почали об'єднувати свої суверенітети настільки, наскільки це необхідно для підтримки миру та процвітання — наприклад, Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Світова організація торгівлі (СОТ) та Європейський Союз (ЄС) - і суверенітет дедалі частіше здійснювався від імені народів світу не лише національними урядами, але й регіональними та міжнародними організаціями. Таким чином, теорія розділеного суверенітету, вперше розроблена у США, стала застосовуватися в міжнародній сфері [43].

Оскільки проблематикою нашого дослідження є вивчення впливу національних факторів на інтеграційний процес, нами буде застосований підхід, запропонований С. Рійшо, де національний суверенітет є

загально визнаним носієм національної влади, втіленим у державних інститутах влади на протипагу наднаціональним інститутам і наднаціональному суверенітету [39, с. 521].

Також маємо наголосити, що в даній роботі першочерговим завданням ми бачимо дослідження взаємодії національних суверенітетів та інтеграційного процесу. Отже, спираючись на представлену термінологію, обмеження суверенітету національного буде нами визначено винятково при наявності фактів примусової (або під тиском міжнародних інституцій) передачі державних повноважень до наднаціональних органів управління, через те що будь-які добровільні дії щодо передачі частини прав на наднаціональний рівень є елементом доміантної на сьогодні концепції розділеного суверенітету.

Отже, при подальших дослідженнях впливу національних факторів на інтеграційний процес автор буде оперувати вищезгаданими дефініціями: «національні інтереси», «національна ідентичність» і «національний суверенітет» як елементами національного фактору європейської інтеграції.

Спираючись на сучасні знання про європейську інтеграцію і на представлені підходи та концепції для її дослідження, пропонуємо ознайомитись із нашим баченням євроінтеграції, що буде взято за основу для подальших досліджень ролі впливу національних чинників на неї.

У цій науковій роботі ми розглядаємо європейську інтеграцію як стадійний процес, у якому чергуються процеси інтеграції та дезінтеграції. Траєкторія цього руху визначається завдяки відцентровим і доцентровим силам інтеграції – інтеграційними та дезінтеграційними факторами впливу. Ми припускаємо, що національні фактори в даній концепції є особливою групою чинників інтеграції, оскільки вони не можуть однозначно бути віднесеними ні до відцентрових, ні до доцентрових інтеграційних сил, через те що їхня роль у процесі інтеграції є змінною та залежить від внутрішньополітичної та зовнішньополітичної складових. Таким чином, якщо допустити, що наша теза про роль національних чинників в європейській

інтеграції є правильною, баланс відцентрових та доцентрових сил інтеграції на європейському континенті у практичному значенні може бути відображений у взаємодії національних інтересів із наднаціональними (інтересами ЄС як об'єднання), національних суверенітетів із наднаціональними та національної ідентичності із наднаціональною (європейською).

Дослідження теоретичного базису європейського політичного інтеграційного процесу дає підстави для вивчення практичної складової євроінтеграції та ролі національних чинників у ній. Виокремлення групи національних чинників та їхнє визначення у термінах «національний інтерес», «національний суверенітет» та «національна ідентичність» створює підґрунтя для дослідження практичної взаємодії національних чинників та європейської інтеграції.

На нашу думку, одним із яскравих прикладів трансформації ролі національних чинників в європейській інтеграції є їхня змінна роль у країнах Центральної Європи, зокрема, в країнах Вишеградської групи: Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині. Тому подальші дослідження практичних проявів ролі національних чинників зосереджені довкола цієї субрегіональної групи і термінологічно розділені довкола двох періодів європейської інтеграції цих країн. Першим є етап з 1998 по 2004 рік, тобто період, у якому було документально засвідчено прагнення країн Вишеграду доєднатися до Європейського Союзу та здійснено практичні політичні кроки назустріч євроінтеграції. Наступним є етап з 2004 до 2022 року, тобто період, що розпочинається із набуття повноправного членства в ЄС та, відповідно, провадження міжнародної політичної діяльності в рамках Євросоюзу і на субрегіональному рівні Вишеградської четвірки.

Доведення зміни ролі національних чинників та їхнього векторного спрямування відносно процесу євроінтеграції на цих двох етапах стане головним аргументом на користь висунутого нами припущення про змінну роль інтеграційних чинників у процесі європейської інтеграції.

1.2. Джерельна база вивчення чинників впливу на інтеграційно-дезінтеграційні процеси в країнах Вишеградської групи

Джерельна база є основою для будь-якого дослідження – фундаментом, на який опирається науковець у намаганні досягнути нових результатів і надати оптимальні розв'язки досліджуваної проблеми. Одним із традиційних методів добору наукових джерел є ознайомлення з матеріалами, що підтверджують або спростовують висунуті припущення.

Проте при виборі джерел для опрацювання описаної проблематики у нас виникли труднощі, пов'язані зі специфікою обраної теми дослідження. Особливостями визначення важливих наукових джерел для дослідження описаної проблематики є те, що вплив безпосередньо національних чинників на інтеграційний процес раніше не досліджувався. Тому при виборі необхідної літератури ми розробили стратегію, що дозволила отримати максимум корисної наукової інформації, яка дала підстави для формування наших аргументів та висновків. Вибір необхідної літератури проходив у декілька етапів для того, щоб знайти оптимальні рішення у розв'язанні представленої проблеми.

Оскільки метою нашої роботи є дослідження впливу національних факторів на інтеграційний процес країн Вишеградської групи, ми вирішили підійти до розв'язання цієї проблеми, розглядаючи окремо всі її аспекти та синтезуючи наукові знання для дослідження нашої гіпотези.

Першочергово ми вирішили узагальнити сучасні знання про європейську інтеграцію, ознайомившись із всіма підходами, для впровадження власного концепту, що охоплює всі науково виправдані дефініції, які пояснюють термін «євроінтеграція». Для цього була використана енциклопедична література, підручники, наукові статті та авторські електронні джерела українських і закордонних науковців.

Тема європейської інтеграції не втрачає своєї актуальності уже протягом декількох десятиліть, тому ми мали можливість ознайомитись зі значною

кількістю джерел, присвячених цьому питанню. По-перше, ми звернулися до енциклопедичної літератури як основного стислої бази, що надає лаконічні формулювання необхідних нам понять та розкриває потенціал щодо подальших роздумів про варіації трактування європейської інтеграції.

Зокрема, ми використали таку енциклопедичну літературу: «Політологія: навчальний енциклопедичний словник» [1], «Філософія: словник термінів та персоналій» [15], «Короткий Оксфордський словник політики та міжнародних відносин» [40] та електронну версію «Енциклопедії Британіка» [26], [43]. Однак для формулювання всіх визначень наукової роботи енциклопедичних джерел недостатньо.

Окрім цього, як уже зазначалось, словники дають нам стисле базове розуміння потрібних понять і за своєю специфікою не можуть охоплювати різногалузеві трактування одних і тих же дефініцій. Тому ми розширили нашу джерельну базу та звернули наш науковий пошук до галузевої літератури - підручників і посібників. Для більш точного галузевого формулювання понять «інтеграція» та «євроінтеграція» ми долучали до бібліографії підручники С. Корнієвського «Методологія дослідження процесів міжрегіональної інтеграції» [13], О. Алсуф'єва «Сучасна міжнародна економіка» [31].

Для вивчення підходів до євроінтеграції та різного розуміння механізмів її здійснення також було використано наукові монографії, присвячені цьому питанню – серед основоположників-теоретиків інтеграційного процесу в ході дослідження ми цитували Яна Тінбергена, який заклав фундамент для вивчення міжнародної інтеграції своєю роботою «Міжнародна економічна інтеграція» [9]. Було використано також ідеї таких науковців, як К. Дойч [27], Т. Парсонс [28] та А. Етціоні, які своїми працями створили теоретичний фундамент для вивчення процесу міжнародної інтеграції.

Окремо необхідно згадати роботу Д. Мітрані [23], фундатора функціонального підходу до механізму інтеграційного процесу – «Працююча система миру», елементи якої також використовувались у ході написання наукової роботи.

Для представлення розуміння механізму європейської інтеграції, в трактуванні федералістської школи, ми базувались на аналізі М. Берджесса, поданому в його статті «Федералізм і Європейський Союз: Будівництво Європи, 1950-2000» [26]. Відповідно, пояснення інтеграції та її механізмів від представників міжурядового підходу було подано в цій роботі посиланням на спільну наукову працю Л. Хуга та Г. Маркса – «Великі теорії європейської інтеграції у ХХІ столітті» [25].

Для виокремлення основних загальнонаукових підходів до вивчення інтеграційного процесу ми використовували теоретичні напрацювання таких науковців: Б. Джессоп [5], Дж. А. Рейес та Р. Калі [6].

Також для опису інтеграційного процесу, його стадій, рівнів і фаз ми користувалися теоретичними матеріалами, описаними в наукових працях А. Крисоватого та Є. Савельєва [19], С. Корнієвського [13], Р. Войтович [14] та інших українських науковців.

Наступним етапом пошуку джерел для наукової роботи стало визначення чинників європейської інтеграції, тобто факторів впливу, що формують інтеграційний курс. У цьому випадку стала в пригоді робота О. Алсуф'євої «Сучасна міжнародна економіка» [31], що надає узагальнені характеристики факторів інтеграційного впливу. Детальний опис факторів дезінтеграції був поданий у цій роботі завдяки статті українського науковця В. Липова – «Чинники гнучкої інтеграції як засобу посилення інституційної компліментарності інтеграційних об'єднань» [32]. Для доведення впливу цих факторів на практиці, зокрема, на процес європейської інтеграції, ми користувалися працями Ф. Шиммельфеніга «Теорія інтеграції» [30] та роботою А. Задой та А. Боцула «Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки» [33].

Одним із найважливіших етапів пошуку необхідної джерельної бази стало виокремлення наукових праць, в яких описано вплив групи національних факторів на інтеграційні процеси. Пошук необхідних джерел привів нас до опису практичних проявів дезінтеграційних факторів –

евроскептичної політики.

У нашій роботі представлено теоретичний опис практичних проявів факторів дезінтеграції, що опирається на роботи Р. Каца «Євроскептицизм у парламенті: порівняльний аналіз європейського та національного парламентів» [36], А. Щербяка та П. Таггарта [34], [38].

Серед українських науковців для дослідження теоретичних аспектів дезінтеграційних чинників євроінтеграційного процесу була використана стаття М. Якимчука «Вплив євроскептицизму на функціонування інституцій ЄС» [37].

Досліджуючи цю проблему, ми стикнулися з ретельним описом базисів дезінтеграційних чинників у роботі С. Рійшо «Європеїзація та євроскептицизм: досвід Польщі та Чехії» [39], де серед інших факторів негативного впливу на інтеграційні процеси в Європі автор описує групу національних факторів впливу – національного суверенітету, національної ідентичності та національних інтересів, тим самим створюючи теоретичне підґрунтя для наших подальших досліджень.

Це зумовило ретельне дослідження та опис дефініцій, представлених С. Рійшо. Зокрема, нами було використано визначення поняття «національні інтереси», надане уже згаданим «Коротким Оксфордським словником політики та міжнародних відносин» за авторством І. Макліна та А. Макміллана [40], а також визначення Ганса Моргентау, наведене в тому ж джерелі.

Для визначення «національної ідентичності» ми звернулись до робіт Ц. Лю та Д. Тернера «Ідентичність і національна ідентичність» [41], а також наукової статті А. Тріандафілліду «Національна ідентичність та "інші"» [42].

Поняття національного суверенітету, використане в роботі, застосоване з енциклопедії «Британіка» за авторством А. Зейдана [43], та визначення цього терміна С. Рійшо [39] з уже згаданої наукової праці.

Після ознайомлення з теоретичним описом негативного впливу національних чинників на євроінтеграцію, наданим у роботах С. Рійшо,

виникло одне з головних питань, що розглядає це дослідження – чи можуть національні чинники через свою універсальність та видозмінність бути не лише чинниками дезінтеграції, а й факторами, що сприяють інтеграційному процесу? Для вирішення цього завдання було вирішено ретельно дослідити інтеграційний процес у державах Вишеградської групи.

Отже, визначившись із теоретичною основою нашого дослідження, ми перейшли до практичного опрацювання проблематики. Зокрема, важливим аспектом цієї наукової роботи є доведення того, що національні чинники мають не лише дезінтеграційний вплив, а й впливають на підвищення рівня інтеграції.

Для виконання поставленого завдання ми використали наукові статті, присвячені теоретичному обґрунтуванню розширення європейської інтеграції. Серед них робота українських авторів А. Мартинова «Західні Балкани в політичній стратегії Європейського Союзу» [46], С. Толстова «Процеси розширення ЄС в історичній ретроспективі» [48] та В. Резнікова «Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика» [47].

Для дослідження доцентрової інтеграційної спрямованості національних інтересів учасників східного розширення 2004 року ми використовували авторські опубліковані дослідження таких науковців, як А. Кажарський [51], Р. Земба [60], М. Лосонч [61], В. Хандль та О. Пік [63].

Для доведення доцентрової природи національної ідентичності країн Вишеградської групи на передвступному етапі інтеграції ми використали дані Євробарометра [53], систематизовані у дослідженні К. Мендоса – «Європейська ідентичність та ставлення громадян до політики згуртованості: що ми знаємо?» [54]. А також соціологічні дослідження А. Томпсона [55], К. Влахової та Б. Рехової [56], Л. Мачачека [57], Р. Комана та К. Леконта [58], Й. Тота та Е. Сіка [59].

Оскільки серед вивчених джерел ми не знайшли досліджень, що доводять доцентрову сутність національного суверенітету на передвступному

етапі інтеграції Вишеградської групи, то вирішили провести власне дослідження цієї проблеми, наведене в другому підрозділі другого розділу цієї роботи. Для проведення цього дослідження ми проаналізували теоретичну базу, що описує взаємодію національного суверенітету та інтеграційного процесу.

Зокрема, ми користувалися теоретичними напрацюваннями Ю. Айхгольцера у співавторстві з С. Кріцінгер та К. Плеша [65]; роботою Н. Чалої, Г. Харламова та Д. Маркішева [66], науковими статтями А. Туренко [68], Дж. Хейсканена [69], Д. Філпота [70] та іншими.

В ході дослідження ми користувались безпосередньо документами, що фіксують інтеграційну динаміку країн Вишеградської групи, та даними, які інтерпретують розвиток їхнього національного суверенітету, тобто Регулярними звітами комісії [76] про прогрес країн Вишеградської четвірки на шляху вступу до ЄС, по всіх державах Вишеградської групи з 1998 по 2003 рік. Також для фіксування видозмін у внутрішньому суверенітеті використовувались статистичні показники політичного, економічного та юридичного аспектів суверенності держави [73], [73], [75], [80], [85].

Для розвіювання залишкових сумнівів щодо доцентрової спрямованості національних чинників в євроінтеграційному процесі країн Вишеграду на доступному етапі (1998-2004 рр.) нами був проведений аналіз реалізації національних інтересів учасників «Розширення на Схід» 2004 року, покладених на вступ держав Вишеградської групи до ЄС. Для виконання поставленого завдання ми користувалися ідеями таких науковців: Г. Кіссенжер [89], Г. Харлан [90], Є. Горюнова [91], М. А. Вахудова [92], О. Гільченко [93], О. Затинайко [94], Н. Карпчук [95], О. Коломієць [96], Е. Моравчик [97], Б. Юськів [98], К. Фрейзер [99] та інші.

В наступному, третьому розділі цієї роботи для доведення трансформаційної сутності національних чинників інтеграції ми розглянули їхній вплив на формування політичної дійсності в країнах Вишеградської групи на сучасному етапі (2004-2022 рр.).

Відповідно, для досягнення означеної мети нами першочергово було досліджено те, наскільки національні чинники формують дезінтеграційні тенденції в країнах Вишеградської групи. Для виконання цього завдання ми провели контент-аналіз програм найвпливовіших політичних партій Вишеградської четвірки, заявлених на останній виборчій кампанії до парламенту [116], [117], [118], [119].

Оскільки, як уже зазначалось, найяскравішим проявом відцентрових інтеграційних сил є політика євроскептицизму, ми вирішили дослідити, яку частку в євроскептичній політиці лідируючих партій країн Вишеграду становить євро скептицизм, сформований на базисі національних чинників. Для цього ми скористались статистичними даними з відкритих джерел про результати парламентських виборів у державах Вишеградської четвірки [104], [109], [110], [113] та до Європарламенту [108], що дало нам змогу визначитись із безпосередніми об'єктами подальшого дослідження – політичними партіями країн Вишеграду. Також для надання характеристик досліджуваних партій у контексті політичного спектра ми використовували інформацію, надану на офіційних європарламентських групах, до яких вони входять [106], [112].

Звісно, основою дослідження стали політичні програми партій, які були ними видані до останніх парламентських виборів. Окрім цього, в ході дослідження ми використовували концепції, надані іншими науковцями відносно даної проблеми. В ході написання даного підрозділу ми користувались працями таких науковців, як Д. Прокопчук [103], П. Добнер [105], М. Олен та М. Карлссон [107], Л. Ілікова та А. Тушев [115], О. Трейб [121], П. Юст [122], П. Гінчиця та Д. Шаровець [123], Т. Харгітай [124], Н. Лазар [125], Корін Делой [126].

Дослідивши питання про те, яку роль відіграють національні чинники в сучасній партійній дезінтеграційній політиці країн Вишеграду, ми перейшли до пошуків відповідей на інше запитання – як національні чинники вплинули на формування міжнародної політики держав Вишеградської групи.

Для всебічного дослідження цієї проблематики ми використовували

низку наукових джерел таких авторів, як Р. Асмус та А. Вондра [128], Н. Греггер та К. Хаугевик [130], Д. Борсані [131], П. Друлак [135], В. Лебедюк [137], Л. Павлишин [138] та ін.

Коли ми дійшли висновків про те, що сучасна субрегіональна політика держав Вишеградської четвірки далеко не завжди слідує у фарватері Європейського Союзу, то припустили, що просування власних національних інтересів, які не збігаються із загальноєвропейським вектором, могло спричинити створення власних альтернативних до ЄС проєктів інтеграції в країнах Вишеградської групи. Дослідженню цієї теми присвячено наступний підрозділ.

У цьому підрозділі ми використовували матеріали за авторством Р. Іштока та Т. Козяка [142], С. Януш [143], О. Шевченко [144] для ретельного дослідження та формування власної думки відносно польського інтеграційного проєкту «Міжмор'я».

При дослідженні проєкту «Ініціатива трьох морів» ми використовували матеріали за авторством А. Оржельської-Стенчек [146], а також П. Укельського [145]. Аналізуючи проєкт «Велика Угорщина», ми сконцентрувалися на висновках угорських науковців щодо цієї інтеграційної ініціативи, зокрема таких, як М. Сіма [149]. При розгляді геополітичних стратегій Чехії та Словаччини ми також покладалися на попередні дослідження місцевих науковців – В. Бенеша [151], П. Друлака та Р. Друлакової [152], а також інших.

В останньому підрозділі цієї роботи ми отримали дещо незвичне завдання для дослідження, адже якщо протягом усієї роботи ми досліджували вплив національного чинника на інтеграційні процеси, то в підрозділі «Націєтворчі процеси в Україні в євроінтеграційній перспективі та планах країн Вишеградської групи» ми, навпаки, досліджуємо вплив інтеграційного процесу на сучасне формування української нації.

Це зумовило і наш вибір джерел для формування цього підрозділу. В ході нашої роботи ми використали матеріали за авторством таких науковців:

А. Алесіна та Б. Райх [156], Д. Арелі [157], С. Гузіні [158], а також науковий доробок А. Якубовича [160].

Загалом джерельна основа дослідження складається з фундаментальних теоретичних праць та нових наукових робіт, що досліджують феномен європейської політичної інтеграції та роль національних чинників у ньому. При проведенні практичних досліджень використовуються статистичні дані, міжнародні документи та політичні матеріали, що є у відкритому доступі.

Висновки до першого розділу

У першому розділі цієї роботи ми, проаналізувавши теоретичні підходи до інтеграційного процесу, визначили основні концептуальні поняття та категорії у дослідженні інтеграційних чинників. Було виокремлено групу національних чинників політичної європейської інтеграції та визначено їхнє місце в системі теоретичних підходів до дослідження інтеграційного процесу. Зокрема, опираючись на праці С. Рійшо, виділено три основних фактори національної внутрішньої політики, що мають вплив на міжнародні процеси та інтеграцію. Серед них національний інтерес, національний суверенітет і національна ідентичність.

Ці категорії визначено як елементи подальшого дослідження, вплив яких на євроінтеграційні процеси й буде проаналізовано. Сформульовано основне припущення дослідження, а саме опираючись на наявні теоретичні напрацювання, ми допустили, що група національних чинників має трансформаційну суть в інтеграційному процесі. Тобто національні чинники характеризуються властивостями, що дозволяють змінювати вектор впливу на інтеграцію від доцентрового до відцентрового та навпаки залежно від загальних обставин міжнародної політики.

Для окреслення теоретичних рамок дослідження та опису наукової бази, використаної в ньому, дисертант проаналізував основні джерела наукового доробку. Серед джерельної бази виділено фундаментальні праці, що формують загальне уявлення про європейську інтеграцію та наукові

дослідження, які описують роль національних чинників в інтеграції. Окремо описано джерельну базу, яка формує основні методики, застосовані в ході написання дисертаційної роботи.

Ретельний огляд джерельної бази та теоретичних підходів до ролі національних факторів в інтеграційному процесі дозволив виявити основні напрямки емпіричного дослідження та визначити, які наукові напрямки потребують доопрацювання. Проаналізовано основні підходи до європейської інтеграції та місце національних чинників у них, виявлено прогалини в теоретичних і практичних знаннях про роль політичних факторів в європейському інтеграційному процесі. Удосконалено загальне розуміння моделей інтеграційного процесу в Європі з урахуванням релевантності припущення про змінну роль національних чинників.

РОЗДІЛ II. НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК ДОЦЕНТРОВА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Національна ідентичність країн Вишеградської групи в контексті розширення ЄС на Схід: довступний етап (1998-2004 рр.)

Національна ідентичність є одним з основних факторів політичної взаємодії європейських держав. Мовні, культурні, релігійні та, як наслідок, політичні відмінності, довгий час залишалися предметом дискусій в європейських міжнародних відносинах, що нерідко призводили до збройних конфліктів. На постмодерній європейській політичній шахівниці питання відмінностей між «своїми» та «чужими» стало ледь не основним мотивом міжнародної політики. Проте сучасна ера пропонує інші підходи до національного самовизначення. У процесі глобалізації неможливо стояти осторонь, тому замість пошуку національних відмінностей держави почали шукати спільні знаменники інтеграції. Завершення Другої світової війни принесло в Європу не тільки повоєнну економічну розруху, але й розуміння того, що подальший успішний та мирний розвиток можливий тільки при об'єднанні з відмінними від власної національними ідентичностями.

Зародження Європейського Союзу зумовлювалось також іншими факторами, зокрема, новою загрозою утворення комуністичного порядку на Євразійському материках. Вирішальним у цьому протистоянні став 1989 рік та розпад Варшавського блоку, що засвідчив остаточну поразку соціалізму в Європі. Об'єднання європейських держав стикнулося із новою реальністю, співіснуванням без явної геополітичної загрози, що постійно нависала зі сходу. Ці умови міжнародної європейської політики спричинили виникнення нових викликів для ЄС. Відповіддю на них став той же рецепт, що застосовувався в повоєнній Західній Європі - подальша інтеграція нових незалежних держав. Цей важливий геополітичний крок спричинив

виникнення нового гравця на світовій політичній арені – Європейського Союзу з усією його економічною потугою та збалансованим застосуванням м'якої сили міжнародної політики.

Проте національні відмінності між різнорідними європейськими державами не були подолані, чи відсунуті на задній план. Натомість до чинних міжнаціональних відмінностей держав Західної Європи додалися нові диференціації серед постсоціалістичних держав, що тривалий час розвивали власні національні ідентичності у відмінних від демократичної реальності умовах. Для цих наново незалежних держав питання приналежності до певного національного утворення та конкретизація його національної ідентифікації звучало, як ніколи актуально. В умовах внутрішньої трансформації ЄС, для дійсних держав-членів та кандидатів на вступ постало питання подальшого розширення проєкту та включення в нього нових постсоціалістичних членів та поєднання різних національних ідентичностей в рамках нового економічного та політичного утворення в Європі.

Отже, проблема розширення ЄС природно стикалася із факторами національної ідентичності - основним чинником європейської міжнародної політики поствестфальської системи. Логічним виглядає припущення про те, що проблема національної ідентичності у наддержавному утворенні не зникла і на зламі 20 століття. Для дослідження цього питання ми вирішили проаналізувати особливості «Розширення на Схід» та ролі в ньому національної ідентичності держав Вишеградської групи.

Більшість попередніх наукових розвідок свідчать про однозначно деструктивний вплив національної ідентичності на інтеграційні процеси в Європейському Союзі. Теза про антагоністичність природи взаємодії національної ідентичності та інтеграційних процесів була остаточно сформульована серед представників постфункціонального підходу до євроінтеграції у 2015 році Томасом Ріссе у його монографії «Спільнота європейців: транснаціональні ідентичності та публічні сфери» [44].

Водночас цій думці суперечить дослідження А. Тріандафілліду [45], яке

за допомогою соціологічних даних доводить, що національна ідентичність є змінним конструктом, який може містити інші політичні самоідентифікації. Наприклад, етнічну, громадянську, релігійну та інші. Спираючись на висновки дослідниці, ми припускаємо, що в процесі розширення на Схід Європейського Союзу в країнах Вишеградської четвірки склалася характерна конструкція національної самовизначеності, значним елементом якої була європейська ідентичність.

Отже, національна ідентичність як комплексне явище сприяла інтеграційному процесу до ЄС на передвступному етапі євроінтеграції країн Вишеградської групи. Для підтвердження нашого припущення розглянемо особливості «п'ятої хвилі» розширення ЄС, учасниками якої були країни Вишеградської групи, що зумовили міжнародну політичну дійсність кінця 90-х років у Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині та мали прямий вплив на формування національної ідентичності цих країн. Окрім цього, використовуючи підхід Анни Тріандафілліду, описаний в її праці «Що таке Європа?» [45], ми проаналізуємо соціологічні дані, що свідчать про значне зближення національної та європейської самоідентифікації учасників розширення ЄС 2004 року.

Поняття «розширення» та «інтеграція» в сучасній політичній думці досить часто перекликаються та ідуть поруч у науковій літературі. Проте їхня тотожність викликає сумніви в більшості вітчизняних та закордонних авторів. Зазвичай, оперуючи поняттям «розширення ЄС», науковці мають на увазі безпосередній вступ нових членів до Унії, збільшення масштабу географічних меж Союзу [46], в той самий час «інтеграція» трактується як поглиблення співпраці в рамках наявних союзних держав, їхня закономірна співпраця та поступове зближення інституційних складових у формуванні наднаціональних органів колегіального управління [47].

З іншого боку, відкидати взаємний вплив обох процесів: розширення ЄС та інтеграції ЄС – неможливо. На додаток, дана взаємозалежність неодноразово була доведена як політичними аналітиками – дослідниками

європейських інтеграційних процесів [47], [48], так і безпосередньою практикою розширень Євросоюзу. Отже, загальний процес європейської інтеграції доцільно розділити на два взаємозалежних процеси – розширення та поглиблення. У практичному розумінні це фізичне збільшення кордонів Європейського Союзу (вступ нових членів) та поглиблення співпраці між країнами-учасниками Союзу.

Отже, більшість наукових теорій політичної інтеграції дають нам підстави зробити висновок про те, що інтеграція є багатовимірним процесом об'єднання двох або більше центрів міжнародних впливів з подальшою повною чи частковою передачею національних суверенітетів до наддержавних міжнародних організацій. Незалежно від теоретичного підходу спільною основою всіх концепцій є інституційна уніфікація як ознака об'єднання національних структур.

На різних етапах еволюції європейського інституційного об'єднання мотивації його розширення визначалися різними політичними, економічними, безпековими та аксіологічними обставинами та інтересами [48, с. 119], сучасна політична думка трактує ці мотиви як доцентрову інтеграційну силу або інтеграційні фактори.

Отже, структурування етапів розширення, без врахування попереднього поглиблення співпраці в інституціях ЄС, не надає повного розуміння особливостей кожної із «хвиль розширення». У даній роботі пропонується розглянути хвилі розширення Європейського Союзу, оцінивши ступінь інституційного поглиблення, який був наявний на даному етапі. Для цього нами була розроблена схема, що складається із хвиль розширення ЄС та етапів інституційного поглиблення Європейського Союзу, представлена на рисунку 2.1.

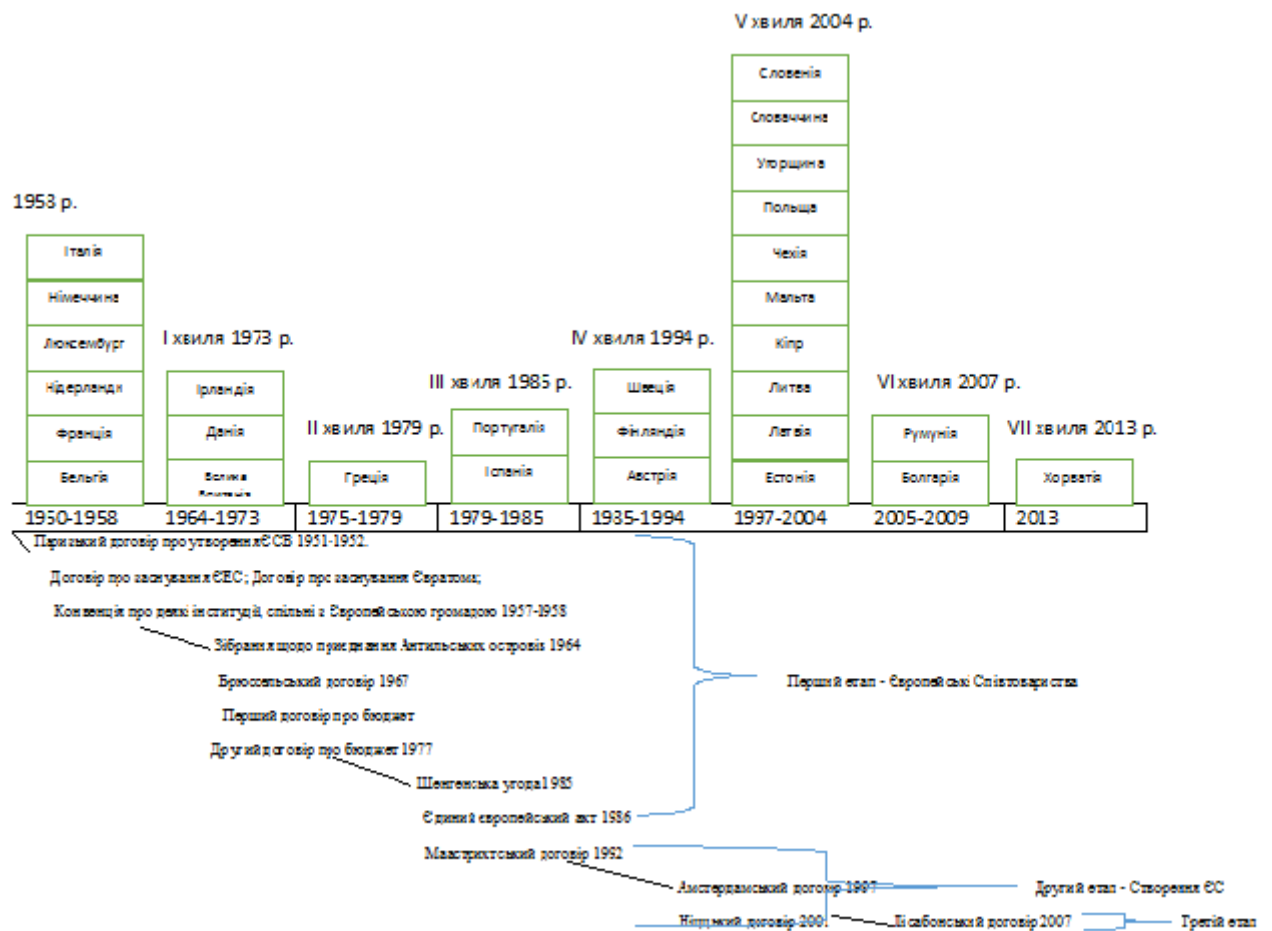


Рис. 2.1. Аналіз хвиль розширення ЄС в контексті ступенів інтеграційного поглиблення (Джерело: власна розробка)

Як бачимо на схемі (Рис. 2.1) – п’ята хвиля розширення, окрім явного збільшення членів ЄС, може бути охарактеризована іще однією особливістю. А саме із позицій роботи У. Седельмаєра та Ф. Шиммельфеніга [30] досліджуване розширення накладається на перехідний етап вертикальної інституалізації ЄС. Тобто інтеграція серед дійсних членів перебувала на етапі трансформації від Європейських співтовариств до Європейського Союзу. Крім цього, необхідно враховувати й регіональні особливості субрегіону ЦЄ, що вплинули на загальний процес інтеграції. Саме тому розширення ЄС на Схід заслуговує детального розгляду.

Особливо це стосується внутрішньополітичних факторів впливу на

інтеграційний процес. Зокрема, ми можемо спостерігати, що на момент вступу до ЄС від держав-кандидатів вимагалось значне інституційне та, як наслідок, соціальне зближення з Європейським Союзом. У такому випадку логічним виглядає запитання, яку роль відіграв у процесі інтеграції такий внутрішньополітичний фактор, як національна ідентичність держав - країн Вишеграду.

Окрім економічної вигоди для країн Вишеградської групи, інтеграція до ЄС була не тільки політичним кроком, виправданим національними інтересами держав. Водночас євроінтеграційний процес був і актом, що чітко окреслював наміри держав Вишеграду долучитися до Західного світу, на противагу невдалим соціалістичним проектам. Шлях до ЄС був виправданий не лише сьогоденними інтересами держави, але й прагненням суспільства почуватися невід'ємною часткою Європейської спільноти та Західної цивілізації.

На сьогодні розширення на Схід Європейського Союзу виглядає як природний зовнішньополітичний розвиток інтеграційного проекту. Проте уже на етапі формування рішень про підвищення ступеня інтеграції країн Вишеграду в учасників цього процесу виникла низка труднощів. Окрім явної економічної диференціації кандидатів на вступ та дійсних членів, науковцями також виділяється політична та соціальна відмінність між старими членами та державами-кандидатами на вступ із Вишеградської четвірки.

Федералістські тенденції розвитку проекту ЄС, що домінували в державах-членах Європейського Союзу на початку нового тисячоліття, створювали нові виклики європейському розширенню. Ці проблеми для держав-кандидатів із Вишеградської групи полягали в тому, чи готовий Євросоюз до повноправного об'єднання із постсоціалістичними державами європейського континенту, з одного боку, та з іншого - чи готові країни Вишеграду піти на трансформаційні зміни національної ідентичності задля вступу до ЄС.

Український політолог Поведа О.П. описує цю внутрішньополітичну

дихотомію у боротьбі двох найпотужніших чеських політичних партій: Чеської соціал-демократичної партії та Громадянської демократичної партії. Згідно з його висновками, представленими у статті «Дискурс чеської соціал-демократичної партії щодо європейської інтеграції Чехії» [49], питання важливості збереження національної ідентичності було чи не головною темою, що розділяла дві політичні сили, спрямовані на вступ до ЄС. У нашому дослідженні ми підтримуємо цю думку та розширюємо ці висновки на всі держави ЦЄ. Оскільки для держав, які нещодавно позбулися залежності від Радянського Союзу, проблема національної ідентифікації постала як ніколи гостро, як і питання євроінтеграції як способу досягнення соціального добробуту.

Окрім проблем, викликаних потребою узгодження національних інтересів дійсних членів ЄС у процесі подальшого розширення, постали проблеми неоднорідності культур і ментальностей. Значною мірою цінності суспільств, що виявили бажання вступити у спільноту ЄС, не збігалися з уже напрацьованими культурними механізмами толерантності соціуму «Старої Європи», що значно ускладнило ступінь культурної інтегрованості та уніфікацію спільних ціннісних категорій суспільств Об'єднаної Європи. Це було одним із чинників, які надалі гальмували створення Конституції ЄС та перехід сильного економічного союзу на рівень федеративного статусу. Прикладами найбільш дражливих розбіжностей є питання міграції та статусу осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації. На нашу думку, подібні, не різко полярні, погляди суспільств стосовно їхнього ставлення до цих проблемних питань викликані досить тривалим ізольованим розвитком культур «Старої Європи» і нових членів ЄС. Внутрішньополітичний диспут стосовно питання національної ідентичності в європейському просторі є однією з головних проблем європейської інтеграції країн Вишеградської групи.

Звісно, активну роль у цілковитому несприйнятті культурних засад Європейського Союзу та в розповсюдженні ідеї ексклюзивної національної ідентичності відіграли різномірні націоналістичні сили країн ЦЄ, що зазвичай

акцентували у своїй риторичі винятково на проблемах. Зазначимо, що фактично позиція щодо збереження національної ідентичності та збереження традиційних суспільних цінностей не замовчувалася і всіляко виділялася у промовах провідних політиків ЦЄ. Вацлав Клаус (президент Чехії 2003-2013 рр., лідер та засновник Громадянської демократичної партії), у переддень офіційного приєднання Чеської Республіки до Європейського Союзу виступив перед чеськими громадянами з промовою: «Це не є для нас чимось несподіваним. Вступ до ЄС готувався протягом тривалого часу і мав багато етапів, що склалися з постійних і регулярних реформ. Уже в листопаді 1989 р. сотні тисяч з нас – майже підсвідомо і, отже, абсолютно спонтанно – висловили гасло «Назад до Європи», яке стало одним з найважливіших символів нашого майбутнього розвитку. Як буває у житті людини, так і в усьому людському суспільстві, сьогодні ми отримуємо щось, але водночас ми щось і втрачаємо. Сьогодні ми не вступаємо до Європи, тому що ми давно вже в ній є і були завжди, навіть за часів нашого найбільшого рабства. Сьогодні ми входимо до Європейського Союзу, і наше завдання тому ще більш прозаїчніше: вміти орієнтуватися і пересуватися в структурах Брюсселя та в утвореній ними складній багатонаціональній спільноті, що не має нічого спільного з поезією. Ми не повинні загубитися там. Ми повинні забезпечити, щоб не дійшло до розмивання нашої ідентичності й втрати фундаментальних атрибутів держави, яких всі – я твердо вірю – цінують і поважають» [50, с. 120].

По суті, ця вступна промова підсумувала основний суспільний компроміс, що був досягнутий у країнах Вишеградської групи, набуття європейської ідентичності без втрати національної. Ми припускаємо, що національна ідентичність у країнах Вишеградської групи не суперечила їхнім інтеграційним намірам, а навпаки, створювала передумови для набуття повноправного членства в Європейській Спільноті. Це припущення перш за все базується на тому аргументі, що для країн Вишеградської групи встановлення тісних зв'язків з інтеграційними структурами Західної Європи,

яка разом із США були головним бастіоном демократії та соціально-економічного розвитку сучасного світу, стало надзвичайно важливим шансом або навіть неодмінною умовою посилення їхньої економічної та політичної позиції в Європі.

За твердженням Олексія Кажарського, словацького дослідника міжнародних відносин, - національний наратив країн Вишеграду після холодної війни був історією «повернення до Заходу», що на практиці означало, що нормативна відповідність Заходу була передумовою членства в ключових західних інституціях [51, с. 763].

Таким чином, питання національної ідентичності в країнах Вишеградської групи на передвступному етапі було тісно пов'язане з європейською самоідентифікацією. Тобто, застосовуючи термінологію А. Тріандафілліду [45, с. 103], європейська та національна політичні самоідентифікації суспільств країн Вишеградської групи не були антагоністичними. Навпаки, якщо розглядати національну ідентичність у країнах Вишеграду перед вступом до ЄС, як конструкт із багатьох елементів (етнічна самоідентифікація, громадянська ідентичність, політичні переконання та ін.), то можемо констатувати, що європейська ідентичність була одним із наріжних каменів цієї будови.

Зокрема, згідно з висновками польських соціологів, наданих у праці «Тривалість нації. Соціальні виміри польськості (1988-2021)», сила польської національної ідентичності не суперечить почуттю ідентифікації з Європою та ставлення до себе також як до мешканців цього континенту [52, с. 212].

Проте емпіричних даних на підтвердження цього припущення небагато. Одним із яскравих прикладів застосування в соціологічних опитуваннях питання про політичну самоідентифікацію є так зване питання «Морено»: «Чи у найближчому майбутньому ви бачите себе лише (національність), (національність) і європейцем, європейцем і (національність) чи лише європейцем?», що застосовується у стандартному Євробарометрі [53] з 1992 року.

Ці емпіричні дані було ретельно проаналізовано та систематизовано у роботі К. Мендеса «Європейська ідентичність і ставлення громадян до політики згуртованості: що ми знаємо?» [54] (рис. 2.2).

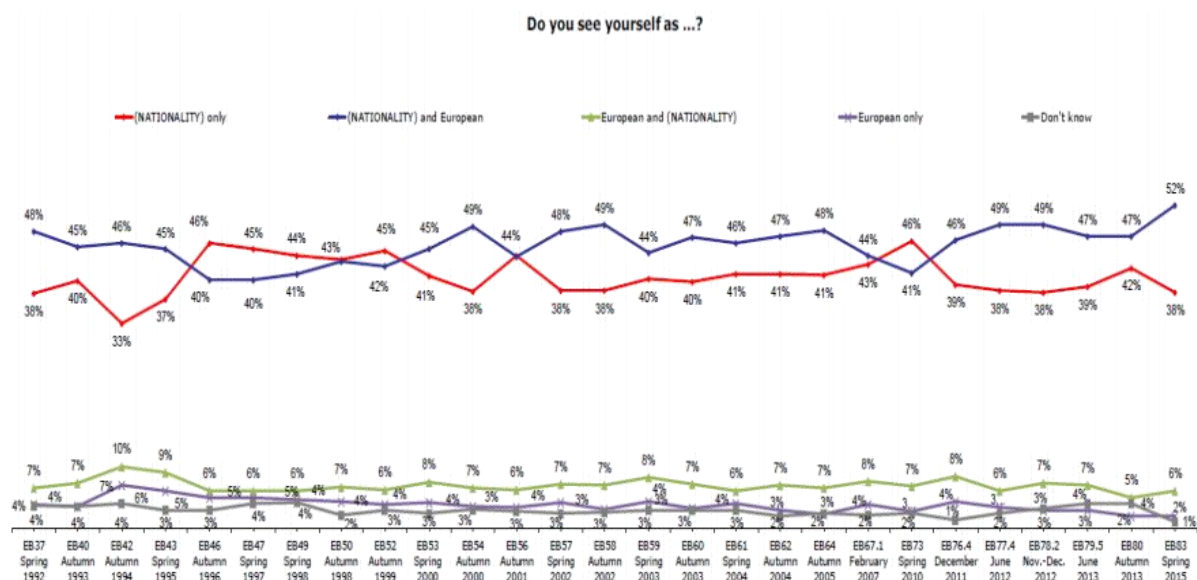


Рис. 2.2 Тенденції європейської ідентичності [54, с. 10]

Як можемо простежити за результатами опитувань, проведених у ЄС та країнах-кандидатах, найпоширенішими відповідями є ідентифікація себе із власною національністю (лише) та із національністю та європейцем водночас. Особливо рівень національно-європейської політичної самоідентифікації опитаних громадян ЄС та держав-кандидатів зростає в 1998 році - 43%, що відповідає рівню ідентифікації себе із винятково національним статусом. Водночас 1998 рік є першим роком роботи Єврокомісії з вступу в державах Вишеграду та включенням їх до загальних опитувань Євробарометра [53].

Надалі ми можемо спостерігати висхідну тенденцію національно-європейської ідентифікації, що перевищує винятково національну, аж до 2001 року, що відповідає закінченню другого етапу поглиблення європейської інтеграції та підготовці до подальшого розширення (Рис. 2.1).

Надалі європейська інклюзія національної ідентифікації продовжила своє зростання, аж до 2007 року, - закінчення наступного (третього) етапу інституціонального поглиблення ЄС.

Ці соціологічні дослідження європейської та національної ідентифікації дають нам підстави зробити декілька висновків. По-перше, інклюзивна модель національної самоідентифікації із включенням європейського компонента є загальноєвропейським мейнстримом і тенденцією європеїзації, що була найактуальнішою в період передвступного етапу інтеграції країн Вишеграду - 1998-2004 рр.

Це створює передумови для перенесення теорії А. Тріандафілліду [45] про дворівневність національної самоідентифікації європейців на суспільства країн Вишеградської групи. Тобто ці емпіричні дані є доказом того, що оскільки бачення дворівневої національної ідентичності з включенням європейської компоненти відповідає загальноєвропейській тенденції, то національна ідентичність не може бути відцентровою силою інтеграційного процесу країн Вишеградської групи на передвступному етапі євроінтеграції.

Однак описані соціологічні дані не можуть довести інше висунуте нами припущення про те, що національна ідентичність відіграла доцентрову роль у вступі держав Вишеграду до Європейського Союзу. Для підтримки цієї тези ми звернулися до більш конкретизованих досліджень, що проводились у Польщі, Угорщині, Словаччині та Чехії перед вступом до ЄС.

Зокрема, згідно із соціологічним дослідженням, опублікованим у праці «Зміна Європи: ідентичності, нації та громадяни», в 1998 році кожний сьомий поляк ідентифікував себе з Європою, що загалом відповідає даним Євробарометра. Однак інше опитування, проведене в тому ж році, фіксує, що 60 відсотків поляків «вважали свою європейську ідентичність настільки ж сильною як їхня національна ідентичність» [55, с. 35, с. 38]. Опираючись на ці дані, ми можемо констатувати, що наша теорія про фундаментальність європейської ідентичності в національній ідентичності поляків на передвступному етапі інтеграції є правильною. А це і є головним аргументом,

що змушує погодитись із доцентровою спрямованістю польської національної ідентичності як фактора європейської інтеграції.

Схожа ситуація склалася і в Чехії, де згідно із соціологічним дослідженням Клари Влахової та Бланки Рехакової, – рівень патріотизму суттєво не змінився за роки спостереження (1995-2003). Однак його якісні характеристики вирізнялися рухом до зміцнення національної ідентичності, що досягла середньоєвропейського рівня у 2003 році від низьких показників 1995 [56, с. 271]. Водночас показники європейської ідентифікації чехів мали позитивну динаміку та зросли у відсотковому вимірі: від 58% опитаних, що почувалися близькими до ЄС, до 70% [57, с. 264].

Ці дослідження дають підстави стверджувати, що й у випадку чеської національної ідентичності - європейська ідентичність була її складовою, яка на передвступному етапі інтеграції зростала разом із рівнем національної свідомості. А отже, ми можемо зафіксувати, що і в цьому кейсі національна ідентичність відіграла роль доцентрової інтеграційної сили в процесі європейської інтеграції Чехії.

Важливо зазначити, що чеська, так само як і словацька національні ідентичності в 90-х роках перебували на стадії трансформації. Оскільки в цей період внаслідок «Оксамитового розлучення» єдина держава Чехословаччина була розділена на дві нові незалежні країни. Це, звісно, мало наслідки й у національній самоідентифікації чехів і словаків. Цей факт підтверджує соціологічне опитування, проведене серед молоді Праги та Братислави у 2003 році, за яким кожен п'ятий респондент із Праги та кожен четвертий опитаний із Братислави почувався «чехословаком». Однак те ж опитування підтверджує, що зі словаками ідентифікували себе 88,7% анкетованих, а із чехами 87,5% [57, с. 44].

У контексті нашого дослідження це підтверджує той факт, що національна самоідентифікація словаків безпосередньо перед вступом до ЄС була на досить високому рівні. Водночас 44% тих самих респондентів зі Словаччини відчували сильну прихильність до ЄС [57, с. 44]. Це свідчить про

прямий зв'язок національної самоідентифікації словаків із європейською ідентичністю, що, своєю чергою, підтверджує наше припущення про доцентровість національної ідентичності як фактора інтеграції і в Словаччині.

Одним з найяскравіших прикладів доцентровості національної ідентичності в європейському інтеграційному процесі є угорський кейс. У цьому випадку формування національної політики Угорщини базувалось навколо питання інтеграції. На вступ до ЄС покладались значні сподівання, адже інтеграція з Євросоюзом передбачає і відкриття державних кордонів між державами-членами. Згідно з висновками угорських дослідників, формування національної політики Угорщини стало продуктом компромісу між правими консервативними силами, що прагнули захистити угорські меншини в сусідніх державах, та ліберальними партіями, що намагались налагодити добросусідські відносини [58, с. 857].

Як і в інших державах Вишеградської четвірки, для угорського суспільства було висунуто дві політичні проблеми: по-перше, європейська інтеграція та, по-друге, захист національної ідентичності. І як і сусідні держави Угорщина не стала відмовлятися від жодного з варіантів подальшого розвитку. Натомість оскільки для угорців дещо гостріше, ніж для інших країн Вишеграду, постало питання захисту власних національних меншин у сусідніх державах, інтеграційний процес був використаний для цих цілей.

За оцінкою Й. Тота та Е. Сіка, на момент вступу до ЄС за межами державних кордонів Угорщини проживало від чверті до третини етнічних угорців [59, с. 223].

Таким чином, відкриття державних кордонів у поєднанні з правилами ЄС щодо національних меншин дозволяло Угорщині розв'язувати питання національної єдності без фактичного перекроювання політичної мапи. Отже, ми можемо засвідчити, що національна ідентичність угорців була одним з основних факторів, які сприяли вступу до ЄС.

Окрім загальної підтримки розвитку власної національної ідентичності, в державах Вишеградської групи важливим для виявлення європейської

спрямованості країн Вишеграду на передвступному етапі є той факт, що європейська інтеграція залишалась ледь не єдиним консенсусом у вирі їхньої внутрішньополітичної боротьби.

Внутрішньополітична ситуація початку 90-х років у державах Центральної Європи не вирізнялась одноманітністю. Заяви політичних еліт країн Вишеграду про наміри приєднатися до Європейського співтовариства значною мірою були зумовлені швидкими змінами внутрішньополітичних обставин. Часто це зумовлювалося революційними подіями та кризою політичного протистояння між досвідченими фракціями колишніх комуністів, що зазвичай іменували себе соціалістичними силами, з одного боку, і політичними партіями реформаторів, які зрідка об'єднувалися у спільний національний фронт, оскільки бачення подальшого розвитку держави коливалося у них в досить широкому спектрі: від націоналістичного до ліберального, з іншого боку. Певним чином консенсус між ліберальними та націонал-демократичними силами в питанні європейської інтеграції був спричинений логікою виживання власних національних держав.

Як зазначає польський науковець Р. Земба, в перші 10-15 років трансформації країн Вишеградської групи, реалізуючи гасло «повернення до Європи», політика всіх польських демократичних сил була орієнтована на отримання членства в НАТО та ЄС [60, с. 30]. Цю думку підтверджує й угорський дослідник М. Лосонч, у своїй роботі «Угорщина в ЄС протягом десяти років – який був простір для маневру?» він стверджує, що після підписання Європейської угоди, з якою пов'язана підготовка Угорщини до вступу в ЄС, поряд із позитивним баченням ідеї євроінтеграції серед політиків Угорщини ця ідея користувалася широкою соціальною підтримкою [61, с. 490].

Аналітики словацької зовнішньої політики О. Дулеба-Павол та Л. М. Влаховський також у своїх дослідженнях підтверджують, що з моменту створення Словацької Республіки переважав широкий внутрішній консенсус щодо пріоритетів зовнішньої політики. Словацька Республіка поставила собі

за мету якнайшвидше стати партнером провідних демократій і досягти членства у ключових інституціях та інтеграційних структурах західного світу [62, с. 5].

Консенсус основних політичних сил Чехії обмежився пріоритетами стратегічного порядку денного та не надав більше місця для маневру з питань, що виходять за рамки цієї основи. Зокрема, стосовно ЄС політичний консенсус між основними політичними суб'єктами був обмежений самим питанням вступу до ЄС та досягненням конкретних, особливо економічних інтересів. Однак чеська політика була ідеологічно розділеною щодо майбутньої форми ЄС, вступу до єврозони, розвитку зовнішньої, безпекової та оборонної політики ЄС [63, с. 6].

Для посткомуністичних держав Європи зовнішня політика була безпосередньо пов'язана з міцністю національної ідентичності, історичною пам'яттю і політичною культурою. Зовнішня політика «повернення до Європи» була найбільш очевидною у тих колишніх комуністичних державах, де національна ідентичність була сильнішою і де європейськість не була послаблена русифікацією [64, с. 10].

Зважаючи на загальну зовнішньополітичну спрямованість, особливості п'ятої хвилі розширення ЄС та соціологічні дані, можемо зробити висновок про те, що на довштупному етапі інтеграції держав Вишеградської групи до ЄС національна ідентичність у більшості населення країн Вишеграду схилялась до інклюзії в загальноєвропейському просторі. Звісно, ментальна еволюція національних ідентичностей не проявилась в ототожненні себе з європейцями разом із виключенням національної самоідентифікації як такої. Проте з огляду підходу А. Тріандафілліду, ототожнення націй Вишеградської четвірки себе з європейцями стало першочерговим, з іншого боку - така самоідентифікація була викликана і прагненням відчуження власної нації від невдалих постсоціалістичних проєктів та символічного впливу Росії. Таким чином, національна ідентичність країн Вишеградської групи на довштупному етапі інтеграції до ЄС відіграла позитивну роль у процесі розширення як одного з

вимірів інтеграції, що дає нам можливість віднести національну ідентичність, як один із національних чинників, до доцентрових інтеграційних сил.

2.2. Національний суверенітет як доцентрова сила європейської інтеграції на прикладі країн Вишеградської групи перед вступом до ЄС (1998–2004 рр.)

Дезінтеграційний кейс Брекзиту спричинив нову хвилю досліджень процесів дезінтеграції в Європейському Союзі, де національні чинники зазвичай або відносять до категорії відцентрових інтеграційних сил, або ігнорують їхній вплив на інтеграцію. У сучасному трактуванні політичної науки поступовий рух вперед до поглиблення є досить ідеалістичним уявленням, що має мало спільного з європейськими політичними реаліями, в яких європейський інтегративний рух часто натикається на протидію відцентрових політичних сил, які спричиняють його сповільнення, припинення або й навіть реверс інтеграційного процесу. Насамперед зростання відцентрових тенденцій в державах ЄС пов'язують зі зростанням електоральної привабливості націоналістичних та євроскептичних ідей.

При цьому національні чинники у рамках спільної європейської політики розглядаються як такі, що однозначно протиставлені європейському інтеграційному процесу. Ці висновки видаються очевидними, оскільки на сучасному етапі саме національні партії правого спрямування в державах-членах ЄС є ініціатором суперечливих рішень стосовно питань поглиблення співпраці у форматі Європейського Союзу. Однак чи можна однозначно стверджувати, що національний суверенітет як національний чинник є відцентровою інтеграційною силою? Можна лише частково погодитись із подібним трактуванням.

На нашу думку, недооцінка ролі національного суверенітету в європейській інтеграції була допущена в попередніх наукових роботах навмисно для спрощення пропонованих моделей збалансованості

відцентрових і доцентрових сил європейської інтеграції. Якщо відкинути, що національний суверенітет сьогодні не є значним фактором впливу на міжнародну політику як суто ідеалізоване уявлення. Вірогідніше, що національні фактори є особливою групою інтеграційних чинників, оскільки вони водночас, за певних умов, можуть відігравати роль чинників, що сприяють інтеграції, та одночасно бути вирішальним чинником дезінтеграції. Дослідження останнього є важливим, а підтвердження цієї гіпотези дасть можливість по-новому оцінити роль національних суверенітетів у процесі інтеграції та водночас дозволить формувати нові моделі європейського інтеграційного руху з врахуванням трансформацій національних чинників.

Попередні дослідження впливу національних суверенітетів у своїй більшості визначають їхній деструктивний вплив на інтеграційний процес. Головний аргумент: сам проєкт ЄС є своєрідним викликом ідеї національних держав і самому визначенню того, хто ми є і звідки ми походимо [65, с. 298].

Проте в нашому дослідженні ми підтримуємо опонуючу думку, що була описана, зокрема, у контексті досліджень національної ідентичності та її ролі на інтеграційний процес колективом авторів – Д. Айххольцером, С. Критцінгер та К. Плєсія в їхній спільній роботі – «Профілі національної ідентичності та підтримка Європейського Союзу» [65]. Як і ці дослідники, ми підтримуємо припущення про те, що роль національних суверенітетів у процесі інтеграції є мінливою і за певних політичних умов вони можуть виступати як доцентрова інтеграційна сила.

Однак слід відзначити, що попередні дослідження групи національних факторів інтеграції розглядають проблематику національних чинників досить вибірково концентруючи увагу дослідників на певних «інтеграційних аномаліях» [66, с. 100], таким чином формують уявлення про те, що доцентровість національних чинників є винятком в механізмі процесу інтеграції. Якщо дослідження синергії національної ідентичності та європейської інтеграції є досить розвинутими, то аналіз доцентрового впливу національного суверенітету та національних інтересів на сьогодні є мало

дослідженими темами. Тому завдання нашого дослідження – проаналізувати роль національних суверенітетів країн Вишеградської групи на доступному етапі євроінтеграції.

Для дослідження ролі національного суверенітету в інтеграційному процесі країн Вишеграду на доступному етапі 1998-2004 рр. і того, який взаємний вплив мали один на одного процеси європейської інтеграції та трансформації національного суверенітету в кожній з держав Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині, нам потрібно визначити чіткі критерії, за якими ми зможемо простежити зміни в цих процесах. По-друге, необхідно віднайти цифрові показники цих критеріїв, що дозволять емпірично дослідити розвиток європейської інтеграції та зміни у суверенності країн Вишеградської групи в 1998-2004 роках. Проаналізувавши ці дані, ми зможемо зробити ґрунтовні висновки щодо ролі національного суверенітету в євроінтеграції держав Вишеградської групи.

Насамперед необхідно зауважити, що дослідження трансформацій національного суверенітету уже проводились. Зокрема, даним питанням активно займається економічна наука. Проблему емпіричного дослідження економічного аспекту суверенності держави вивчала українська науковиця Н. Чала [67]. Зокрема, у своїй статті «Індекс суверенності держави як індикатор прийняття державно-управлінських рішень» авторка запропонувала для виявлення економічної складової державного суверенітету аналіз таких показників, як то: рівень ВВП на душу населення, рівень державного боргу на душу населення; рівень надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у співвідношенні до ВВП; рівень інвестування за межами країни (вплив ПІІ у співвідношенні до ВВП) [67, с. 35]. У сучасних умовах важливою передумовою існування суверенної держави є її внутрішня економічна суверенність. Найбільш компактним і прийнятним є визначення економічного (внутрішнього) суверенітету як верховенства держави у внутрішніх економічних справах [68, с. 11].

Тому ми не можемо обминути економічний аспект суверенітету і в

наших дослідженнях. Оскільки ми ставимо собі завдання дослідити трансформацію суверенітету країн Вишеграду та порівняти її з інтеграційним поступом до ЄС, то для нашого дослідження для відображення загального концепту визначення економічного аспекту суверенності ми вирішили зупинитися на двох показниках, які однозначно демонструють зміни в економічному суверенітеті. Опираючись на дослідження Чалої, внутрішній економічний суверенітет - це забезпечення ролі державної влади як регулятора економічного життя держави та справедливого розподілення суспільних ресурсів поміж населенням.

Відповідно, на практиці видозміни у внутрішньому економічному суверенітеті держави ми можемо зафіксувати в динаміці ВВП на душу населення та щорічному вимірюванні коефіцієнта Джині. Оскільки ВВП на душу населення - це показник для визначення економічного добробуту країни та кожного її громадянина, а коефіцієнт Джині - найпоширеніший спосіб визначення економічної нерівності населення. Ці економічні показники суверенності держав Вишеградської групи представлено у вигляді статистичних даних про ВВП країн Вишеграду з 1998 по 2004 р. від Світового банку [73] та даних про зміни коефіцієнту Джині за той же період [74].

Деякі дослідники [68], [69] запевняють, що порівняння суверенності держав є недоречним, оскільки таким чином ми визнаємо зверхність більш суверенних держав над менш суверенними, тим самим заперечуємо ідею політичного суверенітету. Докази на підтвердження цієї ідеї, зокрема, наводяться в статті Я. Хейсканена «Спектри суверенітету: націоналізм і міжнародні відносини», де поняття суверенітет визначається як онтологічний наріжний камінь сучасної теорії та практики міжнародних відносин [69, с. 318]. Принцип непорушності міжнародного зовнішнього суверенітету не заперечується і в цьому дослідженні, навпаки, ми підтримуємо концепцію, висунуту Д. Філпоттом у його роботі «Революції в суверенітеті», де він зазначає, що зовнішній суверенітет залишався відносно постійним – не переглянутим, а сталим [70, с. 18]. Тобто ми підтримуємо твердження про те,

що політичний суверенітет у своїй зовнішній формі є ідентичним для кожної держави та сприяє міжнародній рівності – кожна держава володіє однаковим (зовнішнім) суверенітетом.

Водночас якщо зовнішню форму політичного суверенітету порівнювати між собою неможливо, залишається внутрішня форма. Щодо внутрішньої форми суверенітету, то теоретичні підстави для такого порівняння надає Р. Джексон у своїй статті «Суверенітет у світовій політиці: погляд на концептуальний та історичний ландшафт», де він зазначає, що про державні суверенітети (внутрішні) можна судити за якістю їхніх внутрішніх політичних інституцій і практик [71, с. 456].

Виходячи з даної концепції, ми можемо розглянути видозміну внутрішнього політичного суверенітету країн Вишеграду в процесі їхньої інтеграції до Європейського Союзу.

Так, внутрішній політичний суверенітет представляє собою особливий тип ставлення влади до політичної спільності, тобто це внутрішні повноваження державних структур і їхня здатність ефективно впливати на поведінку населення [72, с. 134]. Зважаючи на те, що демократичні суспільства виключають можливість тотального контролю населення, на нашу думку, в таких державах внутрішній суверенітет здійснюється шляхом суспільного договору про те, що наявна (обрана, легальна та легітимна) влада визнається актором, що стоїть над внутрішньополітичною грою та має виняткові права визначати правила політичної гри. Розглянувши внутрішній суверенітет демократичної держави з таких позицій, ми можемо визначити, що в емпіричному сенсі його посилення, або розмиття, буде виражатися в тому, чи є обрана державна влада головним політичним гравцем у межах території певної країни, за яким залишається останнє слово у прийнятті загальнодержавних рішень.

Тобто для емпіричних досліджень політичний аспект внутрішнього суверенітету логічно розділити на два показники – легітимність державної влади та ефективність її діяльності. У демократичній державі легітимність

чинної влади означає визнання її права здійснювати владні функції від імені більшості населення держави. Зазвичай механізмом забезпечення цього аспекту є прозорі та справедливі демократичні вибори, результати яких визнаються населенням держави та міжнародними спостерігачами. Природно, що обрана влада не завжди відповідає покладеним на неї сподіванням електорату. Отже, у практичному вимірі видозміни в політичному аспекті внутрішнього суверенітету держави ми можемо фіксувати за допомогою висновків міжнародних організацій [76] про проведення загальнодержавних виборчих кампаній та рейтингів ефективності урядової політики. Одним з об'єктивних механізмів вимірювання ефективності урядової політики ми вважаємо рейтинг від Світового банку [75], що охоплює оцінки в міжгалузевих компетенціях уряду. Таким чином, до емпіричної складової політичного аспекту внутрішнього суверенітету держави ми можемо включити два показники: висновки міжнародних організацій щодо виборчих кампаній та рейтинг урядової ефективності Світового банку.

Ще однією важливою змінною трансформацій національного суверенітету, дослідження якої попередньо відбувалось у теоретичній площині, є юридичний аспект суверенітету. Ця складова суверенності держави базується на тому, що законні рішення державної влади є остаточними та не підлягають оскарженню за межами державних органів. Проте для країн-учасниць Ради Європи існує один суттєвий виняток – юридична сила рішення Європейського суду згідно з принципами міжнародного публічного права, спрямована насамперед на державу-учасницю Конвенції [77, с. 227-228].

Тобто згідно зі статутом, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) має можливість для впливу на юридичну суверенність держави. Ця ідея неодноразово досліджувалась, наприклад, у статті Д. Грінберг «Контрпедагогіка, суверенітет і міграція в Європейському суді з прав людини» [78] або ж у статті С. Асіряна «Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина» [79]. Більшість науковців схиляються до думки, що кожне рішення ЄСПЛ [80]

проти певної держави розмиває її юридичний суверенітет. Отже, ще одним важливим показником внутрішнього суверенітету держави є кількість ухвалених рішень Європейського суду проти певної держави за досліджуваний період.

Отже, узагальнивши, ми можемо стверджувати, що трансформації внутрішнього суверенітету демократичної держави можна дослідити за допомогою таких показників, як висновки міжнародних організацій щодо чесності виборів та рейтинг ефективності роботи уряду (політичний аспект); динаміка ВВП на душу населення, щорічний коефіцієнт Джині (економічний аспект); кількість програних державою справ в Європейському суді (юридичний аспект) (Додаток Б).

Що стосується досліджень європейської інтеграції із застосуванням індексного методу, то в українській науці є такі приклади. Зокрема, цікаві дослідження в економічній сфері проводить Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. Для визначення рівня інтегрованості українських областей вони пропонують індекс євроінтеграційного економічного поступу регіонів України, представлений в однойменній статті. Цей індекс охоплює показники, що визначають: поглиблення торговельно-економічних зв'язків регіонів України з ЄС та покращення інституційного середовища для імплементації реформ [81]. Проте в нашому дослідженні аналізується дещо інший рівень інтеграції (субрегіональний) та водночас нашими завданнями є дослідження політичних аспектів інтеграції, отже, повне використання цього індексу є неможливим у рамках виконання поставлених задач. Однак сама концепція індексного аналізу економічних та адміністративних показників є досить перспективною та може слугувати нам у цій роботі.

Для визначення того, наскільки певна держава інтегрована в економіку регіону, Д. Капанеллі, Д. Ва Лі та П. Петрі у своїй спільній праці «Розробка показників регіональної економічної інтеграції та співробітництва» запропонували використати відношення експорту в регіоні зі світовим експортом – «інтеграцію торгівлі» [82, с. 5].

В нашому випадку, оскільки дослідження проводяться в контексті інтеграції до Євросоюзу, цим показником буде відсотковий експорт до держав ЄС. Наступною складовою індексу економічної інтеграції автори вважають прямі закордонні інвестиції, для нашого дослідження доцільно буде використати й цей показник у вигляді аналізу прямих інвестицій із держав ЄС у досліджувану країну. Таким чином, для визначення рівня економічної інтеграції країн Вишеграду до ЄС ми користувалися відсотковим значенням імпорту до Євросоюзу та рівнем прямих інвестицій від держав-членів ЄС. Дані для дослідження було отримано з Регулярних звітів ЄК [76].

Що стосується адміністративної конвергенції країн Вишеградської групи та Європейського Союзу, то зважаючи на те, що в ЄС уже існувала певна універсальна адміністративна модель, логічним виглядає визначення рівня адміністративної конвергенції за допомогою значення прийняття «*acquis*» досліджуваною державою в певний період. У роботі П. Гіллі та К. Кнілла «Імплементация *acquis communautaire* у країнах-кандидатах на вступ до ЄС, 1999–2003» проводиться числове вимірювання прогресу держав-кандидатів у сфері застосування загальноєвропейського адміністрування та законодавства за допомогою контент-аналізу Регулярних звітів Європейської Комісії із вступу [83, с. 541].

Той самий метод буде застосовано і в нашому дослідженні. Ознайомившись із методологією експертів ЄК [76], ми дійшли висновку, що ці методи цілком відповідають критеріям наукової об'єктивності. Отже, якщо ми можемо довіряти методології, представленій у Звітах, то можемо покладатися і на висновки, представлені в документах. Таким чином, ми застосували процедуру контент-аналізу для представлення цих якісних даних у цифровому еквіваленті. Для визначення прогресу в описаному часоряді ми розбили цілісний текст висновків зі Звітів ЄК на кількісні одиниці, що в текстовому форматі відповідають простому реченню. Визначивши субіндекси цих одиниць, що відповідають текстовим конотаціям: «прогрес покращився», «досягнуто значних успіхів», «прогрес відсутній», «потрібно докладати

більше зусиль» та ін., ми виробили категорії контент-аналізу, представлені в методології, та отримали відповідні результати, наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Результати контент-аналізу висновків ЄК з питань вступу держав
ЦЄ до ЄС 1998-2003 рр. (власне дослідження за методологією Пітера
Гілле та Крістофа Кнілла)**

Країна	Оцінка ЄК	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Угорщина	позитивна оцінка	6	16	17	41	54	6
	негативна оцінка	1	21	18	39	49	13
	результат	5	-5	-1	2	5	-7
	відсутність	2	6	22	15	16	10
	разом	9	43	57	95	119	29
Чехія	позитивна оцінка	3	12	36	47	50	4
	негативна оцінка	2	23	28	45	48	14
	результат (а)	1	-11	8	2	2	-10
	відсутність	4	11	14	10	17	10
	разом	9	46	78	102	115	28
Польща	позитивна оцінка	4	12	21	41	59	11
	негативна оцінка	2	25	33	37	53	12
	результат (а)	2	-13	-12	4	6	-1
	відсутність	3	9	10	18	11	4
	разом	9	46	64	96	123	27
Словаччина	позитивна оцінка	2	18	32	44	50	10
	негативна оцінка	5	15	30	37	47	18
	результат (а)	-3	3	2	7	3	-8
	відсутність	1	10	16	14	18	4
	разом	8	43	78	95	115	32

Дані, наведені в таблиці, ілюструють хронологічну динаміку інтеграційного процесу країн Вишеградської групи до ЄС, зокрема, в аспекті

адміністративної конвергенції згідно з оцінками ЄК.

Проте окрім економічної та адміністративної складової, європейська інтеграція містить і політичні аспекти. Отже, без їхнього представлення наш аналіз буде неповним.

Однак з емпіричної точки зору, завдання визначити чіткі показники політичної європейської інтеграції є досить складним, оскільки попередньо подібні індикатори не виділялись. Тому для виокремлення необхідних показників ми звернулися до політичних Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС, що були чинними на передвступному етапі інтеграції держав ЦЄ до ЄС. Зокрема, цими критеріями є стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист меншин [84].

Тобто із самих критеріїв до вступу в Європейський Союз ми можемо виділити декілька показників. По-перше, це стабільність політичних інститутів – ці дані подаються в уже згаданих Звітах ЄК та можуть бути використані нами для побудови індексу інтеграції до ЄС.

Далі – рівень демократії та дотримання прав людини, ці питання досліджує міжнародна правозахисна неурядова організація Freedom House. Freedom in the World – провідне видання Freedom House, є стандартною порівняльною оцінкою глобальних політичних прав і громадянських свобод. Опубліковані щорічно з 1972 року рейтинги опитувань і описові звіти щодо 195 країн і 15 пов'язаних і спірних територій [85]. Науковий метод цієї організації дозволяє визначити загальний рейтинг свободи, а також дотримання державою громадянських та політичних прав громадян. Ретельний аналіз цих даних за 1998-2003 роки був представлений у роботі українського науковця Андрія Зеленицького, у статті «Вимірювання індексу демократії як передумова управління процесом демократизації (Україна і посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи, 1994-2004)» [86] всі експертні оцінки, надані Freedom House, зведено до єдиного відсоткового значення, що і буде використовуватись нами для подальшої роботи.

Важливим компонентом успішного демократичного процесу є

ефективна боротьба з корупцією, даній проблемі присвячено окремі підрозділи у звітності ЄК, де описано щорічні зміни у державах, які моніторить комісія. У нашому дослідженні трансформація рівня корупції в країнах Вишеграду також охоплена та ґрунтується на даних, що подаються у статті А. Бова «Transparency International: індекс сприйняття корупції» [87].

Отже, зібравши необхідні для подальшого аналізу дані, що згідно з теоретичними напрацюваннями відображають якісні характеристики внутрішнього суверенітету країн Вишеградської групи на передвступному етапі євроінтеграції, для зручності подальшого дослідження ми згрупували їх в декількох таблицях (Додаток Б). Для порівняння поступу в інтеграційному процесі за таким же принципом було створено таблиці описаних показників інтеграції країн Вишеграду (Додаток В). Таким чином, ми маємо можливість порівняти різні аспекти динаміки трансформацій внутрішнього національного суверенітету з динамікою інтеграції країн Вишеградської групи в досліджуваний період.

Першою групою показників є сукупність даних, що демонструють динаміку трансформації внутрішнього суверенітету в його політичному аспекті. У нашому дослідженні політичний аспект суверенності держави представлений у двох показниках - чесності проведених виборчих процедур та у відсотковому значенні ефективності діяльності уряду, згідно з дослідженнями Світового банку.

Перший показник характеризується винятковою стабільністю, оскільки чесність проведення усіх виборів державного значення в період 1998-2003 рр. в Угорщині, Польщі, Чехії та Словаччині визначається міжнародними організаціями як відкриті та демократичні процедури обрання влади. Тобто в такому випадку ми можемо зафіксувати, що показник однозначно характеризує внутрішній суверенітет країн Вишеграду як стабільно сильний.

Наступний показник - індекс Світового банку відносно ефективності уряду. В цьому випадку ми можемо простежити явну диференціацію як у часовому ряді, так і поміж державами. Ефективність діяльності уряду

Угорщини визначається як досить висока, що оцінюється протягом досліджуваного періоду у 86-87%. Таким чином, у сукупності з даними про чесність проведення виборів, можемо зробити висновки про те, що політичний аспект суверенітету Угорщини був стабільно високим у період з 1998 до 2003 р.

У Чехії цей показник значно зростає, тобто в 1998 році рівень ефективності чеського уряду оцінювався в 75,12%, з незначними коливаннями ефективність провадження урядової політики досягла свого піка у 2002 році - 81,9% та стабілізувалась у наступному, перед вступом до ЄС, році на значенні 79%, що суттєво перевищує початкові показники. Отже, в динаміці ми можемо охарактеризувати, що за даними показниками політичні аспекти внутрішнього суверенітету Чехії стабільно зміцнювались протягом передвступного етапу інтеграції до ЄС.

Показники Словаччини в рівні ефективності уряду вирізняються стабільним зростанням - зі значення 69% в 1998 році ефективність діяльності уряду поетапно та стабільно зростала до 81% у 2003 році. Можемо зазначити, що ці дані відображають значний поступ, що у поєднанні із забезпеченням легітимної зміни влади свідчить про посилення політичної складової внутрішнього суверенітету протягом довступного етапу євроінтеграції.

Винятком серед країн Вишеградської групи є польське урядування, де в період з 1998 до 2003 р. ефективність діяльності уряду знизилась з 68% на початку досліджуваного періоду до 54% - перед вступом до ЄС. Водночас рівень проведення відкритих для суспільства та демократичних виборів залишився традиційно високим. У сукупності наявних даних ми не можемо зробити однозначні висновки щодо посилення або ж розмиття польської політичної складової внутрішнього суверенітету.

Аналіз показників політичної інтеграції держав Вишеградської групи, базований на Копенгагенських критеріях, загалом має подібну до трансформації внутрішнього політичного суверенітету динаміку. В цьому випадку наші висновки ґрунтуються на дослідженні сукупності трьох

показників політичної стабільності інститутів, рівні політичної свободи громадян та корупційності державних інститутів.

Звіти ЄК засвідчують стабільність і демократичність інститутів державної влади в країнах Вишеградської групи протягом всієї роботи Комісії зі вступу, за винятком початкового стану Словаччини - 1998 р. У цьому випадку ЄК визначена загальна нестабільність інститутів влади Словаччини, що не можуть забезпечити здійснення інтеграційного процесу, однак якщо розглянути цей показник у динаміці, можемо помітити, що подібна оцінка була винятково в 1998 році, вже в наступному 1999 інститути словацької влади визнано стабільними та демократичними, що як і у партнерів по Вишеградській четвірці продовжується до 2003 року включно. Схожу динаміку ми можемо спостерігати й на прикладі іншого показника - рейтингу громадянської свободи: в 1998 році в Словаччині цей рейтинг є найнижчим - 55,8%, однак уже в наступному 1999 спостерігається значне зростання до 75%, позитивна динаміка із щорічним зростанням продовжується до передвступного 2003 року, в якому рейтинг свободи становив уже 86,5%.

Водночас індекс сприйняття корупції на довштупному етапі інтеграції ЄС має тенденцію до несуттєвого зниження, що свідчить про збільшення корупційності інститутів. Зважаючи, що дана тенденція є типовою для всіх досліджуваних держав, ми пов'язуємо цей факт не зі зростанням загального рівня корупції, а скоріше із більш ефективною боротьбою з нею, в якій раніше тіньові корупційні схеми стають публічними, а отже, і відкритими для суспільного оцінювання, на якому базується цей показник. Таким чином, як і у випадку з політичною складовою внутрішнього суверенітету Словаччини, що згідно з проаналізованими показниками характеризується стабільним, щорічним посиленням з 1998 по 2003 рік, ту ж тенденцію ми можемо спостерігати і в політичній складовій інтеграційного процесу Словаччини.

Характерним для доведення припущення про взаємодію національного суверенітету та інтеграційного процесу є дослідження показників політичної трансформації Чехії. Зокрема, з початково високого показника громадянської

свободи 91,7% в 1998 році ми можемо спостерігати тенденцію до зниження, яка досягла свого піку у 2001-2002 роках - 81,1%. Водночас найнижчі показники внутрішньої політичної суверенності Чехії ми можемо спостерігати в той же часовий період. У наступному 2003 році тенденція до зниження припинилась і рівень громадянської свободи в Чехії досяг середнього в субрегіоні показника - 83,3%. Те ж саме зростання до середнього в країнах Вишеградської групи значення спостерігається й у хронологічному розрізі показників політичної суверенності. Якщо додатково розглянути показники корупційності інститутів влади Чехії, то можемо спостерігати таку ж тенденцію. Початково високі показники 1998 р. 4,8 (із 10 – повна відсутність корупції), стабільне зниження, що досягло мінімуму у 2002 році до 3,7 та зростання до середніх по субрегіону показників у 2003 році - 3,9. Таким чином, сукупність показників політичної інтегрованості Чехії в хронологічному розрізі повторює тенденції трансформації внутрішнього суверенітету Чеської Республіки.

Ту ж взаємозалежність національного суверенітету та інтеграційного процесу ми можемо спостерігати й у Польщі. Зокрема, сукупність показників внутрішнього політичного суверенітету фіксують близькі до середніх у субрегіоні значень в 1998 році та їхнє поступове зниження до низького рівня, що досяг мінімуму у 2002 році. Зокрема, ефективність уряду знизилась у 2002 до 50%. У 2003 році спостерігається поступове відновлення попередніх позицій, які однак залишаються найнижчими серед держав Вишеграду. Подібна динаміка спостерігається і в хронологічному розвитку інтеграційного процесу Польщі на передвступному етапі інтеграції. Як показники рейтингу свободи, так і індекс сприйняття корупції характеризуються поступовим зниженням протягом 1998-2003 рр. Аналіз сукупності цих даних надає підстави зробити висновки про те, що інтеграційний політичний процес Польщі мав тенденцію до поступового гальмування, так само як і внутрішній політичний суверенітет мав тенденцію до розмиття.

Угорщина, згідно з емпіричними показниками, була лідером субрегіону

стосовно сили внутрішнього політичного суверенітету, водночас стала лідером у сфері політичної інтеграції до ЄС, згідно з дослідженими показниками рівня свободи та корупційності державних інститутів. Зокрема, показники рівня сприйняття корупції залишалися найвищими серед держав Вишеградської четвірки протягом 1998-2003 рр., а рівень свободи громадян знизився із високого до середнього в субрегіоні значення.

Економічні показники внутрішньої суверенності загалом також визначають взаємозалежність зростання економічного суверенітету країн Вишеградської групи та посилення інтеграційних процесів з ЄС. Найбільш помітним у цьому випадку є порівняння показників ВВП, що стосуються економічного суверенітету держави та показників відсотка експорту до держав ЄС, що є визначеною ознакою економічної інтеграції. У всіх досліджуваних держав простежується помітний прогрес в обох категоріях, що виглядає цілком логічно, адже інтеграція до найбільшого світового ринку природно поліпшує внутрішню економічну ситуацію в державі, а отже, і посилює її економічну суверенність.

Характерним для нашого дослідження є порівняння показників економічного суверенітету Угорщини за 2000 рік, де відбувся спад у ВВП, а коефіцієнт Джині залишився на відносно сталому рівні, з показниками економічної інтеграції за цей же період, де спостерігається зниження експорту до ЄС. Більш явно ця взаємозалежність спостерігається в Чехії, де скорочення експорту у 2000 році супроводжується спадом ВВП.

Загалом економічні показники внутрішнього суверенітету країн Вишеграду та економічної інтеграції відрізняються сталим та гармонійним розвитком і щорічним посиленням економічного суверенітету держав та їхньої інтегрованості в економіку ЄС.

Найбільш неоднозначні дані було отримано нами з порівняння показників юридичного аспекту внутрішньої суверенності та адміністративної конвергенції в структуру ЄС. Зокрема, типовим для всіх країн Вишеградської групи є поступове зменшення юридичного суверенітету, що характеризується

щорічним збільшенням незадовільних судових позовів. Водночас подібної закономірності з поступовим збільшенням або ж зменшенням показників адміністративної конвергенції у звітах ЄК нами не було виявлено. Натомість оцінки прийняття країнами Вишеградської четвірки принципів європейського законодавства *acquis communautaire*, що подані у звітності ЄК, відрізняються відсутністю послідовної зростаючої чи спадаючої динаміки. Одним з небагатьох прикладів послідовності у динаміці трансформації юридичного аспекту внутрішнього суверенітету та адміністративної конвергенції з ЄС є показники передвступного 2003 року, що однаково засвідчують як значне розмиття суверенності, так і сповільнення інтеграційного поступу. Однак оскільки це є радше винятком із загальних показників у часоряді 1998-2003 рр., ми не можемо трактувати це як певну закономірність.

Таким чином, згідно з проведеним нами дослідженням ми можемо зробити висновки про те, що за результатами спостереження за динамікою показників інтеграційного процесу і трансформації суверенності країн Вишеграду було виявлено закономірності. Зокрема, це стосується політичного та економічного аспектів обох процесів. У виявлених випадках динаміка посилення внутрішнього суверенітету була паралельною з динамікою посилення інтеграції до ЄС. Тобто згідно з дослідженими показниками економічний та політичний аспекти суверенності країн Вишеградської четвірки не відігравали ролі відцентрової сили інтеграційного процесу. Подібні дані дають нам підстави зробити висновки про те, що процес інтеграції є пов'язаним із втіленням суверенних прав інтегрованих держав. Тобто національний суверенітет у своєму практичному втіленні є інтеграційним фактором.

Факт поступки в частині суверенних прав на користь ЄС при вступі країн Вишеграду нами не відкидається повністю. Проте в нашому дослідженні ми намагаємось наголосити на тому, що в міжнародних політичних умовах довступного етапу країн Вишеградської четвірки їхня міжнародна суб'єктність була взаємозв'язаною з інтеграційним процесом. Тобто на

протипагу поширеній думці про те, що європейська інтеграція обмежує можливості для втілення власних суверенних прав, у нашому дослідженні ми доводимо, що у випадку довступного етапу інтеграції країн Вишеградської групи подібне припущення не відповідає дійсності. Інтеграція до ЄС початково слабких у міжнародній суб'єктності держав не обмежує їхніх можливостей співпраці з третіми сторонами, натомість відкриває нові двері в міжнародній політиці.

Отже, користуючись результатами наших досліджень, ми можемо ствердити, що в цьому випадку (довступного етапу інтеграції країн Вишеграду до ЄС) національні суверенітети не можуть бути визнаними відцентровою інтеграційною силою. Водночас ми не відкидаємо можливості того, що подібна ситуація є феноменальною, що тільки підтверджує загальне правило. Проте ця думка потребує ширшого дослідження із включенням більшої кількості інтегрованих держав, а також детального аналізу їхніх національних інтересів.

2.3. Європейська інтеграція країн Вишеградської групи 1998–2004 рр. під кутом зіткнення національних інтересів і проблем

Трансформація країн Вишеградської групи від постсоціалістичних країн із невизначеним майбутнім до чинних членів Європейського Союзу є одним із найвизначніших досягнень євроінтеграційного процесу. Проте і на сьогодні відкритим залишається питання про те, чи ця геополітична дія (розширення на Схід) здійснила прагнення її учасників та якою була ціна амбітного політичного кроку в загальноєвропейську спільноту? Звісно, окрім явних учасників проєкту «Розширення на Схід», таких як держави Вишеградської четвірки та Європейського Союзу, в даному процесі брали участь і тогочасні держави-лідери Європейського Союзу, що переслідували власні національні інтереси від реалізації проєкту.

Отже, переговорний процес про інтеграцію країн Вишеграду до Європейського Союзу, відображався у тонкій взаємодії національних інтересів його суб'єктів, що зумовило прийняття компромісних політичних рішень, які заклали подальше майбутнє Європейського Союзу. Дослідження національних інтересів цього євроінтеграційного процесу розкриває перед нами генезис сучасних міжнародних відносин в ЄС, формування проблем і переваг сучасної євроінтеграції та причини поширення дезінтеграційних процесів в Євросоюзі. Окрім цього, аналіз реалізації національних інтересів через інтеграцію держав Вишеградської групи до ЄС надасть розуміння того, в якій мірі ці інтереси виправдались, що, своєю чергою, підштовхне нас до відповіді про те, які подальші перспективи розширення ЄС у східному напрямку та чи перевершують вигоди від членства в Євросоюзі з пов'язаними з цим ризиками для постсоціалістичних держав.

Якщо розглядати інтеграцію Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії в ЄС через призму національних інтересів кожного з учасників процесу, то можна зазначити, що вступ країн Вишеградської четвірки до Європейського Союзу був взаємовигідним для усіх суб'єктів, водночас передбачались значні ризики, пов'язані з розширенням на Схід проєкту ЄС. Проте співвідношення запланованих вигод та ризиків із реальними позитивними та негативними наслідками від вступу країн Вишеградської групи до ЄС досі залишається недослідженим. Наш аналіз даної проблеми дасть можливість відповісти на запитання: які з цілей, заявлених суб'єктами інтеграційного процесу, були досягнуті через вступ країн Вишеградської групи до Євросоюзу та які негативні прогнози виправдались у зв'язку з тим же політичним кроком.

Оскільки завданням дослідження є проаналізувати вірогідні ризики та вигоди від інтеграції країн Вишеграду до ЄС із реалізованим станом впливу процесу інтеграції на розвиток субрегіону Центральної Європи, то для виконання поставленого завдання необхідно віднайти відповідний інструмент. На нашу думку, доречним буде застосування методики SWOT-аналізу. Аналіз SWOT - дослідницька процедура, ідея якої полягає в комплексному описі сил

(*Strength*), слабкостей (*Weakness*), можливостей (*Opportunities*), загроз (*Threats*) при розробці стратегії організації [88, с. 91]. Для здійснення завдання порівняння запланованих вигод та ризиків необхідно розділити це завдання на два кроки – по-перше, здійснити SWOT-аналіз інтеграції держав Вишеградської групи в ЄС до розширення Євросоюзу на Схід; по-друге, за допомогою тої ж методики проаналізувати вигоди та ризики інтеграції Вишеградської групи після вступу до ЄС і нарешті порівняти між собою плановані наслідки інтеграції з чинними.

Генрі Кіссінджер у своїй роботі «Світовий порядок» зосередив увагу на можливому геополітичному зиску для Євросоюзу як об'єднання від запланованого розширення на терени Центральної Європи. Зокрема, Г. Кіссінджер у своїй книзі зазначив, що крах біполярної міжнародної системи спричинив необхідність у видозміні міжнародної політики ЄС, розпад СРСР змістив наголоси дипломатії. Геополітичний характер європейського порядку зазнав принципових змін у ситуації, коли істотної військової загрози в межах ЄС не було. У радісній атмосфері традиційні проблеми рівноваги відміталися як «стара» дипломатія, що мала бути замінена поширенням спільних ідеалів. Перед обличчям безпосередньої загрози міжнародний порядок трактувався як протистояння протидіючих блоків, де домінували, відповідно, США і Радянський Союз. Коли ж радянська влада занепала, світ став певною мірою багатополярним, тож Євросоюз намагався визначити свою окремішню ідентичність [89, с. 76-77].

Важливим фактором, що активізував процес розширення ЄС, був розпад соціалістичного табору та виникнення нових демократичних держав. Ці події не тільки трансформували економічний та політичний баланс сил на європейському континенті, а й перетворили Євросоюз на єдиний центр тяжіння для країн Вишеградської групи.

Отже, однією з переваг держав Вишеградської групи в планах долучення до ЄС були загальні геополітичні обставини кінця холодної війни, а саме зміцнення ЄС та його претензії на міжнародні лідерські позиції.

Постсоціалістичні держави субрегіону Центральної Європи мали б стати ще одним доказом переваги політичної моделі «Західного світу» над будь-якими альтернативами та, що важливіше, європейської політичної моделі над атлантичною. Відмовивши провадити свій вплив на Центральну Європу, Євросоюз втратив би не тільки плацдарм для подальшого розширення, а і будь-які претензії на світове лідерство у нововиниклій багатополярній системі міжнародних відносин. Таким чином, вдалі для країн Вишеграду геополітичні обставини стали фактором сили, що сприяв інтеграції до ЄС.

Окрім загальної вигоди ЄС у проєкті «Розширення на Схід», існували також і національні інтереси провідних членів Євросоюзу, що базувалися навколо перспективи інтеграції держав Вишеградської четвірки. Пропонуємо розглянути бачення держав-лідерів ЄС в контексті включення до Унії держав Вишеградської групи, аби визначити, які міжнародні політичні сили лобіювали ідею розширення Євросоюзу шляхом інтеграції держав Вишеградської четвірки. Вбачаємо актуальним розкриття питання, які форми співпраці в рамках об'єднання пропонувалися країнам Вишеграду та які причини спонукали до прийняття рішення про їхнє повноправне членство в ЄС.

Німеччина наприкінці двадцятого сторіччя зіштовхнулася з багатьма проблемами, що потребували невідкладного вирішення, водночас виникла нагальна потреба модернізувати зовнішньополітичний курс у східноєвропейському напрямку. Перш за все, канцлер німецької єдності Г. Коль наполягав на необхідності розширення Європейського Союзу і відзначав, що західний кордон Польщі не повинен назавжди залишитися східним кордоном ЄС. Німеччина, на думку Г. Коля, має велику кількість прикордонних держав-сусідів, саме тому вона повинна бути оточена демократичними державами-союзниками, а розширення Європейського Союзу на Схід необхідне державам Центральної та Східної Європи для зміцнення політичної та економічної стабільності на всьому континенті. Г. Коль був переконаний, що ЄС має допомогти остаточно подолати розподіл

європейського континенту на Схід і Захід, а сильний і об'єднаний Європейський Союз зможе в майбутньому здійснювати вирішальний вплив на долю європейського континенту. Тільки сильний ЄС зможе запобігати поверненню до національних держав зразка ХІХ століття і спільно із США взяти на себе відповідальність за долю світу [90, с. 231].

Отже, можемо визначити, що Німеччина була зацікавлена в розширенні ЄС у східному напрямку, і через те, що це було чудовою можливістю убезпечити німецький східний кордон від можливих наслідків нестабільності у центральному субрегіоні Європи, а підтримка проекту «східного розширення» однією із найпотужніших внутрішніх політичних сил Євросоюзу була однією із найважливіших переваг (*Strength*) держав Вишеградської четвірки на доступному етапі інтеграції.

Щодо Британії, то у своїй роботі «Євроінтеграція» українська дослідниця Є. Горюнова зазначила, що британське міжнародне лобі наполягало на подальшому розширенні ЄС внаслідок приєднання держав Вишеградської групи з метою подолання розколу Європи, закладеного Ялтинсько-Потсдамською міжнародною системою [91, с. 22-23].

Окрім цього, існував страх, що подальше поглиблення без розширення призведе до формування непрозорої структури ЄС для країн-кандидатів і збільшить кількість вимог для вступу. Ці ідеї відстоювала Велика Британія, яка протягом всього періоду євроінтеграції прагнула не допустити наднаціональної федеральної Європи, в якій би їй відводилася більшою мірою другорядна роль (зважаючи на «особливу» позицію Великої Британії в ЄС з низки питань). Тому для цієї країни основоположною стала формула «розширення замість поглиблення», яка допомагала б їй зберегти свій вплив у ЄС.

Таким чином, іще одним фактором сили країн Вишеграду (*Strength*) в контексті євроінтеграції на доступному етапі була ситуативна підтримка ще одного лідера Європейського Союзу – Великої Британії, генезис цієї підтримки корінився в забезпеченні власних політичних інтересів у

міждержавній взаємодії в системі ЄС.

Якщо ми розглядаємо міжнародну підтримку «східного розширення», як фактори сили (*Strength*), то логічно припустити, що спротив даному проєкту буде розглядатися, як слабкості (*Weakness*) країн Вишеградської групи на доступному етапі інтеграції до ЄС.

Природно, що геополітичні перспективи для Європейського Союзу від розширення на Схід супроводжувались такими ж ризиками втрати міжнародного положення через значну амбітність даного політичного кроку. Коли в першій половині 1990-х років західноєвропейці роздумували про природу нової нерозділеної Європи, тон їхнім дебатам задавали два питання щодо східноєвропейських держав та суспільств: звідки вони прийшли та, що важливіше, куди вони прямують? [92, с. 17]. Коли перше питання для Вишеградської четвірки було визначеним та зрозумілим, а саме прийшли ці держави зі зруйнованого соціалістичного блоку, то друге викликало сумніви стосовно того, чи молоді східноєвропейські держави будуть рухатися в парадигмі політичних реформ до ліберальної демократії західного зразка.

З початком трансформації східноєвропейських комуністичних суспільств, а особливо після возз'єднання Німеччини, відбулась активізація політики Франції стосовно держав Центральноєвропейського субрегіону, в основі якої довгий час лежала концепція створення Європейської конфедерації, проголошена Ф. Міттераном у 1989 році [93, с. 38]. Така форма дозволила б Західній Європі утримати країни Вишеградської групи в орбіті свого геополітичного впливу, водночас не сприяла б значному посиленню Німеччини, що не було в національних інтересах Франції.

Таким чином, окрім явних та ситуативних союзників проєкту «Розширення на Схід» ця ідея отримала також і критику низки європейських держав на чолі з Францією, що на той час відігравала впливову роль у формуванні загального вектора політики Євросоюзу. Отже, ще однією зі слабкостей (*Weakness*) проєкту «Розширення на Схід» був спротив Франції цій ідеї.

Описавши сили та слабкості проекту «східного розширення ЄС» на доступному етапі інтеграції з 1998 по 2004 р., ми можемо розглянути, які можливості (*Opportunities*) та загрози (*Threats*) були планованими для держав Вишеградської групи від вступу до ЄС.

Уже в перші роки після краху комунізму колишні дисиденти, а тепер політичні лідери Польщі, Угорщини та Чехословаччини, відчуваючи культурну й політичну спорідненість із ЄС і водночас прагнучи здобути економічні й безпекові вигоди членства, проголосили приєднання до ЄС кульмінацією своїх демократичних революцій. Центральне місце в їхній мотивації врешті-решт зайняв імператив приєднання до ЄС як засобу досягнення економічного процвітання [92, с. 11].

Отже, серед спільних мотивів приєднання до Європейського Союзу країн Вишеградської четвірки можемо виділити очікування геополітичних вигод, а саме остаточний розрив із невдалим соціалістичним проектом і затвердження ліберального курсу реформ, що в перспективі мали б принести внутрішньополітичну стабільність та економічне процвітання у країнах Вишеграду. Також у всіх новосформованих політичних елітах держав Вишеградської четвірки неодноразово транслювалася ідея «Повернення до Європи», яка була одним із факторів, що зумовили електоральну підтримку нових східноєвропейських демократичних сил на противагу застарілій соціалістичній системі. Отже, відступ від заявленої парадигми створював потенційний ризик втрати політичної переваги на наступних виборчих перегонах. Отож можемо додати ще внутрішньополітичні вигоди від інтеграції для політичних еліт країн Вишеградської четвірки.

Таким чином, серед вигод (*Opportunities*) від членства в ЄС країни Вишеграду планували скористатися геополітичним посиленням субрегіону на загальноєвропейській та світовій аренах; внутрішньополітичними можливостями утвердити електоральну перевагу демократичних політичних сил, а також можливостями економічного розвитку держав субрегіону в Європейському Союзі.

Проте у нашому аналізі до стратегічних цілей, пов'язаних з інтеграцією країн Вишеградської групи до ЄС, необхідно додати наміри національних держав Вишеградської четвірки, які не збігаються із загальними вірогідними вигодами від входження до Євросоюзу.

Зокрема, на момент створення першого некомуністичного уряду в Польщі в 1989 р. загальноприйнятою була парадигма польської східної політики, запропонована у статті Ю. Мерошевського «Польська ост-політік», яка побачила світ у журналі Є. Гедройця «Культура» в 1973 р. Ю. Мерошевський обґрунтовував можливість припинення взаємних суперечок і конфліктів між поляками, росіянами, литовцями, білорусами й українцями за умови визнання першими післявоєнного східного кордону Польщі остаточним і права трьох останніх на незалежність у випадку розпаду Радянського Союзу. Ідеї Мерошевського-Гедройця стали базовими у відносинах між сучасною Польщею й Україною, Литвою та Білоруссю [94, с. 6].

У контексті інтеграції та бажання долучитися до даного процесу країн Східної Європи подібна стратегія, на нашу думку, мала мету утвердити національну державу Польща як регіонального лідера та певного роду головного посередника у сфері переговорів між ЄС та Україною, Білоруссю та у перспективі з Російською Федерацією, що, безперечно, підвищило б міжнародний авторитет Республіки Польща. Цю тезу підтверджують і висновки Н. Карпчук, яка стверджує, що розпочавши підготовку до вступу до ЄС в умовах, коли країни-члени Союзу, насамперед країни-сусіди Польщі, без особливого ентузіазму сприймали бажання держави приєднатися до Спільноти, уряд Польщі розробив програми інформування зовнішньої громадськості про країну. Публічна дипломатія була зорієнтована на формування й просування позитивного іміджу Польщі в країнах-членах ЄС і подолання негативних стереотипів [95].

Отже, окрім цілей, представлених у Вишеградській декларації, іще однією можливістю (*Opportunities*) для Польщі, додатковим засобом досягнення якої мала стати інтеграція до ЄС, було створення іміджу

регіонального лідера Східної Європи на шляху подальшого розширення Євросоюзу у східному напрямі.

У цьому контексті регіонального лідерства існували також стратегічні цілі Угорщини, які у своєму втіленні спирались на інтеграційний процес до ЄС. Наприклад, український дослідник О. Коломoeць у своїй статті «Зовнішньополітичні імперативи сучасної Угорщини» стверджує, що одним з пріоритетів зовнішньої політики угорського уряду є діяльність Угорщини в Центральній Європі. З одного боку, це викликано стурбованістю угорськими меншинами, які проживають в сусідніх країнах. З іншого - Угорщина переконана у величезному енергетичному, економічному та геополітичному потенціалах регіону [96, с. 81].

Тобто О. Коломoeць у своєму дослідженні виділяє дві стратегічні можливості (*Opportunities*) Угорщини, пов'язані з інтеграцією Євросоюзу на Схід, що виходять за рамки спільних інтересів Вишеградської групи. По-перше, власний проєкт регіонального лідерства у Центральній Європі, а також підтримка національних меншин угорців у сусідніх країнах.

До того ж необхідно зазначити, що бачення поняття Східної Європи у Польщі та Угорщини відрізнялись, Будапешт також намагався розширити межі Центральної Європи, використовуючи цей термін для опису області між Балтійським морем і Адріатичним морем з метою надання більшої уваги Західним Балканам, які завжди відігравали важливу роль у зовнішній політиці Угорщини [96, с. 82].

Чехія та Словаччина, у зв'язку з фактичним розділенням на дві незалежні держави 1993 р., на доступному етапі інтеграції зосередили зовнішньополітичні зусилля першочергово на збереженні досягнутих домовленостей з ЄС та досягненні загальних вигод, що передбачались для усіх країн Вишеградської групи. Тобто для нових держав Словаччини та Чехії основним національним інтересом, досягнення якого передбачалось через вступ до ЄС, було збереження темпу інтеграційного процесу, досягнутого Чехословаччиною, отже, збереження статус-кво як у загальноєвропейській

міжнародній політиці, так і у відносинах у Вишеградській четвірці.

Як і у випадку з Євросоюзом, інтеграція як двосторонній процес несла не тільки позитивні очікування для держав Вишеградської четвірки, а й ризики (*Threats*), пов'язані з вступом до ЄС.

Контакти між країнами Вишеградської групи та ЄС протягом довступного періоду інтеграції розкрили перед східноєвропейськими елітами вигоди від членства в ЄС – і ці вигоди вирости в їхніх очах через труднощі ведення справ із ЄС в статусі третьої країни. ЄС, як було проаналізовано раніше, мав на меті здобути зиск від політико-економічної співпраці з Центральною Європою. Але Центральна Європа намагалася отримати ще більший зиск. Така ситуація забезпечила ЄС істотну перевагу у відносинах з державами Вишеградської четвірки. На думку Е. Моравчика, такі моделі «асиметричної взаємозалежності» обумовлювали характер відносин між ЄС та країнами-кандидатами, а також між членами ЄС протягом договірних перемовин [97, с. 540].

Наскрізною логікою цього процесу було те, що більш «взаємозалежні» країни переважно отримують більше вигоди від лібералізації ринків, а тому схильні йти на поступки задля укладення договорів. У випадку політичних еліт нововиниклих ринкових економік Центральної Європи швидко з'ясувалося, що питання торгівлі та інтеграції з ЄС для них – це питання економічного виживання. Відтак очевидною для всіх стала їхня відносна слабкість у переговорах віч-на-віч з ЄС.

Отже, питання суб'єктності країн Вишеграду в переговорному процесі стосовно інтеграції в ЄС, зважаючи на нерівність міжнародних політичних гравців, залишається дискурсивним і на сьогодні. З одного боку, ми не можемо не стверджувати те, що мета вступу до ЄС була однією з основних напрямів міжнародної політики і входила у сферу національних інтересів кожної з країн Вишеградської групи. З іншого - не можна відкидати значний вплив держав-лідерів Євросоюзу на процес інтеграції країн Вишеградської групи як у міжнародних переговорах, так і втручання у внутрішню політику країн-

кандидатів. Таким чином, за аналізом Е. Моравчика, інтеграційний процес вступу країн Вишеградської групи до ЄС створював потенційну загрозу (*Threats*) втрати частини національного суверенітету для усіх країн-кандидатів.

Економічні реформи, що потребувались для вступу до ЄС, окрім явних фінансових преференцій, передбачали повне переформатування планової економічної системи до системи вільного ринку з обмеженими повноваженнями державних регуляторів. Подібна видозміна економік країн Вишеградської четвірки несла соціальні ризики безробіття населення та підвищення міграції через відкритість кордонів з більш фінансово успішними країнами Західної Європи. Дані виклики для соціальної політики країн Вишеградської групи було описано у роботах Є. Горюнової та Б. Юськіва.

Зокрема, у праці «Євроінтеграція» Є. Горюнова зауважує, що для країн Вишеградської четвірки існував ризик, пов'язаний з процесом адаптації економіки держав, що поряд з досягненнями має низку недоліків зростання цін, закриття неконкурентоспроможних підприємств (насамперед державної форми власності) і внаслідок цього зростання безробіття, масова міграція робочої сили в більш розвинуті країни, необхідність перегляду пріоритетів національної економіки та ін. [91, с. 106]. Б. Юськів у своїй роботі «Глобалізація та трудова міграція в Європі», опираючись на статистичні дані, робить висновок про те, що найбільш вразливими в умовах трансформації економічної системи є низькокваліфіковані працівники. Найпоширеніший розвиток сфер діяльності, залежних від висококваліфікованих людських ресурсів, неминуче призводить до зростання нерівності між високо- і низькокваліфікованою працею [98, с. 133].

Деякі дослідники [99] висловлюють сумніви в тому, що ЄС активно сприяв економічному зростанню країн Вишеградської групи. Ґрунтуючись на даних, отриманих у результаті проведення низки порівняльних економічних досліджень стосовно Вишеградського регіону, А. Крисоватий та Т. Шенгелія дійшли висновків, що хоч «завдання ЄС не полягало в зумисній пауперизації

Вишеградського регіону. Проте ЄС також не ставив перед собою цілей сприяти економічному розвитку країн Вишеграду. Дія спрямовувалась на те, щоб країни Вишеградської четвірки увійшли до західноєвропейського інтеграційного утворення (під егідою Німеччини), як структурно підпорядкований елемент в новому розподілі праці» [99, с. 23].

Таким чином, можемо виділити дві можливих взаємопов'язаних групи ризиків (*Threats*) від інтеграції країн Вишеградської четвірки до Європейського Союзу, а саме економічні ризики, що виникають через трансформацію економік інтегрованих держав та, як наслідок, соціальні ризики через можливі економічні проблеми.

Таблиця 2.2

**SWOT-аналіз проєкту «Розширення ЄС на Схід»
на довступному етапі 1994-2004 рр. (джерело: власна розробка)**

<p>Strength</p> <ul style="list-style-type: none"> – геополітичні переваги «Розширення на Схід» для ЄС – підтримка Німеччини – ситуативна підтримка Великої Британії 	<p>Weakness</p> <ul style="list-style-type: none"> – нерозвинені демократичні інститути держав ВГ – супротив Франції
<p>Opportunities</p> <ul style="list-style-type: none"> – геополітичне посилення держав ВГ – внутрішньополітичні дивіденди в державах ВГ – економічні можливості в ЄС – польське регіональне лідерство – угорське регіональне лідерство – захист угорських національних меншин 	<p>Threats</p> <ul style="list-style-type: none"> – часткова втрата національних суверенітетів держав ВГ – економічні ризики держав ВГ – соціальні ризики держав ВГ

Як можемо спостерігати, на проєкт «Розширення на Схід» ЄС покладались великі надії, пов'язані з не меншими ризиками від амбітного задуму. Тому на наступній стадії нашого дослідження спробуємо надати відповіді на запитання, які ж наслідки були виправдані в подальшому етапі інтеграції, а саме після вступу держав Вишеградської групи до ЄС.

Звісно, збільшення членів Європейського Союзу трансформувало і міжнародну політику та статус держав Вишеградської четвірки, а отже, і співвідношення сильних і слабких сторін розширення на Схід для ЄС.

Серед усіх згаданих вигод можемо констатувати, що більшою мірою вони були виправдані після фактичного вступу країн Вишеграду до ЄС. Наприклад, Євросоюз як об'єднання збільшив свій геополітичний вплив та утвердився як важливий міжнародний гравець та один з центрів «м'якої» сили на світовому рівні. Це підтверджується висновками М. Вахудінової, яка стверджує, що після інтеграції країн Вишеградської групи ЄС здійснив трансформацію до унікального регіонального гегемона: європейські держави, які перебувають в орбіті його (здебільшого економічної) могутності, можуть домагатися приєднання до нього [92, с. 11]. Також завдяки значним економічним інвестиціям та політичному впливу ЄС на внутрішню політику країн Вишеградської четвірки вдалось уникнути економічної та політичної кризи в Центральній Європі і, як наслідок, на європейському континенті загалом.

Таким чином, мета Євросоюзу збільшити свій міжнародний вплив через вступ держав ЦЄ до ЄС виявилась виправданою, а отже, і сильна сторона (*Strength*) проєкту «Розширення на Схід» – «Геополітичні переваги «розширення на схід» для ЄС» (табл. 2.2) залишилась дійсною і після 2004 року – п'ятого розширення ЄС.

Щодо Німеччини, як визначає Є. Рябінін, геополітичні цілі ФРН не виправдалися повною мірою через вступ країн Центральної Європи до ЄС, у зв'язку з тим, що, як показала практика, держави Вишеградської четвірки здійснюють зовнішню політику у фарватері американської зовнішньополітичної доктрини [100, с. 15].

Водночас ми не можемо заперечувати, що вплив Німеччини в рамках Європейського Союзу після розширення ЄС на Схід значно посилюється, але перетворення національної держави Німеччина в самостійного гравця міжнародного рівня, що без підтримки ЄС потенційно міг би протистояти на

дипломатичній арені міжнародним центрам сили (США, Китай і т.п.), не відбулося. Натомість ФРН змогла уникнути можливих кризових явищ на кордонах, вдало змістивши межі ЄС зі східного кордону власної держави на східні терени держав Вишеградської четвірки.

Отже, можемо зазначити, що підтримка Німеччиною проєкту «Розширення на Схід» значною мірою була виправдана, що зберігає сильну сторону (*Strength*) інтеграційного задуму чинною.

Великобританія, як показав час, не змогла досягнути мети, покладеної на приєднання країн Вишеградської групи до ЄС. Подальше поглиблення співпраці в рамках проєкту Євросоюзу не призупинилось на час інтеграції країн Вишеградської четвірки, про що свідчить наявність Ніщцького та Лісабонського договорів. Проте тривалий час британці були одними з головних опозиційних сил, які успішно виступали проти створення наднаціональної держави на базі Європейського парламенту, в «Альянсі консерваторів та реформістів» разом з провідними політичними партіями країн Вишеградської четвірки. Стратегія Великої Британії стосовно інтеграції держав Вишеградської четвірки в ЄС не виправдала покладених на неї сподівань. Незалежно від включення нових членів до ЄС поглиблення інтеграції в Євросоюзі відбувалось з темпом, який не міг влаштувати британський політик, надалі дедалі більше віддаляючи Велику Британію від статусу однієї з держав-лідерів Європейського Союзу.

Таким чином, сильна сторона (*Strength*) ситуативної підтримки східного розширення Великою Британією виявилась знівельованою виниклою після 2004 року політичною дійсністю.

У більшості випадків слабкі сторони (*Weakness*) інтеграції країн Вишеграду знайшли своє втілення після входження Вишеградської четвірки до ЄС. Адже розширення 2004 р. поглибило розкол у самій Європі, й на сьогодні можемо говорити про стару та нову Європу, не лише маючи на увазі час приєднання до ЄС, а й геополітичні пріоритети [100].

Крім цього, Франція як національна держава втратила свій минулий

вплив у рамках проекту ЄС, акцент політичної потуги із часом невпинно переходив до ФРН, полишивши Францію далеко не другорядною, проте уже і не вирішальною силою у сфері прийняття політичних рішень у Європейському Союзі. Тонкий баланс взаємодії між лідерами ЄС, що багато в чому і сформував подальший розвиток співпраці у Західній Європі, був порушений.

Таким чином, можемо констатувати, що після 2004 року проект «Розширення на Схід» повною мірою успадкував попередні слабкості (*Weakness*).

Серед зазначених можливостей (*Opportunities*) можемо відзначити, що більшість із них виправдались після входження країн Вишеградської групи до ЄС. Наприклад, геополітичні переваги через вступ до ЄС неодноразово були підтвержені у дослідженнях К. Фрейзера, британського політичного аналітика та автора праці «Вступ до європейської зовнішньої політики». У ній він стверджує, що через інтеграційний процес вступу до Євросоюзу для Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччині було відкрито полегшений доступ на ринки Західної Європи. Ці країни було прийнято у ВТО, Світовий банк, МВФ, де вони почали брати участь у виробленні ключових для всього світу рішень [101, с. 112]. Отже, країни Вишеграду остаточно змогли стати частиною європейської спільноти, що і було заявлено геополітичними цілями Вишеградської четвірки.

Вступ до ЄС став потужним стимулом до економічного зростання країн Вишеградської групи. За даними статистики, темпи зростання збільшилися в середньому вдвічі. Майже в усіх нових членах ЄС спостерігалось піднесення промисловості. З 2001 до 2008 р. річний обсяг випуску промислової продукції збільшився у них у 1,3-1,8 раза при зростанні у «старожилах» ЄС всього на 6%. У Словаччині та особливо у Чехії промислове виробництво зростало швидше від економіки загалом [102, с. 77].

Таким чином, можемо зазначити, що спільні економічні цілі для країн Вишеградської групи були досягнуті з вступом до Європейського Союзу.

Ми не можемо відкинути той факт, що інтеграційний процес загалом та

вступ до Євросоюзу як один із його елементів позитивно впливали на стабілізацію політичної та економічної ситуації в Центральній Європі. Отже, євроінтеграція позитивно вплинула на отримання вигоди внутрішньополітичної та зовнішньополітичної безпеки у державах Вишеградської четвірки.

Загалом питання – чи сформувались на момент вступу до ЄС у країнах Вишеградської групи режими ліберальних демократій західноєвропейського зразка – і на сьогодні залишається дискусійним у політичній науці.

Дослідниця М. Вахудінова переконує, що до 2004 року принаймні в трьох країнах із Вишеградської четвірки (Чехії, Польщі, Угорщині) відбулись незворотні політичні зміни, що не дають можливість віднести їх до «неліберальних» режимів [92, с. 103]. Опонує їй український дослідник Є. Рябінін, який стверджує, що розширення 2004-2007 рр. поглибило розкол у самій Європі, і на сьогодні можемо говорити про стару та нову Європу, не лише маючи на увазі час приєднання до ЄС, а й геополітичні пріоритети [100, с. 15].

Проте в нашому дослідженні пріоритетним показником усе ж буде той факт, що в державах Вишеграду за допомогою євроінтеграції та прямого впливу Євросоюзу на внутрішню політику країн Вишеградської четвірки все ж таки сформувався демократичний механізм зміни та циркуляції політичних еліт. Даний фактор дає можливість оцінювати внутрішньополітичні вигоди для Вишеградської четвірки як виправдані після розширення на Схід 2004 року.

Проекти регіонального лідерства Польщі та Угорщини натрапляли на труднощі, пов'язані зі зниженням темпу євроінтеграції, як у східному, так і південному напрямках. Жодна з держав центрального регіону Європи так і не змогла однозначно утвердити свої претензії на лідерство у міжнародних відносинах. Східна політика Польщі, базована на вказаній доктрині, залишала невирішеним питання: яким чином сприяти зміцненню незалежності колишніх

республік СРСР і одночасно просувати польсько-російське примирення. Досвід останніх двадцяти років довів, що чим наполегливіше Польща підтримує країни Східної Європи, тим гострішою стає криза у відносинах між Варшавою та Москвою.

Загальною метою зовнішньополітичної діяльності Будапешта в Центральній Європі є зміцнення політичних і економічних відносин з усіма державами регіону з одночасним наданням допомоги їхнім угорським меншинам, що відображається у наявності угорських партій в коаліційних урядах країн (Словаччина і Румунія), позитивних особистих відносинах між урядами (Румунія), а також намагання отримати членство в ЄС (Сербія). Владна еліта Будапешта використовувала сприятливі умови та значно розширила політичні привілеї для власних меншин у країнах-сусідах, наприклад, пом'якшення умов набуття угорського громадянства і надання їм права голосу. Лояльне ставлення багатьох центральноєвропейських лідерів до Угорщини проявилось не тільки у прагненні уникнути критики угорського уряду за його суперечливі внутрішні реформи, але деякі з них навіть захищали його від заперечень Європейської Комісії [96, с. 82].

Отже, претензії на лідерство в Центральній Європі для Угорщини досі залишаються невиконаним завданням, але на шляху розв'язання поставленої задачі угорська політична еліта змогла значно розширити та утвердити політичні права власних національних меншин у сусідніх державах.

Питання втрати частини національного суверенітету при вступі до ЄС і на сьогодні є не тільки предметом критики у сучасних євроскептичних партіях країн Вишеграду, але й дискусійною темою для доповідей аналітиків політичної науки. Проте попри ставлення науковців до цього негативного симптому інтеграції більшість дослідників визнають виправданість ризику втрати частини суверенітету держав Вишеградської четвірки при вступі до ЄС. М. Вахудінова приходять до висновку, що розміри вигод, пропонованих країнам Вишеграду, створювали глибоку асиметрію владних відносин між претендентами на вступ та чинними членами ЄС, адже перші сильно залежали

від ЄС, тоді як ЄС ледве залежав від них взагалі. Ця «асиметрична взаємозалежність» накладе відбиток на всі їхні відносини з ЄС як на передвступному етапі, так і після розширення ЄС 2004 року [92, с. 84].

Загальні фінансові преференції також мали свою ціну у вигляді виправданих ризиків в окремих секторах економіки. Найбільш проблемними в процесі інтеграції держав Вишеградської групи до ЄС стали питання працевлаштування громадян держав Вишеградської четвірки у державах Європейського Союзу, приєднання польського та словацького аграрного сектора до спільної європейської аграрної політики, охорони навколишнього середовища, допомоги державним підприємствам, дозволу на придбання землі іноземцями, приведення польських та словацьких продуктів до норм якості ЄС, розмір фінансових внесків нових членів у бюджет ЄС [76].

Так, за рівнем співвідношення до ВВП у більшості країн ЄС робоча сила є переоціненою. Зокрема, в шести країнах ЄС, які широко використовують так звану шведську модель соціалізму (Бельгія, Данія, Швеція, Франція, Італія, Фінляндія), робоча сила дуже переоцінена. Ще в 10 країнах ЄС робоча сила просто переоцінена. Лише в країнах Центральної Європи робоча сила недооцінена [98, с. 102].

Отже, можемо вважати, що передбачені економічні та соціальні загрози були частково виправдані для країн Вишеградської групи після інтеграції до ЄС.

Проаналізувавши стан проєкту «Розширення на Схід» після його фактичного втілення у 2004 році, ми можемо наочно показати отримані результати у SWOT-матриці (Таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз проєкту «Розширення ЄС на схід» після 2004 р.

<p>Strength</p> <ul style="list-style-type: none"> – геополітичні переваги розширення на схід для ЄС – підтримка Німеччини 	<p>Weakness</p> <ul style="list-style-type: none"> – нерозвинені демократичні інститути держав ВГ – супротив Франції
<p>Opportunities</p> <ul style="list-style-type: none"> – геополітичне посилення держав ВГ – внутрішньополітичні дивіденди в державах ВГ – економічні можливості в ЄС – захист угорських національних меншин 	<p>Threats</p> <ul style="list-style-type: none"> – часткова втрата національних суверенітетів держав ВГ – економічні ризики держав ВГ – соціальні ризики держав ВГ

Проаналізувавши можливі ризики та вигоди від процесу інтеграції країн Вишеградської групи до ЄС, можемо надати такі висновки. Геополітичні переваги від розширення на Схід в короткостроковій перспективі передбачались для усіх учасників інтеграційного процесу. До того ж для ЄС і для країн Вишеграду дані вигоди багато в чому опирались на нову міжнародну політичну реальність, що виникла після розпаду Радянського Союзу. Проте коли для чинних членів інтеграційне розширення було амбітним, але не визначальним проектом, для країн Вишеградської групи входження до Європейського Союзу було питанням забезпечення стабільності та процвітання країн, які нещодавно вийшли з ліквідованого Варшавського блоку.

Дана нерівність позицій у переговорному процесі спричинила всі подальші поступки країн Вишеградської четвірки, що, по суті, мали своє втілення у соціальних ризиках та вимушеній відмові від частини державного суверенітету. Проте зважаючи на досить неприємну перспективу залишитись «сірою зоною» між умовним «Заходом» із Євросоюзом та «Сходом» у вигляді нового об'єднання колишніх країн Радянського Союзу, для країн Вишеградської групи залишилось досить мало варіацій для політичного

маневру.

Для ЄС приєднання держав Вишеградської групи до Євросоюзу передбачало значні економічні вкладення без гарантії їхнього повернення, в тому числі у збиток для країн-членів Союзу. Це, а також той факт, що держави-лідери об'єднання по-різному бачили майбутній розвиток поглиблення співпраці в рамках чинного проєкту, спричинило досить тривалий процес підготовки до вступу нових членів із Центральної Європи. З іншого боку, необхідно зазначити, що на момент вступу до Євросоюзу держави Вишеградської четвірки змогли досягнути фактичного визнання досягнення політичних критеріїв для вступу до ЄС, без досягнення усіх економічних вимог.

Порівняльний аналіз проведених SWOT-аналізів дає підстави стверджувати, що національні інтереси всіх сторін інтеграційного процесу, в більшості, було виконано завдяки інтеграції країн Вишеградської групи до ЄС. Зокрема, вступ країн Вишеградської четвірки до Європейського Союзу приніс геополітичну користь як для ЄС, так і для Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини. Для Європейського Союзу ці вигоди відображаються у набутті статусу не просто регіональної політичної структури, але одного із найзначніших геополітичних центрів світового рівня. Для держав Вишеграду вступ до ЄС мав велике значення через приєднання до цієї геополітичної потуги та водночас через поєднання із Західним світом та, відповідно, зміни загальнополітичного міжнародного курсу на зближення та функціонування в одному міжнародному об'єднанні поряд із найпотужнішими в економічному сенсі державами світу.

Проведений аналіз підводить до висновку про доцентрову спрямованість національних інтересів країн Вишеградської групи в процесі євроінтеграції на довшньому етапі 1998–2004 рр.

Висновки до другого розділу

Відповідно до заявленого припущення, у другому розділі ми розглянули

вплив національних чинників на інтеграційний процес до ЄС на доступному етапі інтеграції держав Вишеградської групи. І можемо надати такі висновки: по-перше, національні чинники мали безпосередній вплив на інтеграційний процес, по-друге, національні чинники позитивно вплинули на європейську інтеграцію країн Вишеграду на доступному етапі.

Під час роботи над розділом ми виявили, що на доступному етапі європейської інтеграції країн Вишеградської групи національні чинники не проявлялись як відцентрова інтеграційна сила. Цей висновок стосується всіх виокремлених у першому розділі національних факторів інтеграції: національної ідентичності, національного суверенітету та національних інтересів.

Зокрема. в підрозділі «Національна ідентичність країн Вишеградської групи в контексті розширення на Схід ЄС 2004 року: доступний етап», окрім визначення загального впливу національних чинників на інтеграційний процес, ми, використавши соціологічні дані, доводимо, що в досліджуваний період у державах Вишеградської групи превалював соціологічний профіль, описаний як інклюзивна національна ідентичність, як і у всьому ЄС. Водночас власна національна ідентичність держав Вишеградської групи базувалася навколо ідеї «Повернення до Європи». Тобто відчуття себе європейською нацією, яка через історичні несправедливості опинилась поза Європейським Об'єднанням. Зважаючи на дані соціологічних досліджень, європейська ідентичність була однією з важливих складових національної самоідентифікації в державах Вишеградської групи та в загальних рисах мала європоцентричну спрямованість асоційовану зі спільним загальноєвропейським культурним простором, де власна національна ідентичність є невід'ємною його складовою.

В наступному підрозділі «Національний суверенітет як доцентрова сила європейської інтеграції на прикладі держав Центральної Європи» ми дослідили емпіричні показники внутрішнього суверенітету держав Центральної Європи та показники їхньої інтегрованості в структуру ЄС,

виокремивши три основних їхніх аспекти - політичний економічний та юридичний. Порівнявши отримані результати за допомогою хронологічних таблиць, ми дізналися, що суверенність держав Вишеградської групи посилювалась паралельно з інтеграційним процесом до ЄС, зокрема, цей висновок стосується політичного та економічного аспектів. Опираючись на це дослідження, ми можемо стверджувати, що національні суверенітети держав Вишеградської групи, як фактор інтеграції, відіграли роль доцентрової сили, оскільки процеси трансформації національного суверенітету та інтеграції до ЄС не суперечили одне одному, натомість зростання показників одного процесу супроводжувалося зростанням інтенсивності іншого.

Національні інтереси учасників розширення ЄС на Схід були нами досліджені в підрозділі «Вишеградська група під кутом зіткнення національних інтересів і проблем» Проведений SWOT-аналіз національних інтересів держав Вишеградської групи до та після вступу до ЄС дозволяє зробити висновки про те, що більшість цілей, покладених на інтеграцію для держав Вишеграду, було досягнуто, національні інтереси учасників процесу були тісно пов'язані з інтеграцією країн Вишеградської групи до ЄС. Більшість випадків характерні покладанням здійснення державних цілей на вступ до Євросоюзу. Тобто ми можемо зафіксувати доцентрову, відносно інтеграції, спрямованість національних інтересів держав Вишеграду.

Таким чином, за результатами наших досліджень, можемо підсумувати, що на доступному етапі європейської інтеграції виділені нами елементи групи національних чинників інтеграції відігравали роль доцентрових інтеграційних сил. Цей факт є важливим для проведення подальшого аналізу національних факторів інтеграційного процесу держав Вишеградської групи, оскільки є першою частиною доводів, що підтверджують висунуту нами гіпотезу про змінну роль національних чинників в європейській інтеграції держав Центральної Європи.

РОЗДІЛ III. НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК ВІДЦЕНТРОВА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Національний прагматизм і євроскептицизм країн Вишеградської групи в ЄС на сучасному етапі інтеграції: 2004–2022 рр.

Теоретичні концепції розвитку інтеграційного процесу в ЄС (федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм) мали своє втілення в практичних стратегіях розширення Євросоюзу на Схід. Зокрема, необхідно наголосити на тому, що здійснення «п'ятого» розширення Євросоюзу призвело до трансформації загальної стратегії інтеграції Об'єднання. Тобто дихотомія інтеграційного процесу перейшла зі стадії перманентного стану поглиблення співпраці до консолідації стратегічних зусиль на розширенні. Зважаючи на амбітність поставлених цілей, а саме інтеграція десяти нових країн в Євросоюз на умовах повноправних членів, Об'єднання було вимушено змінити загальну парадигму подальшої інтеграції. Ці зміни мають свої далекосяжні наслідки й сьогодні.

Наприклад, подальший розвиток ЄС на сучасному етапі викликає суперечності серед його сучасних членів у питаннях розвитку подальшого інтеграційного процесу. Заяви польської влади в особі президента А. Дуди є прямим підтвердженням конкуренції ідей на розвиток об'єднаного процесу. «Європейський союз – це унія держав. Я не люблю говорити про федералізм, але ідея союзу – це рівність країн, рівність можливостей для їхніх громадян. Ідея Європи різних швидкостей підриває цей принцип. Саме тому я вважаю цю ідею загрозою для самого існування ЄС», - заявив він. Разом із тим Дуда вважає, що ЄС необхідна реформа щодо скорочення повноважень інституцій ЄС [103].

У даній позиції Польща знаходить підтримку серед своїх найближчих сусідів, наприклад, Угорщини та Чехії. Це зумовлено багатьма факторами, зокрема, посиленням підтримки ідей антиглобалізму та націоналізму серед

електорату країн Вишеградської групи, що призводить до природної співпраці неофіційних регіональних об'єднань в умовах відстоювання власних національних інтересів в Євросоюзі.

Сучасний процес європейської інтеграції не може досягнути чіткого визначення стосовно майбутньої форми Об'єднання, оскільки бачення національного інтересу в кожній із країн-членів далеко не завжди збігається з інтеграційною політикою ЄС. Дана тенденція зумовлює критику нових загальноєвропейських реформ. Серед держав-членів ЄС, що в минулому були частиною соцтабору, простежується острах втратити національну ідентичність та частину державного суверенітету, бути поглинутими загальноєвропейською мультикультурністю. Країни Вишеградської групи є яскравим прикладом євроскептичної політики на державному рівні, про що свідчить значна електоральна підтримка правоцентристських політичних партій, які виступають за збереження статус-кво на противагу подальшому поглибленню співпраці та федералізації Європейського Союзу.

Як уже заявлялось у теоретичній частині цієї роботи, політика євроскептицизму є практичним проявом дезінтеграційних факторів європейської інтеграції. Тому для проведення подальших досліджень нам необхідно визначити, чи справляють на євроінтеграцію національні чинники деструктивний вплив на сучасному етапі.

Отже, завданням даного підрозділу є визначення євроскептичної політики в сучасних провідних політичних силах країн Вишеградської групи, класифікація проявів євроскептицизму та дослідження його базису формування.

Для виконання цього завдання першим нашим кроком став пошук відповідних об'єктів дослідження. Таким чином, для забезпечення об'єктивності та репрезентативності отриманих результатів ми розробили декілька критеріїв до вибору досліджуваних об'єктів.

Першим критерієм стала наявність реальної політичної влади. Оскільки ми досліджуємо політику демократичних держав, то можемо бути певними в

тому, що парламент є одним з інститутів, що забезпечує реальний політичний вплив на прийняття державних рішень. Отже, поле нашого пошуку звужується до партій та фракцій, представлених у парламентах Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини.

Інколи наявність певної політичної сили в парламенті не є мотивом для ствердження того, що дана політична сила знаходить відображення своїх ідей в суспільстві. Тому сам факт обиравання депутатів до парламенту не може бути єдиним критерієм для відбору об'єкта дослідження. Відповідно, наступним критерієм є суспільна підтримка досліджуваної політичної сили.

Та, звісно, окрім внутрішньополітичної підтримки для просування власних політичних ідей в рамках структури ЄС, досліджувана політична сила має бути представлена в одній із загальноєвропейських партій Європарламенту.

Застосувавши описаний підхід до вибору об'єктів дослідження, ми зосередили увагу на чотирьох політичних силах.

Першою досліджуваною політичною силою є словацька партія «Звичайні люди» (Občasní ľudia). Згідно із заявленими нами критеріями дана політична сила є лідером за кількістю мандатів у словацькому парламенті. Згідно з результатами виборів до Національної Ради Словацької Республіки 2020 року партія «Звичайні люди» в коаліції з політичними партіями «Нова», «Християнський Союз» та «Зміни знизу» отримала 25,02% підтримки [104]. Таким чином, згідно з першими двома критеріями можемо констатувати, що партія «Звичайні люди» володіє реальним політичним впливом у Словаччині та водночас є лідером суспільної думки всередині держави.

Щодо третього критерію, то можемо зазначити, що в Європарламенті рух OĽaNO належить до Групи Європейської народної партії (ЄНП) з 2019 року [105, с. 7].

ЄНП – це політична сім'я правоцентристів, коріння якої сягає глибоко в історію та цивілізацію європейського континенту і яка була піонером європейського проєкту із самого початку [106]. За винятком її ролі як

найвпливовішої політичної сили в Європі разом із сім'єю соціал-демократичної партії, Європейська народна партія була головною рушійною силою європейської інтеграції, а також предтечею у розбудові партійних структур європейського рівня. Починаючи з 1990-х років, вона позиціонувалась як єдина провідна європейська партійна сім'я з 1990-х років. Частково це є результатом союзу з британською консервативною партією в Європейському Парламенті, проте більшу частину сучасного впливу ЄНП отримала переважно від розширення ЄС на Схід у 2004-2007 рр. У колишніх комуністичних країнах Центральної Європи соціалізм був дискредитований, і існувала слабка ліберальна традиція. Отже, потенціал для зміцнення партійної родини з ЄС розширення на Схід було найсильнішим для ЄНП [107, с. 13]. На сучасному етапі розвитку ЄНП можна охарактеризувати як одну з найбільш наближених до центру в політичному спектрі серед усіх правоцентристських партій Європарламенту та водночас найширше представленою політичною групою [108].

Таким чином, ми можемо визначити, що словацька партія «Звичайні люди» відповідає всім заявленим критеріям як об'єкт подальшого дослідження.

Дві наступні політичні сили, обрані для подальших досліджень, - це переможці парламентських електоральних перегонів у Чехії та Польщі – польська політична партія «Право і Справедливість» («Prawo i Sprawiedliwość») та їхні чеські колеги Громадянська демократична партія (Občanská demokratická strana).

Згідно з результатами виборів до польського парламенту 2019 року «Право та Справедливість» отримало 43,59% підтримки польського електорату, що забезпечило їм перемогу у виборчій кампанії [109]. Громадянська демократична партія зі своїми союзниками по коаліції «Разом» (Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія та TOP 09) перемогла своїх конкурентів в електоральній боротьбі 2021 року із результатом 27,79% підтримки виборців [110]. Це дає нам підстави вважати,

що ці політичні сили користуються популярністю серед власного населення.

Обидві партії входять до групи Європарламенту «Європейські консерватори та реформісти». За визначенням доктора політичних наук Б. Гуселетова, Альянс європейських консерваторів та реформістів - помірна євроскептична партія Європейського Союзу [111, с. 46].

За результатами останніх виборів до Європарламенту (2019 року) Європейська група консерваторів і реформістів отримала 62 мандати та є третьою за кількістю членів [108].

Європейські консерватори та реформісти презентують себе як найбільше об'єднання правих політичних сил в Євросоюзі. «Європейські консерватори та реформісти» — європейська політична партія, яка об'єднує у своїх лавах прихильників консервативних поглядів з усієї Європи [112]. Ідеологічно ЄКР може бути охарактеризована як політична сила більше зміщена вправо в порівнянні з ЄНП.

Таким чином, «Право і Справедливість» та Громадянська демократична партія є представленими в Європарламенті в одній з впливових політичних груп, отже, ми можемо розглядати їх як об'єкти подальшого дослідження.

Під час вибору угорського претендента для дослідження ми стикнулися із деякими проблемами. Згідно з двома нашими критеріями, що стосуються внутрішньополітичного статусу політичної сили, ідеальним кандидатом виступила угорська партія «Фідес» («Fidesz»), що підтвердила свою перевагу над конкурентними політичними силами на парламентських виборах 2018 року, отримавши переважну підтримку виборців - 49,3% [113]. Проте виникли ускладнення з виконанням третього критерію. А саме, прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан вилучив свою партію «Фідес» з головної правоцентристської політичної групи в Європейському Парламенті після того, як Європейська народна партія вирішила виключити її через внутрішні протиріччя та неузгодження дій в Європарламенті [114]. Цей факт не дав можливості для подолання останнього критерію – активного членства в певній загальноєвропейській партії, а отже, і спрощених можливостей впливу на

загальноєвропейську політику.

В даних умовах нами було прийнято компромісне рішення – для подальшого дослідження була обрана партія «Краще» («Jobbik»). Ця політична сила отримала другий результат на парламентських виборах 2018 року. За неї проголосувало 19,1% угорських виборців [113]. Таким чином, ми можемо стверджувати, що партія «Краще» є впливовим гравцем на внутрішньополітичній угорській арені. Водночас політична сила є засновником Альянсу європейських національних рухів (АЄНР). АЄНР — об'єднує досить популярні європейські партії. Членом-засновником Альянсу є «Йоббік» (Угорщина), на шостому з'їзді якого Альянс і був створений, а також Front National, Франція, Fiamma Tricolore, Італія, National Demokraterna, Швеція, Front national, Бельгія. 12 листопада 2009 року до вже наявних членів долучилися Британська національна партія, яка потрібна для приєднання до Альянсу, а також партії з Австрії, Іспанії та Португалії [115, с. 329].

АЄНР – найбільш наближена до крайніх правих поглядів. Таким чином, ми маємо змогу проаналізувати найширший спектр правих партій Центральної Європи.

Визначившись з об'єктами нашого дослідження, ми можемо перейти до наукового методу, який буде застосовано. Ми проаналізували програми, які політичні сили оприлюднили напередодні останніх виборів до національних парламентів. Це дало змогу з'ясувати погляди партій стосовно ЄС. Для дослідження був застосований метод контент-аналізу.

Відповідно до зазначеної методики, нами була розроблена програма кількісно-якісного аналізу, що складається з декількох етапів.

На першому етапі ми опрацювали програми політичних партій, які знаходяться у вільному доступі. Зокрема, програма політичної партії «Звичайні люди» - «2020 Úprimne odvážne pre ľudí» [116]; програма політичної партії «Право і Справедливість» - «Polski model państwa dobrobytu» [117]; програма політичної партії «Громадянська демократична партія» – «SPOLU dáme Česko dohromady» [118]; а також програма угорської партії «Краще» -

«Magyar szívvvel, józan ésszel, tiszta kézzel» [119].

Як передбачає методика контент-аналізу, ми розбили цілісні тексти на менші смислові одиниці. У нашому випадку такими одиницями є прості речення. І отримали такі дані для подальшого аналізу:

- У передвиборчій програмі «Право і Справедливість» - «Polski model państwa dobrobytu» загальна кількість одиниць – 2614.

- Програма Громадянської демократичної партії – «SPOLU dáme Česko dohromady» містить 688 одиниць.

- Словацька партія «Звичайні люди» опублікувала програму «2020 Úprimne odvážne pre ľudí» загальним обсягом 2079 одиниць.

- Партія «Краще» видала передвиборчу програму «Magyar szívvvel, józan ésszel, tiszta kézzel» місткістю 1329 одиниць.

Отримавши ці дані, ми змогли оперувати ними відповідно до означених нами задач. А саме, виявлення євроскептичних настроїв у передвиборчих програмах та їхня класифікація. Для виконання першої задачі ми виділили із текстів всі одиниці, де згадується Європейський Союз, Європа (в сенсі політичного об'єднання), ЄС, європейська інтеграція, європейська політика (в сенсі політики всередині Союзу). Ми виявили, що програма «Права та Справедливості» містить 171 одиницю, де згадується Євросоюз та його політика. Програма Громадянської демократичної партії налічує 23 подібні одиниці. Відповідно, програма «2020 Úprimne odvážne pre ľudí» партії «Звичайні люди» має подібні згадки в 65 одиницях тексту. В програмі партії «Краще» - «Magyar szívvvel, józan ésszel, tiszta kézzel» виявлено 62 одиниці.

Отже, отримавши ці дані, ми можемо обґрунтовано охарактеризувати загальну зацікавленість темою політики Європейського Союзу в програмах досліджуваних партій. Якщо вважати, що програма політичної сили максимально надає опис її сучасним політичним намірам та діям, тобто складає 100% її політичних ідей, сконцентрованих у певному тексті, то ми можемо вирахувати, скільки відсотків у цій програмі присвячено темі європейської політики.

Таким чином, ми можемо стверджувати, якщо в програмі партії «Право і Справедливість» заявлено 100% її політичних ідей та намірів, то тема Європейського Союзу складає в ній 6,54%; у програмі Громадянської демократичної партії частка одиниць зі згадками ЄС – 3,34% від загального обсягу; в передвиборчій програмі партії «Звичайні люди» - 3,1% присвячено темі ЄС; програма партії «Краще» містить 4,6% одиниць, де згадується Євросоюз та його політика.

Виявивши ці дані, ми можемо аргументовано стверджувати, яку частку європейська політика становить у зацікавленості політичних сил та суспільства країн Вишеградської групи.

Наступним етапом аналізу стало виявлення одиниць тексту (простих речень), що містять ознаки євроскептицизму. У цій роботі пропонується критичний аналіз категорії євроскептицизму на основі кількох аргументів. По-перше, євроскептицизм водночас є модним словом у науковій літературі та терміном, придуманим політиками для політичних цілей. Через свою нормативність і полемічність його важко використовувати як аналітичне поняття. По-друге, цей термін створює ризик «концептуального розтягування», оскільки він об'єднує партії, які мають різні політичні ідентичності, висловлюють діаметрально протилежні погляди на європейські проблеми й показують різний ступінь розвитку опозиції європейському проєкту [120, с. 136]. У цьому контексті євроскептицизм був визначений як політична позиція, яка поєднує (а) критику поточного стану справ на рівні ЄС з (б) поглядом на реформи, який прагне згорнути європейську інтеграцію на користь більшої національної або субрегіональної автономії [121, с. 7].

Таким чином, користуючись цим підходом до розуміння поняття «євроскептицизм», ми виділили декілька ознак євроскептичного висловлювання для оперування ними в процесі аналізу. Тобто наше бачення євроскептичного висловлювання має містити у своєму змісті ознаки критики до ЄС, політики Союзу та його інститутів, критику європейської інтеграції та/або її певного вектора, спрямованого на поглиблення співпраці.

За допомогою цього підходу з виділених нами на попередньому етапі всіх згадок ЄС та його політики ми виокремили одиниці, що містять у своєму змісті перелічені ознаки євроскептицизму (Додаток Д). Таким чином, у програмі польської партії «Право та Справедливість» ми виявили 56 одиниць, що містять ознаки євроскептицизму. Це становить 2% від загального обсягу програми «Polski model państwa dobrobytu» та водночас 33% всіх висловлювань про ЄС.

У передвиборчій програмі Громадянської демократичної партії – «SPOLU dáme Česko dohromady» ми виявили 10 речень про Євросоюз, що можуть трактуватися як євроскептичні відповідно до виділених нами ознак. Це 1,4% від загального обсягу програми, а також 43,5% від всіх досліджуваних одиниць. Така значна кількість критичних до ЄС висловлювань у передвиборчій програмі партії співзвучна з аналітичною характеристикою П. Юста. Громадянська демократична партія має відносно змінну позицію щодо Європейського Союзу. Євроскептицизм був найбільш яскраво вираженим у її програмах у часи, коли партія була опозиційною, що не дивно. Позиція партій в уряді або, навпаки, в опозиції може впливати на силу, інтенсивність, частоту, (і) релевантність або цілеспрямованість її критичного ставлення до Європейського Союзу [122, с. 118]. Нагадаємо, що у виборчій кампанії 2021 року до чеського парламенту Громадянська демократична партія виступила як опозиційна до чинної влади політична сила.

Словацька партія «Звичайні люди» у своїй передвиборчій програмі 11 разів застосовує речення, що трактуються нами як євроскептичні. Це 0,5% щодо всього обсягу та 17% у відношенні до одиниць, в яких згадується Євросоюз та його політика. У порівнянні з іншими політичними силами така кількість євроскептичних висловлювань не є значною. Тому ми не можемо охарактеризувати цю політичну силу як загалом євроскептичне об'єднання. Наші висновки відносно кількості євроскептицизму наближені до думки П. Хинчиця та Д. Шаровця: «OĽaNO швидше можна сприймати як партію протесту, антиполітичну партію, що відмежовується від існуючої політики і

політичного істеблішменту» [123, с. 26].

Програма політичної партії «Краще» містить у своєму змісті 25 євроскептичних одиниць. Це становить 1,8% загального обсягу програми та 40% від всіх висловлювань про ЄС та чинну політику Союзу. Якщо не брати до уваги якісні характеристики, то можемо зазначити, що у кількісних значеннях рівень євроскептицизму угорців незначно вирізняється порівняно з іншими партіями. Насправді відбулося помітне зближення політичних позицій між ультраправою «Краще» і провладною «Фідес». У той час як Jobbik пом'якшив свою позицію щодо ЄС з 2014 року і припинив прагнути до виходу Угорщини з ЄС, позиція «Фідес» стала більш критичною щодо ЄС [124, с. 191].

Детально описавши кількісні аспекти євроскептицизму в програмах політичних партій країн Вишеградської групи, можемо перейти до якісних аспектів цього явища. Для виконання цього завдання з максимальним ступенем об'єктивності ми вирішили класифікувати виділені нами євроскептичні одиниці за двома типологіями.

Першою була ступенева типологія П. Таггерта та А. Щербяка [38]. Тобто поділ на «м'який» та «жорсткий» євроскептицизм. Ця класифікація диференціює євроскептичні висловлювання відповідно до їхнього змісту. А саме «жорсткий» євроскептицизм має містити висловлювання, що неопосередковано закликають до виходу з Європейського Союзу або його повного розпаду. «М'який» євроскептицизм передбачає протиставлення всім політикам Союзу або несумісність національних інтересів із цілями ЄС.

Відповідно до даного критерію можемо зазначити, що жодна з одиниць з ознаками євроскептицизму не містить у своєму змісті характеристик «жорсткого» євроскептицизму.

Цей факт спонукає нас зробити висновок про те, що позиції «жорсткого» євроскептицизму є маргіналізованою політикою, що не знаходить своїх виборців, у достатній для державної політики кількості, в суспільствах країн Вишеграду. Заклики до виходу власної держави із ЄС непопулярні серед

населення країн Вишеградської групи. На підтвердження цього ми також можемо навести кейс партії «Краще». Коли в аналізі 2015 року Нора Лазар визначила «Йобб'ік» як жорстку євроскептичну партію, яка згідно з їхнім установчим документом виступає проти членства в ЄС, якщо це шкодить національній незалежності [125, с. 230], то на сучасному етапі ми можемо зазначити, що політика угорської партії «Краще» змінилася. Євроскептичні висловлювання партії не тільки зменшились у кількості, а й стали більш поміркованими, що підтверджує наш аналіз. Так само і підтримка партії зросла. На виборах 2014 року «Краще» змогла зайняти лише третю позицію в парламенті після «Фідес» та «Єдності» [126]. А на виборах 2018, як уже зазначалось, партія «Краще» виборола другу позицію, збільшивши свій попередній результат на 348 533 голоси [113], [126].

В той же час інші досліджувані політичні сили ніколи не вирізнялися «жорсткою» євроскептичною позицією, що забезпечувало стабільно високі електоральні результати для Громадянської демократичної партії та «Права і Справедливості», а також перемогу порівняно нової словацької партії «Звичайні люди».

Для виконання останнього завдання - визначення базису формування євроскептичної політики - ми вирішили класифікувати виділені нами одиниці, що містять ознаки євроскептичного висловлювання, за типологією С. Рійшо [35]. Ця типологія диференціює євроскептицизм за 9 категоріями, відповідно до основ цієї політики, тобто генезису її формування. Згідно з даною типологією виділено такі категорії євроскептичної політики: Identity based (на основі ідентичності), Cleavage based (на основі розшарування), Policy based (на основі політики), Institutionally based (інституційно заснований), National interest based (на основі національних інтересів), Experience based (на основі досвіду), Party based (на партійній основі), Atlantic based (атлантичний), Practical basis (практична основа).

Провівши аналіз за цими критеріями, ми отримали результати, наведені в таблиці (Таблиця 3.1).

**Розподіл євроскептичних одиниць за типологією С. Рійшо
(Власна розробка за працею С. Рійшо)**

Категорія	«Звичайні люди»	Громадянська демократична партія	«Право і Справедливість»	«Краще»
Identity based	0	0	12	8
Cleavage based	0	0	3	3
Policy based	5	7	16	8
Institutionally based	1	0	14	4
National interest based	3	1	9	1
Experience based	1	0	0	1
Party based	0	0	0	0
Atlantic based	0	2	1	0
Practical basis	0	0	0	0

Як описано в теоретичній частині наукової роботи, ми розуміємо групу національних чинників інтеграції як поєднання понять: національні інтереси, національний суверенітет та національна ідентичність. Згідно з логікою дослідження національний інтерес - це своєрідна мета міжнародної державної політики, національний суверенітет розглядається нами як можливість, сукупність засобів для досягнення національного інтересу, а національна ідентичність - це водночас і наслідок проведеної міжнародної діяльності (оскільки більшість людей охочіше ідентифікують себе з успішними соціальними групами), і базис для формування національних інтересів.

Згідно з типологією С. Рійшо, ми асоціюємо національні чинники із такими категоріями аналізу: національні інтереси - National interest based, національний суверенітет - Institutionally based, національна ідентичність - Identity based. Таким чином, ми маємо можливість за допомогою проведеного аналізу порівняти рівень впливу національних чинників з іншими базисами формування євроскептичної політики в програмах провідних партій країн

Вишеградської групи.

До категорій Party based та Practical basis ми не змогли зарахувати жодне із висловлювань з усіх досліджуваних програм. Це дає нам можливість зробити висновок про те, що євроскептична політика не є ідеологічною складовою досліджуваних партій та водночас критика Євросоюзу в програмах партій країн Вишеграду є цілком відкритою.

У всіх досліджуваних програмах партій країн Вишеграду основним вектором критичних зауважень до Євросоюзу є конкретні політичні рішення ЄС (Додаток Д) або євроскептицизм типу Policy based. Проте, на нашу думку, певна опозиційність щодо загальноєвропейської політики в конкретних сферах (економічна, міграційна, аграрна та соціальна політика) є частиною демократичного процесу та природним явищем у великому міждержавному утворенні, подібна критика трапляється й у партіях цілком єврооптимістичного спрямування.

До категорії Policy based ми віднесли 5 із 11 євроскептичних одиниць з програми словацької партії «Звичайні люди» - «2020 Úprimne odvážne pre ľudí». Це 45,45% від усіх євроскептичних висловлювань, виявлених у тексті.

У програмі «SPOLU dáme Česko dohromady» - чеської Громадянської демократичної партії до даної категорії віднесено 7 євроскептичних висловлювань, це, своєю чергою, 63,6% від усіх євроскептичних одиниць.

Євроскептицизм, сформований на основі політики, переважає й у програмі польської партії «Право і Справедливість» - «Polski model państwa dobrobytu». Відповідно до виділених категорій, до євроскептичних висловлювань категорії Policy based було віднесено 16 досліджуваних одиниць тексту, що становить 28,6% від усіх євроскептичних висловлювань, виявлених на попередньому етапі дослідження.

У програмі угорської партії «Краще» - «Magyar szívvvel, józan ésszel, tiszta kézzel» перевага євроскептицизму категорії Policy based уже не є настільки явною. До цієї категорії віднесено 8 євроскептичних одиниць, це 32% від усіх виявлених євроскептичних висловлювань. Тобто кількість євроскептичних

висловлювань типу Policy based дорівнює висловлюванням категоризованим, як Identity based (Додаток Д).

Як можемо спостерігати в польській та угорській програмах, ми виявили по три євроскептичні одиниці типу Cleavage based, тобто вираження незадоволення розшарування суспільства, що виникло внаслідок європейської інтеграції. Це стосується економічного розшарування і між членами ЄС, так само як і критика розділення суспільства на більш успішні та менш успішні групи і спонукання конкуренції та перманентного конфлікту між ними.

Так само в одній із євроскептичних одиниць, виявлених у програмі партії «Краще», критикується попередня політика ЄС, що призвела до несправедливого ставлення до Угорщини, тобто євроскептицизм типу Experience based. Одна одиниця євроскептицизму такого ж типу була класифікована нами й у програмі словацької партії «Звичайні люди».

Острах того, що європейська інтеграційна політика заважає співпраці в НАТО, та критика проєктів спільної армії ЄС найбільш гостро виражена в програмі чеської Громадянської демократичної партії. Євроскептичні висловлювання типу Atlantic based були двічі категоризовані в програмі «SPOLU dáme Česko dohromady», це становить 20% від усіх євроскептичних висловлювань, виявлених на попередньому етапі в цій програмі. Євроскептицизм того ж типу в програмі польської «Права і Справедливості» був виявлений один раз (1,8%).

Якщо розглядати вплив національних чинників у комплексі National interest based, Institutionally based та Identity based, то національні чинники є основним джерелом для формування євроскептичної політики в польській партії «Право і Справедливість» та угорській політичній силі «Краще». Проте очікувана закономірність – чим далі від центру в політичному спектрі перебуває партія, тим більший вплив національних чинників, не виправдалась.

Зокрема, 52% (13 одиниць) євроскептичних висловлювань, виявлених у програмі найближчих до крайніх правих «Краще», базуються на національних чинниках. Відповідно: National interest – 4% (1 одиниця); Institutionally based –

16% (4 одиниці); Identity based – 32% (8 одиниць).

Проте першими за рівнем впливу національних чинників є польські правоцентристи «Право і Справедливість». У сумі євроскептичні висловлювання, сформовані на основі національних чинників у програмі «Polski model państwa dobrobytu», становлять 62,5% від всіх євроскептичних одиниць. Тобто National interest - 16% (9 одиниць); Institutionally based – 25% (14 одиниць); Identity based – 21,5% (12 одиниць).

У найбільш наближеної до центру словацької партії «Звичайні люди» сума сформованих на підґрунті національних чинників євроскептичних висловлювань становить 36,4%. National interest based – 27,3% (3 одиниці); Institutionally based – 9,1% (1 одиниця); Identity based – 0.

В той же час програма, з якою йшла на вибори 2021 року чеська Громадянська демократична партія – «SPOLU dáme Česko dohromady» містить одну євроскептичну одиницю National interest based, що становить 10% від усіх євроскептичних висловлювань. Ця політична сила характеризується як більш «правіша» в порівнянні зі словацькими колегами. Такий низький рівень євроскептичних висловлювань, сформованих на базисі національних чинників, ми першочергово пов'язуємо з тим, що програма «SPOLU dáme Česko dohromady» є в більшій, ніж всі інші досліджувані документи, мірі продуктом компромісу. Оскільки вона представляла не стільки Громадянську демократичну партію, скільки широку коаліцію, сформовану перед парламентськими виборами в Чехії 2021 року.

З іншого боку, загальна відсутність релевантності між розташуванням партії в політичному спектрі та кількістю євроскептичних висловлювань, сформованих на основі національних чинників, підштовхує нас до висновку про те, що визначена нами кількість сформованих на національному базисі євроскептичних одиниць, скоріше, відповідає суспільному запиту на провадження такої політики, ніж певним партійним ідеологічним переконанням.

Отже, опираючись на результати дослідження, можемо стверджувати,

що значна частина електорату країн Вишеградської групи на сучасному етапі виявляє стурбованість з приводу подальшого поглиблення інтеграції в Євросоюз, про що свідчать результати останніх виборів до парламенту та підтримка правоцентристських сил, що виражають дані фобії у своїх програмах. У багатьох випадках острах федералізації ЄС базується на національних факторах - таких як втрата національно-культурної ідентичності націй та нівелювання суверенних інтересів країн Вишеградської четвірки. Період єврооптимізму змінився тверезою оцінкою прорахунків політики ЄС в різних сферах, що підтверджено тим, що критика даних політичних кроків перетворилась на достатньо ефективний інструмент політичної боротьби, описаний в досліджуваних партійних документах.

Опираючись на дані висновки, можемо припустити, що політична боротьба навколо питання поглиблення інтеграційного процесу в рамках Євросоюзу приведе до збільшення регіональної співпраці в країнах Вишеградської групи. Подібні фактори, а також формування більшості правих консервативних сил у парламентах лідерів регіону (Польща «Право і Справедливість», Угорщина «Фідес», чеська Громадянська демократична партія) свідчить про збільшення запиту електорату на ведення незалежної суверенної політики в рамках ЄС. В такому випадку, для виконання передвиборчих обіцянок захисту національного інтересу провладні сили країн Вишеградської групи зміцнять регіональну співпрацю для подолання перелічених кризових явищ та спільної політичної опозиції щодо подальшого федералістського поглиблення євроінтеграції. Логічно припускати, що вплив національних чинників на формування євроскептичної політики не є одномоментним явищем. Отже, національні чинники впливали й на варіації загальних стратегій міжнародного розвитку держав субрегіону. Для ознайомлення з нашим поглядом на дану проблематику ми пропонуємо перейти до наступного підрозділу.

3.2. Вплив національних чинників на формування міжнародної політики країн Вишеградської групи на сучасному етапі інтеграції

2004-2022 рр.

Національні фактори є однією з рушійних сил міжнародної політики. Це твердження базується на тому факті, що будь-який аналіз міждержавних відносин не може бути побудований без аналізу національних інтересів. Своєю чергою, будь-які міжнародні відносини були б неможливими без розуміння суверенності їхніх учасників - суб'єктів міжнародної політики. Як національні інтереси, так і суверенітет формуються на основі національної ідентичності, саме ці особливості національно-культурного простору є базисом для утвердження суверенних прав певної нації та основним мотивом для досягнення національних цілей. Незважаючи на трансформацію поняття «нація», сучасні суб'єкти міжнародної політики є першочергово її представниками, з формально рівними міжнародними правами, тобто суверенітетом. Таким чином, аналіз основних векторів міжнародної політики створює можливості для визначення місця національних факторів у ній та ролі їх в європейській інтеграції як міжнародному політичному процесі.

На сьогодні комплексний аналіз міжнародної політики субрегіону є актуальним завданням, розв'язання якого дозволяє прогнозувати майбутні можливі перспективи розвитку міжнародної політики. У контексті нашого дослідження впливу національних чинників на інтеграційний процес цей аналіз дає змогу зафіксувати, на яких етапах здійснювалась трансформація взаємодії між інтеграційним процесом та національними чинниками міжнародної політики. Тобто завдяки цьому дослідженню ми зможемо дізнатися, коли національні чинники країн Вишеградської групи із доцентрової сили інтеграції перейшли в категорію відцентрових сил та що спричинило ці зміни.

«Національний інтерес» - ключове поняття міжнародних відносин. Усі

нації завжди беруть участь у процесі реалізації або забезпечення цілей своїх національних інтересів. Зовнішня політика кожної нації формується на основі її національних інтересів, і вона завжди працює над забезпеченням своїх цілей. Загальновизнане право кожної держави забезпечувати свої національні інтереси. Держава завжди намагається виправдати свої дії, виходячи зі своїх національних інтересів. Поведінка держави завжди зумовлена та регулюється її національними інтересами. Тому для нас важливо знати значення та зміст національних інтересів. Суть даного поняття розкриває засновник політичного реалізму Ганс Монтеграу у своїй праці «Політика між народами», де вказує, що сенс національних інтересів - виживання, захист фізичної, політичної та культурної ідентичності від зазіхань інших національних держав [127, с. 7].

Отже, для аналізу національних факторів інтеграції країн Вишеградської групи (Чехії, Словаччини, Польщі та Угорщини) необхідно виокремити їх із зовнішньополітичних стратегій, розроблених субрегіональними політичними аналітиками в науковому полі та представлених внутрішньополітичними акторами у сфері реальної політики. Оцінивши ступінь підтримки даних ідей, що формували та формують вектор зовнішньої політики держав Вишеградської групи, ми зможемо спостерігати, як трансформувались національні чинники в електоральному полі та як вони представлялись політичними елітами на всіх етапах інтеграції до ЄС. А також в якій мірі національні фактори взаємозалежні з європейською інтеграцією. Чи європейська інтеграція впливає на трансформацію національних чинників і, навпаки, як об'єднані національні фактори субрегіону впливають на формування стратегій інтеграції в наддержавній структурі ЄС.

Країни Вишеградської групи, вклинені між двома геополітичними потугами світового рівня - Західною Європою та російською історичною сферою впливу, мали різний національний досвід щодо відносин із різними більшими та могутнішими європейськими сусідами як зі сходу, так і із заходу. Деякі країни намагалися уникнути успадкованих дилем з історії та географії, обираючи антиєвропейський зовнішньополітичний напрям або ж

приєднуючись до Європи. Інші зверталися до Росії, Франції чи Великобританії або до різних комбінацій вищезазначеного. Мало куточків Європи опинились центральними точками геополітичних інтриг, шляхів війни та вторгнення і, як наслідок, насильства та руйнування, як країни Вишеградської групи.

Проте на контрасті складних історичних подій для Центральної Європи у двадцятому сторіччі - двох світових воєн, в яких держави субрегіону виявились об'єктами впливу та інколи військової інтервенції та окупації континентальних геополітичних сил, одним з небагатьох надійних міжнародних партнерів залишилися Сполучені Штати Америки. Навпаки, це та країна, яка посідала центральне місце у створенні багатьох із цих держав - а також сприяла їхньому звільненню від спочатку нацистської імперії, а згодом і домінування радянської влади. Незалежність і саме існування Центральної та Східної Європи, як ми її знаємо сьогодні, було значною мірою створено з руїн Австро-Угорської імперії наприкінці Першої світової війни і є продуктом американського впливу, дипломатії та ідеалізму президента Вудро Вільсона [128, с. 205].

Зважаючи на позитивний попередній досвід взаємовідносин та на той факт, що США після перемоги в холодній війні утвердились якщо не як світовий лідер, то як одна із найпотужніших геополітичних сил, цілком логічною виглядає тенденція до укріплення атлантизму у країнах Вишеградської групи.

Атлантизм - це досить розмите поняття в аналітичному та політичному плані. У широкому розумінні атлантизм трактується, як т.зв. «прозахідний» вектор зовнішньої політики. Наприклад, український науковець В. Субботін у «Політичній енциклопедії» 2011 року надає пояснення дефініції атлантизм як ідеологізованій формі концепції про наявність широкого кола фундаментальних спільних інтересів, єдиної системи соціальних норм, цінностей та інтересів, що об'єднують США та країни Західної Європи в єдиний цивілізаційний простір [129, с. 44].

Проте в контексті сучасної багатопольярної моделі міжнародної політики

та практики розвитку євро скептицизму, в основі якого закладено ідейні засади атлантизму, більш доречним для країн Вишеградської групи буде застосування вужчого підходу до розуміння терміну «атлантизм». Даний підхід запропонований Н. Греггер та К. М. Хаугевік у науковому доробку «Відродження атлантизму в НАТО?: Зміна ідентичності безпеки у Великобританії, Норвегії та Данії», опублікованому Норвезьким інститутом міжнародних відносин. У цьому звіті Н. Греггер та К. М. Хаугевік використовують цей термін для позначення конкретного типу ідентичності та орієнтації політики безпеки, що закріплені в географічному розташуванні, історичних зв'язків зі США та обережному підході до європейської інтеграції [130, с. 11]. З позицій політичного реалізму, що використовуються в нашому дослідженні, підхід норвезьких учених, на нашу думку, є більш доречним.

На практиці сучасний атлантизм у зовнішній політиці країн Вишеграду зазвичай пояснюється дослідниками як інтеграція країн субрегіону до НАТО. Проте, як зазначає американський дослідник Д. Борсані, насправді лідери країн Вишеградської групи почали обговорювати можливості членства в НАТО ще до офіційного розпуску Варшавського договору у 1991 р. Після того, як перемогли свої початкові побоювання розлютити Росію політикою розширення НАТО, США стали головним прихильником співробітництва з Польщею, а також Чехією та Угорщиною на саміті НАТО в Мадриді 1997 р. [131, с. 20-21]. Фактично 1997 рік можна вважати офіційним початком сучасної доби атлантизму в зовнішній політиці держав Вишеградської групи.

Сучасний атлантизм країн Вишеградської групи, у зв'язку з трансформацією як самої концепції, так і ставлення до неї в країнах субрегіону, - логічно було б розділити на три етапи:

- Ідеалістичний етап - 1997-2004 роки. Характеризується ототожненням інтеграції з НАТО із загальним входженням до Західного світу країн Центрально-Східної Європи. Д. Борсані описує даний період як час найбільшої співпраці із США в країнах Вишеградської групи [131, с. 150]. Незважаючи на зміну сприйняття ідеї атлантизму в Західній Європі від

концепції, що мала б об'єднати в єдиному політичному полі європейські та північноамериканські демократичні країни, до сприйняття атлантизму як інструменту США для збереження світової гегемонії, - в країнах Вишеградської групи дана зміна парадигми іще не відбулась.

- «Трансатлантичний дрейф» - 2004-2010 роки. Характеризується поступовим віддаленням зовнішньополітичних стратегій держав ЦЄ від концепції атлантизму на користь глибшої співпраці з ЄС.

- Євроскептичний етап з 2010 року. Поглиблення співпраці зі США для задоволення інтересів безпеки, що не можуть бути забезпечені ЄС; використання концепту атлантизму як противаги федералістським тенденціям Західної Європи.

Як і концепція атлантизму, європейська континентальна політика, або ж європейський континенталізм, остаточно оформилася у своєму сучасному вигляді в період холодної війни. Найбільший розвиток геополітична думка отримала в Європі, особливо у Франції, Бельгії, ФРН, коли в 1959-1968 роках президентом Франції був «континенталіст» генерал Шарль де Голль. Він зробив ряд енергійних антиатлантичних кроків: Франція вийшла з НАТО, де абсолютно домінували США, виробила власну геополітичну лінію, яка містила «оборону по всіх азимутах», зміцнювала зв'язки з СРСР, посилювалося франко-німецьке співробітництво, а в перспективі планувалося створити «Європу від Атлантики до Уралу». Ця Європа бачилася де Голлю як цілком суверенне стратегічно континентальне формування, тобто з'явилася концепція «європейського континенталізму» [132, с. 49].

Сучасний європейський континенталізм в українській та іноземній науковій літературі трактується як геополітичний вектор, що цілком базується на регіональній політичній проблематиці. Проте таке широке визначення об'єднує складні та різносторонні зовнішньополітичні парадигми, такі як євразійство та стратегію «нових правих», що на тлі аналізу напрямів міжнародної політики країн Вишеградської групи не є правильним, адже, по-перше, перелічені стратегії мають різну візію щодо майбутнього держав та не

співвідносяться між собою; по-друге, на прикладі країн Вишеградської групи вони представлені різними політичними силами у внутрішньополітичній боротьбі.

Чеський дослідник Пьотр Друлак у своїй аналітиці, наданій в монографії «Зовнішня політика Чехії у 2009 році: аналіз ІМВ», робить висновки про те, що континенталізм є одним із важливих джерел ідентичності центральноєвропейської соціал-демократії, попри те що йому (континенталізму) не вистачає досвіду серед її виборців. Сприяння європейській інтеграції пов'язує соціал-демократичні партії субрегіону зі своїми побратимами в Західній Європі, дозволяючи їм бачити себе як партії сучасні та європейські й, таким чином, відрізнятися від радикальних лівих, представлених, скоріше, євроскептичними комуністами. Континенталісти ЦЄ традиційно підкреслюють, що держави субрегіону повинні зосередитись перш за все на активній та конструктивній ролі в Європейському Союзі [133, с. 355].

Отже, європейський континенталізм у науковому диспуті дослідників країн Вишеграду чи не найбільше точок зіткнення знаходить з інтеграційною теорією федералістів. І у своїй суті, як і федералізм, визначається обґрунтуванням потреби подальшого поглиблення європейської інтеграції в субрегіоні. У практичному політичному спектрі країн Вишеградської групи цей зовнішньополітичний напрям представлений соціал-демократичними партіями лівоцентристського спрямування.

Зважаючи на електоральні уподобання в державах Центрального субрегіону, виявлених на виборчих кампаніях, можемо стверджувати, що зовнішньополітична течія європейського континенталізму є однією з тих, що формують міжнародні стратегії країн Вишеградської групи. Адже лівоцентристські партії на сьогодні зберігають перше-друге місце в парламентах держав субрегіону. Найпотужніший вплив континентальної зовнішньої політики можемо спостерігати в Словаччині, де лівоцентристи («Курс – соціальна демократія», «Словацький демократичний і християнський союз — Демократична партія») традиційно формували провладну коаліцію

[134] і де, як наслідок, відбулися найбільші кроки в економічній інтеграції до ЄС (впровадження єдиної валюти). Чеські виборці також традиційно підтримували лівоцентристів, де ці партії активно конкурують із перманентним успіхом із правоцентристськими рухами. Найменший вплив лівоцентристи мають в Угорщині та Польщі, де сформувалась правоцентристська більшість, що у своїй зовнішньополітичній стратегії в більшості опирається на парадигму атлантизму [133, с. 356].

Формування національної зовнішньої політики для країн Вишеградської групи на сьогодні має вигляд маневрування між двома геополітичними центрами сили – ЄС та США. У цей дуалістичний зовнішньополітичний диспут час від часу вносить свої корективи ідея євразійства, проте в постсоціалістичних державах субрегіону даний концепт не мав достатньої суспільної підтримки, що зумовило його поступову маргіналізацію в політичній сфері. Євразійський концепт на сьогодні перебуває на стадії трансформації, де центр геополітичної сили зміщується із Росії до Китаю, але і в такому вигляді стратегія ще не досягла достатньої внутрішньополітичної підтримки в країнах Вишеградської групи. Отже, виходячи з оперованого нами визначення національних інтересів, – євразійство не може бути чинником формування національних інтересів країн Вишеградської четвірки.

Більш перспективним для огляду національних інтересів виглядає субрегіональна стратегія зовнішньої політики країн Вишеградської групи, що сформувалася у вузькому просторі для маневру між атлантизмом та євроконтиненталізмом. Даний концепт синтезує в собі елементи ідей «нових правих», консерваторів та єврореалістів, що, своєю чергою, розділяє субрегіональну стратегію на два протилежних підходи – інтернаціоналізм та автономізація.

Інтернаціоналізм у закордонній політиці країн Вишеградської групи полягає у відстороненні від ідей рухатись винятково в атлантичній чи континентальній парадигмі зовнішньої політики. Для інтернаціоналістів обидва зв'язки мають однаковий пріоритет. На їхню думку, не можна

систематично віддавати перевагу одному над іншим або необхідно збалансувати їх між собою і компенсувати [135, с. 396].

Даний підхід характерний для трактування континентальної зовнішньої політики в країнах Вишеградської групи, адже, на відміну від атлантизму, - континенталізм – парадигма, що передбачає багатосторонню форму міжнародних взаємовідносин. Отже, інтернаціоналістичний підхід у міжнародній політиці країн Вишеградської групи є основним інструментом втілення національних інтересів у континентальній парадигмі.

Водночас цей інструмент передбачає збалансовані взаємовідносини із всіма впливовими міжнародними політичними акторами, таким чином, на практиці інтерпретація даного підходу в країнах Вишеградської групи підкріплена ідеями мондіалізму та євразійства – за якими глобалізаційний рух є невідворотним і через певний період його політична складова охопить більшу частину планети.

Таким чином, побудова хороших взаємовідносин з основними центрами геополітичної сили є для інтернаціоналістів найліпшим інструментом для втілення національних інтересів. Національні держави як політичні актори в даному підході відступають на задній план, пріоритетними є міжнародні організації, що, своєю чергою, знецінює роль США як світового гегемона та національної держави водночас, двосторонні міжнародні відносини є другорядними в порівнянні з багатосторонніми.

Автономізація – відродження національних, етнічних, локальних центрів тяжіння всередині певної країни [131, с. 66]. Цей підхід характерний для правих партій країн Вишеградської групи та в міжнародних відносинах орієнтований на ведення зовнішньополітичних відносин, де першочерговим є орієнтир внутрішньодержавних інтересів та цінностей.

Звісно, в сучасних умовах міждержавної політики даний підхід зазнає значних змін, адже впровадження суто автономної лінії підтримки національних інтересів без входження до наднаціональних центрів сили є неможливим. Саме тому автономізація є одним із домінантних підходів у

веденні субрегіональної політики, й цьому є декілька причин. По-перше, загальна субрегіональна підтримка національних інтересів опирається на їхню спільність у країнах Вишеградської групи; по-друге, вдалий досвід впровадження в життя протилежної ідеї «Повернення до Європи» за допомогою спільних зусиль країн Вишеграду. Автономізація, за аналізом П. Друлака, є інструментарієм для втілення атлантичної політики [133, с. 373].

Проте ми схильні не погодитися з науковцем у даній тезі. Оскільки автономізація першочергово базується на національних чинниках, що надає широкий спектр можливостей для двосторонніх відносин з іншими національними державами, побудова хороших взаємовідносин з одним зі світових гегемонів міжнародної політики, що водночас є національною державою, є, звісно, пріоритетом.

Однак суть підходу автономізованої міждержавної політики полягає у побудові двосторонніх відносин із всіма політичними акторами, національні інтереси яких збігаються з інтересами власної держави. Цей підхід не передбачає віднайдення «друзів» у міжнародній політиці, але забезпечує постійний пошук політичних союзників у досягненні певного національного інтересу. Дану тезу підтверджує впровадження ідей континентальної школи «нових правих» у сучасному формуванні підходу автономістів. Наприклад, ідеї «Європи ста прапорів», що передбачає інтегративний рух за французькою моделлю «Європи концентрованих кіл», сьогодні є одними з основних у консервативних партіях автономістів.

Отже, для пояснення взаємозв'язку інтернаціоналістського та автономізованого підходів з основними течіями геополітичної думки та її практичного втілення в країнах Вишеградської групи необхідно розділити дані ідеї за широтою їхнього впливу. Якщо континенталізм та атлантизм можуть трактуватися як глобальні геополітичні концепції, то підходи автономізму та інтернаціоналізму, після впливу на них глобальних течій, формують регіональний рівень міжнародної політики. Отже, субрегіональний рівень міжнародної політики в країнах Вишеградської групи є синтезом даних ідей,

як у науковому, так і в практичному вимірах. Схематичне зображення формування субрегіональної зовнішньої політики країн Вишеградської групи представлено на рисунку 3.1.



Рисунок 3.1. Модель формування міжнародної політики в країнах Вишеградської групи (власна розробка)

Таким чином, для виокремлення національних чинників, що мають вплив на міжнародні відносини кожної з країн Вишеградської групи, необхідно проаналізувати субрегіональну політику та її взаємодію із ширшими рівнями геополітичних впливів. Сучасний етап субрегіональної зовнішньої політики держав-країн Вишеградської групи зазвичай пов'язується дослідниками з формуванням та передвступним етапом Вишеградської групи до ЄС. Це дещо спрощує розуміння мінливості національних інтересів держав-учасників Вишеградського об'єднання. Адже консолідація даних держав відбувалася і відбувається не тільки до 2004 року, і не тільки навколо питань євроінтеграції.

З огляду на наведені концепції та підходи до зовнішньої політики держав субрегіону. логічно було б розбити дослідження співпраці на декілька етапів та зазначити, які з цілей держав-країн Вишеградської групи були декларовані та покладені до виконання через досягнення спільного інтересу в субрегіоні.

Звісно, неможливо не згадати, що зовнішньополітична співпраця в субрегіоні має глибокі традиційні корені, які історично пов'язують між собою

країни Вишеградської групи в досягненні спільних національних інтересів. Серед історичних прототипів сучасної співпраці у Вишеградській групі часто згадується т.зв. інтеграція в Ягеллонській династії та історична зустріч 1 листопада 1335 року, коли у вишеградському королівському замку Кароля Роберта угорський, чеський (король Богемії – Іван Люксембург) та польський (Казимир III) правителі на противагу Австрії ухвалили стратегічне рішення щодо розбудови та регулювання північного торгового шляху, щоб посилити як торгово-економічні зв'язки, так і роль субрегіону загалом [132, с. 16].

Проте в контексті нашого дослідження впливу національних інтересів на євроінтеграцію ці історичні паралелі мають опосередковане значення. Оскільки сучасний етап розвитку Вишеградського співробітництва розпочався з нової віхи міжнародної політики – 1991 року – остаточної перемоги прозахідного курсу розвитку держав над соціалістичним і, відповідно, переосмислення зовнішньополітичних орієнтирів у новій реальності міжнародних відносин.

Таким чином, першим етапом сучасної співпраці у Вишеградській групі нами виділено історичний період 1991–1992 років – період формування Вишеградської групи. На даному етапі країни-учасники (Угорщина, Польща та Чехословаччина) задекларували прагнення стати членами Європейського Союзу, сприймаючи інтеграцію в ЄС як ще один крок уперед у процесі подолання штучних розподільчих ліній у Європі через взаємну підтримку. Головною об'єднувальною ідеєю була консолідація зусиль країн Вишеграду для якнайшвидшої євроатлантичної інтеграції на противагу так званій можливій «радянській загрозі». Даний короткий період субрегіональної зовнішньої політики не можна однозначно типологізувати в зазначених рамках сучасних зовнішньополітичних концепцій, проте він є для нашого дослідження визначальним, оскільки описує відсторонення субрегіону від концепцій євразійства та першочерговим ставить завдання долучення до колективного Західного світу.

До суттєвого послаблення політичної єдності Вишеградської групи

призвело «оксамитове розлучення» Чехословаччини в 1993 р. Антизахідні ідеї Словаччини та посилення автономізованого підходу в досягненні національних цілей Чехією сприяли значному зниженню інтенсивності співробітництва та його переорієнтації суто в економічний напрям. У період з 1994 по 1997 рік Вишеградська група не збиралася жодного разу, вважаючи, що індивідуальні зусилля щодо вступу до євроатлантичних інтеграційних формувань будуть більш ефективними [138, с. 162]. Даний етап характеризується українським науковцем В. Лебедюком як період стагнації в субрегіональному співробітництві у Вишеградській групі [137, с. 33]. З 1993 до 1997 рік дії ЄС не завжди сприяли поглибленню взаємодії між вишеградськими країнами. Так, процедура адаптації нових членів сприяла, скоріше, розмиванню їхньої єдності, ніж зміцненню [139, с. 1099].

Орієнтиром для кожної з країн як і раніше залишалися дотації з фондів ЄС і західні інвестиції. За цими статтями між країнами йшла неприкрита конкурентна боротьба, що сприяла, скоріше, вертикалізації міждержавних відносин і замиканню їх на інтеграційному ядрі Євросоюзу. Протягом 1990-х років відносини між країнами регіону характеризувалися радше досить жорсткою боротьбою за право бути першими прийнятими в ЄС, ніж взаємодопомогою [156]. Таким чином, етап стагнації субрегіональної зовнішньої політики цілком збігається зі стратегією інтернаціонального континенталізму для зовнішньополітичного вектора розвитку міжнародних відносин у країнах Вишеградської четвірки.

Наступним етапом для взаємовідносин у Вишеградській спільноті став стрімкий розвиток субрегіональної зовнішньої політики, що датується в наукових джерелах 1998-2004 роками. Подібно до того, як події в колишній Чехословаччині спричинили занепад першої фази активної співпраці, у Вишеградській групі відбулися ключові урядові зміни в Чеській та Словацькій республіках, що створили політичний фон для відродження вишеградської співпраці у 1998 р. За пропозицією, зробленою на саміті СЕФТА (Центральноєвропейська угода про вільну торгівлю), що відбувся у Празі у

вересні 1998 р., «трійка» зустрілася в Будапешті наступного місяця, щоб запросити Словаччину зайняти своє порожнє крісло. Це відбулося належним чином з інавгураційним засіданням відродженої Вишеградської групи у Братиславі 14 травня 1999 р. [141, с. 299].

Хоча, згідно з висновками Л. Павлишин, імпульсом до продовження активного співробітництва стало офіційне запрошення з боку Ради ЄС розпочати переговори про вступ до Європейського Союзу Угорщини, Польщі й Чехії в грудні 1997 р. [138, с. 70]. Проте серед задекларованих цілей відродженої Вишеградської групи в 1999 році першочерговою є атлантична співпраця. Зокрема, декларація особливо наголошувала на ролі програми «Партнерство заради миру» в розвитку регіонального співробітництва; передача досвіду щодо комунікаційної стратегії та методів, що стосуються вступу до НАТО та ЄС; взаємний обмін досвідом інтеграції до ЄС (про позиції в підготовці до переговорів щодо вступу й імплементації *acquis communautaire*) [137, с. 24].

Особливу увагу слід приділити значним виявам автономізму в зовнішній політиці країн Вишеградської групи, проте на даному етапі такий підхід не має визначального впливу, адже консолідація зусиль субрегіону полягала, в основному, навколо ідеї інтеграції до колективного Західного світу, до того ж і ЄС, і США явно виявляли взаємну зацікавленість у країнах Вишеграду. Таким чином, даний період можна охарактеризувати як континентально-атлантичний з явно панівним інтернаціональним підходом у зовнішній політиці держав субрегіону.

Кульмінацією даної політики субрегіональної співпраці можна вважати спільне приєднання до ЄС Вишеградської групи у 2004 році. Проте виконання поставленої мети «Повернення до Європи», долучення до західної цивілізації для політичних представників континенталізму та інтернаціонального підходу мали зворотні наслідки.

Втома суспільств країн Вишеградської групи від постійного намагання відповідати стандартам вступу до ЄС сприяла зміні політичної стратегії, й

наступний виборчий цикл підтвердив перевагу правоцентристських сил, які своїм першочерговим завданням у зовнішній політиці бачили захист національних цінностей та інтересів. 12 травня 2004 року на саміті Вишеградської четвірки в місті Кромержиж (Чехія) прийнято Декларацію про співробітництво країн Вишеградської групи після їхнього вступу до Європейського Союзу. Під час зустрічі зазначено, що основні цілі, викладені у Вишеградській декларації 1991 року, були досягнуті, та оголошено рішучість продовжувати розвивати співпрацю країн Вишеградської групи як держав-членів Європейського Союзу та НАТО. Під час зустрічі було задекларовано продовжувати зосереджуватися на регіональних заходах та ініціативах, спрямованих на зміцнення ідентичності Центральноєвропейського регіону [137, с. 30-31].

Практика субрегіональної політичної співпраці з 2004 року доводить, що першочергово Вишеградська група використовувала спільні зусилля для зміцнення зовнішньополітичного впливу власних національних держав та колективного просування спільних національних інтересів в ЄС. У більшості випадків майданчик Вишеградської групи залишається другорядним, пріоритетним є двосторонні зустрічі політичних діячів субрегіону. Важливою з 2014 року є співпраця в НАТО, що формує вектор зовнішньої політики субрегіону в атлантичному напрямі.

Таким чином, сучасний етап субрегіональної зовнішньої політики можна охарактеризувати як атлантично-континентальний з автономізованим підходом.

Отже, зовнішня політика на субрегіональному рівні формувалась навколо двох ідей: ідеї включення в Західний світ та ідеї досягнення бажаного становища в цьому світі. Коли концепція «Повернення до Європи» виконувалась до 2004 року, то після ми можемо спостерігати у субрегіональній політиці відстоювання власних зовнішньополітичних цілей та центральноєвропейської ідентичності, відмінної від Західної Європи. Дана концепція субрегіонального співробітництва підтримана не тільки

політичними елітами, а й суспільствами країн Вишеградської групи, що підтверджується результатами парламентських кампаній в субрегіоні.

Якщо опиратися на аналітику П. Друлака, де партії з лівоцентристською політичною позицією представляють континентальний вектор зовнішньополітичного розвитку, а правоцентристи, на противагу їм атлантичний, та включити в аналіз підходи до втілення цих концепцій, що водночас є інструментами для їхнього досягнення, то виокремивши з них узагальнені національні інтереси, отримуємо досить цікаві результати. До фактичного входження Вишеградської групи до ЄС національні інтереси учасників Вишеградської групи полягали в долученні до Західного світу через євроінтеграцію, а з 2004 року ми бачимо поступовий перехід до опонуючої позиції - підтвердження власних національних інтересів, в яких впливові учасники Євросоюзу частіше виступають не союзниками, а конкурентами (Додаток Е).

Вступ країн Вишеградської групи до ЄС не зміг посилити поглиблення інтеграції в Євросоюзі, як це очікувалось через перемогу континенталістів-інтернаціоналістів, стратегія яких фактично виконала національний інтерес «Повернення до Європи». Натомість у нових зовнішньополітичних обставинах ідея підтримки національних суверенітетів у країнах Вишеградської групи набула домінантного значення. Отже, зовнішня політика субрегіону на сучасному етапі першочергово базується на автономізованому підході до досягнення національних інтересів. У такому випадку роль впливу національних чинників на субрегіональну зовнішню політику підноситься на визначальний рівень.

Якщо до вступу в ЄС країни Вишеградської групи вбачали необхідність євроінтеграції як способу ідентифікації себе з європейськими націями та західною цивілізацією, то після досягнення зазначених цілей пріоритетними стали цілі підтримки національних суверенітетів та національної самоідентифікації, на противагу ідеї європейського мультикультуралізму. В даному контексті субрегіональна співпраця опирається на спільність цих

поглядів і на фактичний опір намаганням поглибленої євроінтеграції. Якщо до 2004 року національні чинники виступали провідником євроінтеграції, адже рух до ЄС був у національних інтересах держав субрегіону, євроатлантизм забезпечував національні суверенітети країн Вишеградської групи від можливого відновлення впливу пострадянської Росії, а європейська самоідентифікація була важливим елементом національної ідентифікації, то після 2004 року подальша поглиблена інтеграція поступово відсторонювалась від сфери національних інтересів. Першочерговими стали завдання відстоювання власних національних інтересів уже в структурі ЄС, забезпечення національних суверенітетів, у тому числі й від Євросоюзу, та національна ідентифікація, що опирається на відмінності від загальноєвропейської, або ж західноєвропейської ідентифікації.

3.3. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проекти країн Вишеградської групи в межах ЄС

Сучасна політична наука окремо розглядає, здавалося б, пов'язані між собою інтеграційні процеси на регіональному та субрегіональному рівнях. Зважаючи на зростання євроскептичних настроїв у країнах Вишеградської групи, ми вважаємо за потрібне дослідити альтернативні до Європейського Союзу субрегіональні інтеграційні проекти держав Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. Оскільки детальне дослідження даної проблематики дасть можливість аргументовано оцінювати майбутні ризики загальноєвропейського проекту ЄС, а також спростить прогнозування у сфері міжнародної політики в країнах Вишеградської групи.

У нашому дослідженні ми підтримуємо реалістичний підхід до міждержавної політики, тому аналіз альтернативних проектів інтеграції країн Вишеградської групи вважаємо тісно взаємопов'язаними з національними інтересами держав, що їх пропонують. Розглядаючи національні інтереси як

різновид зовнішньополітичної версії терміна «суспільний інтерес», що вказує на те, що найкраще для нації у відносинах з іншими державами, можемо визначити, що природним для субрегіону є вироблення своїх інтеграційних проєктів. Оскільки, згідно з попередніми дослідженнями, помірний євроскептицизм є переважною політичною дійсністю як у провладних політичних еліт країн Вишеградської групи, так і в суспільствах цих держав. З іншого боку, заклики до виходу з Унії у сучасному соціумі субрегіону є маргіналізованою політичною позицією. Таким чином, розробка та розвиток альтернативних інтеграційних проєктів у рамках ЄС є актуальною науковою та політичною дійсністю субрегіону.

Отже, завданням даного підрозділу є проаналізувати запропоновані альтернативні варіанти подальшого інтеграційного руху в країнах Вишеградської групи та дослідити, як вони корелюються з національними інтересами кожної з країн Вишеградської четвірки та регіональною європейською інтеграцією.

Для детального розгляду кожного з досліджуваних інтеграційних проєктів пропонується розділити цілісну ідею альтернативної європейської інтеграції субрегіону на дві складові, а саме – науковий, теоретичний елемент та фактичне втілення на політичній арені. Тобто необхідно визначити, коли та ким був запропонований проєкт інтеграції, а також якої форми набуває даний концепт на практиці, які політичні сили його підтримують та чи мають ці сили достатні важелі впливу на суспільство. Визначальним критерієм у даному дослідженні є створення проєкту інтеграції в країнах Вишеградської групи та суспільно політична підтримка даного концепту в певній країні субрегіону.

Таким чином, маємо можливість проаналізувати, як досліджувані інтеграційні проєкти співвідносяться між собою в державах Вишеградської четвірки та чи є можливість вироблення спільної стратегії європейської інтеграції країн субрегіону як альтернативи домінантної на сьогодні інтеграційним ідеям західноєвропейської міжнародної політики.

Однією з історичних польських інтеграційних ініціатив є проєкт

«Міжмор'я». Як описують у своїй статті «Międzymorze as a Polish Geopolitical Concept» польські науковці Роберт Ішток та Томаш Козіяк, концепція Międzymorze (на латині Intermarium), звана також «Третя Європа», дуже цікавий проєкт, що з'явився в польській зовнішній політиці протягом 30-х років минулого століття. Формування концепції відносять до епохи польської держави після Першої світової війни, коли концепт був досить успішним, і тому він обговорювався в польських історичних дослідженнях як частина польської дипломатичної історії, а також частина польського політичного мислення. Однак ця концепція також є невіддільною частиною польської геополітичної традиції [142, с. 1].

Досить часто авторство проєкту приписують Ю. Пілсудському – визначальному польському політичному діячу міжвоєнної епохи. Проте корені інтеграційного проєкту простягаються аж до Середніх віків, а саме до інтеграції у т. зв. Ягеллонській концепції, яка призвела до з'єднання чотирьох країн: Польщі, Угорщини, Богемії та Литви під владою однієї династії в XV столітті. Таким чином, проєкт Міжмор'я - це довготривала ідея, яка базувалася на геополітичних факторах, що впливають на даний субрегіон. Сучасне ж розуміння інтеграційного проєкту в польській політичній думці все ж таки відсилає до Пілсудського, який узагальнив дану ідею до створення великої конфедерації, що охоплювала б території Польщі, країн Балтії, Фінляндії, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії, Білорусі та України. Ця концепція мала стати продовженням традицій польської державності, зокрема Речі Посполитої, а також забезпечити Польщу від загрози зі сторони Росії та Німеччини. Втім, у геополітичних реаліях того часу ця ідея не знайшла підтримки в європейських акторів та невдовзі стала неможливою навіть теоретично [143, с. 18].

Разом із відродженням Польської незалежної держави відродився і проєкт «Міжмор'я», проте у сучасному трактуванні даний концепт зазнав видозмін, які актуальні у сучасних геополітичних обставинах. Найяскравішим політичним промоутером інтеграційного проєкту «Міжмор'я» є чинний

президент Польщі Анджей Дуда.

Український науковець О. Шевченко у статті «Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах» [144, с. 18] здійснив порівняння між класичною концепцією «Міжмор'я» Пілсудського та сучасним трактуванням інтеграційного проєкту Дуди й дійшов таких висновків:

- Якщо Пілсудський говорив про створення конфедерації, тобто хоча своєрідного, але державного утворення, то ідея Дуди – створення певного союзу всередині ЄС. Тобто мова йде про значно менші права на автономію цього союзу від глобальних акторів, ніж у проєкті Пілсудського.

- Очевидно, ідея Дуди не може мати на увазі залучення тих же країн, які хотів залучити у свій проєкт Пілсудський. Якщо наприкінці другого десятиліття ХХ сторіччя було доречно говорити про залучення в проєкт Фінляндії, яка так само як і Польща на той момент щойно отримала незалежність, то сьогодні Фінляндія живе в зовсім інших реаліях, ніж країни «нової Європи», і ідея Дуди ніяк не може її зацікавити або бути їй вигідною. Про участь в ідеї Дуди Білорусі можна говорити лише в середньостроковій перспективі, коли країна вийде з орбіти впливу Російської Федерації.

- Якщо головною метою проєкту Пілсудського було створення щита, що убезпечив би Польщу від загроз зі сходу та заходу, тобто головна мета була – безпека, то Анджей Дуда підкреслює, що його ідея має на увазі врегулювання не тільки питань безпеки, але й економічних. І пріоритети у кожній з країн, що можуть приєднатися до такого проєкту, можуть бути цілком свої.

Відповідно до окресленого завдання, можемо зазначити, що сучасний інтеграційний проєкт «Міжмор'я» має глибокі історичні корені та є частиною польської політичної традиції. Зважаючи на те, що ідея подібного інтеграційного проєкту була висунута на найвищому політичному рівні А. Дудою ще у 2015 році, тобто при першій президентській каденції, та на той факт, що А. Дуда був обраний вдруге у 2020 році, а його політична сила «Право та Справедливість» отримала більшість у польському Сеймі, можемо зробити висновок про те, що інтеграційний проєкт «Міжмор'я» є суспільним

інтересом поляків на міжнародній арені, тобто згідно з визначенням студій політичного реалізму – входить до національних інтересів.

Проте втілення подібної ініціативи на сьогодні виглядає дещо утопічно, адже військова агресія Росії в Україні та незмінна політична ситуація в Білорусі створює значні перешкоди для залучення цих держав у нове інтеграційне утворення. Важливим фактором також є втрата союзника концепту «Міжмор'я» у Західній Європі – Великої Британії, у зв'язку з виходом Королівства із ЄС.

Зважаючи на подібні складнощі з втіленням проекту «Міжмор'я», на сьогодні він трансформувався в «Ініціативу трьох морів». Перші спроби організувати новий форум співпраці в Центральному субрегіоні Європи мали місце в Нью-Йорку на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2015 р. Однак на той час жодних подробиць даного інтеграційного проекту не спостерігалось, форум не спричинив жодних активних дій, спрямованих на втілення співпраці в регіоні АВС (Адріатичне, Балтійське та Чорне моря).

Остаточо проект був сформований під час саміту в хорватському Дубровнику 25–26 серпня 2016 р. Проект «Ініціатива трьох морів» містить інтеграційну співпрацю дванадцяти країн Центральної Європи (у широкому розумінні), які також є членами Європейського Союзу: Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Литва, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія та Угорщина. Ініціаторами цієї співпраці виступили президент Хорватії Колінда Грабар-Кітарович та президент Республіки Польща Анджей Дуда. Цей найновіший регіональний проект у Центральній Європі викликає багато суперечок та емоцій - від сподівань, що він стане міцним союзом держав, що належать до нього; так і перспектив перетворення інтеграційного проекту в один з найсильніших інструментів Польщі у зовнішній політиці [145, с. 45].

Щорічні зустрічі президентів, які направляють її політичний вимір, мають ключове значення для функціонування Ініціативи трьох морів. Із 2018 року одночасно організовується бізнес-форум, відкритий для широкого кола

суб'єктів. Ініціатива трьох морів не є міжнародною організацією, а це означає, що не існує засновницької угоди чи статуту, які б визначали її цілі та завдання [146, с. 136].

Проте з огляду національного інтересу поляків стосовно проєкту «Ініціативи трьох морів», необхідно зазначити, що дана субрегіональна інтеграція є, найімовірніше, продуктом компромісу як із державами субрегіону, так і з потужнішими геополітичними векторами сили. Натомість східний традиційний геополітичний інтерес Польщі в інтеграції України та Білорусі на сучасному етапі субрегіональної інтеграції залишається другорядним питанням, що не повною мірою виправдовує суспільні інтереси польського народу. З іншого боку, подібна інтеграція «нових» членів ЄС у регіональній «Ініціативі трьох морів» потенційно може балансувати взаємовідносини з умовною Західною Європою, що було одним з основних тезисів програми керівної у Польщі політичної сили «Право і Справедливість», яка на сьогодні є основним рупором суспільних інтересів поляків.

Отже, інтеграційні проєкти Польщі в субрегіоні мають давні традиції. Одним із визначальних напрямів збільшення геополітичної потуги Польської держави, згідно з національним інтересом поляків, який виявлений відповідно до визначення студії політичного реалізму та сучасних електоральних уподобань поляків, є максимальне збільшення впливу Польщі у державах, що межують із нею на сході, та поглиблення співпраці в рамках Вишеградської четвірки. Іншою важливою метою інтеграції Польщі у субрегіоні є віднайдження балансу сил в Європейському Союзі між «Старою Європою» та «новими» членами ЄС. Сучасний переосмислений інтеграційний проєкт «Міжмор'я», на нашу думку, при його реалізації цілком би відповідав запитам суспільного інтересу більшості поляків у міжнародній політиці. Проте зважаючи на загальні геополітичні обставини, проєкт довелося трансформувати в «Ініціативу трьох морів», змістивши інтеграційні зусилля зі сходу Європи (Україна, Білорусь) на південь (Словенія, Хорватія, Болгарія та

Румунія) – традиційний геополітичний інтерес іще однієї потужної держави Вишеградської четвірки - Угорщини.

Група українських науковців у монографії «Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз», підсумовуючи аналіз політико-ідеологічного процесу в Угорщині на сучасному етапі, надає висновки про те, що на початку 90-х років до влади прийшли національно-консервативні сили, які поставили собі за головну мету духовне відродження угорської нації в межах «Великої Угорщини». Чергові вибори до парламенту Угорщини у 2010 році приводять до влади близько 80% представників правих партій. Уряд В. Орбана знову вертається до національно-консервативної ідеології, і хоч його дії викликають гостру критику всередині ЄС, угорські керманічі свою генеральну лінію не збираються змінювати. Цікавим є і те, що попри соціально-економічні негаразди населення країни продовжує і далі підтримувати В. Орбана і його уряд [147, с. 344-345].

Загалом концепт «Великої Угорщини», як зовнішньополітична парадигма правих сил Угорщини, є чи не єдиною чітко сформованою стратегією, яка може трактуватись як альтернативна до інтеграційного проєкту ЄС в субрегіоні, вироблена угорською політичною думкою.

Як і польський концепт «Міжмор'я», «Велика Угорщина» має досить давню історію та закріплена як традиційна ідея в зовнішній політиці сучасної Угорщини.

«Велика Угорщина» - ідея, що базується на поверненні етнічних угорських територій, відторгнутих після Тріанонського договору.

Даний концепт превалював у суспільно-політичній думці угорців досить тривалий період: від фактичного укладення мирного договору 1920 р., за яким Королівство Угорщина відмовлялась від земель сучасної Чехії, Словаччини, Австрії, Румунії та Хорватії, й до закінчення Другої світової війни, за результатами якої Угорщина стала частиною соцтабору. Природно, що Велика Угорщина як зовнішньополітична парадигма відродилася з набуттям

незалежності Угорської Республіки та знайшла відображення своїх смислів у програмних документах угорських націоналістичних сил.

Інтеграційний проєкт Угорщини має більш виражений національний характер у порівнянні з польськими проєктами, але на відміну від попереднього аналізу стверджувати, що проєкт Великої Угорщини у своєму класичному трактуванні, заснованому на угорському іредентизмі, є домінантним суспільним інтересом угорців у зовнішній політиці сучасності, ми не можемо. Через те, що ані політичні сили, які отримали більшість на парламентських виборах 2018 року (коаліція Угорського громадянського союзу та Християнсько-демократичної народної партії – 44,87%, 133 парламентських мандатів) [148], ані прем'єр-міністр Віктор Орбан ніколи не заявляли про підтримку даного проєкту.

З іншого боку, ми можемо спостерігати цілеспрямований та послідовний захист національних меншин у межах держав з районами компактного проживання угорців, включно до легалізації їхньої культурної автономії. Подібна зовнішня політика в субрегіоні знаходить позитивний відгук в угорському суспільстві. Відхід від агресивної політики відновлення угорської державності в межах її етнічних кордонів, за дослідженням Марка Сіми «The idea of Great Hungary in historical perspective», зміг зміцнити політичні позиції більш радикальної партії «Краще», яка попередньо відстоювала угорський іредентизм, проте в останній виборчій кампанії відійшла від позицій класичної ідеї «Великої Угорщини», надавши позитивну характеристику політиці В. Орбана у сфері модернізації концепту під сучасні геополітичні реалії [149].

Проєкт «Велика Угорщина» як концепція політично єдиного Карпатського басейну та націоналістична ідея об'єднання угорського народу, набуває ширшого значення, оскільки Угорщина та країни цієї території сьогодні є в переважній більшості частиною Європейського Союзу. Отже, ідея інтеграції даних держав до єдиного політичного простору за допомогою «м'якої сили» є більш доцільною в сучасних міжнародних обставинах субрегіону.

Таким чином, можемо стверджувати, що концепція «Великої Угорщини» здійснила трансформацію від іредентної ідеї повернення етнічних земель до складу держави до інтеграційного проєкту утворення у Центральній Європі певного політичного угруповання із тих же держав з регіонами компактного проживання угорців. До того ж із допомогою зовнішнього впливу - збільшення політичних прав угорських меншин у даних державах та здійснення впливу Угорщини за допомогою етнічних угорців у країнах субрегіону.

Незважаючи на негативне ставлення до ідеї «Великої Угорщини» як у сусідніх країнах, так і в ЄС загалом, на нашу думку, у своєму новому трансформованому вигляді цей інтеграційний проєкт має значні перспективи розвитку. Оскільки, по-перше, цілком вкладається в розуміння субрегіональної інтеграції польських проєктів, по-друге, може трактуватись як елемент загальноєвропейської регіоналізації, що сприяє інтеграції до ЄС нових членів (Румунії, Хорватії).

З іншого боку, основний провідник даного концепту – Віктор Орбан досить часто використовує інтеграційне поле субрегіону для протиставлення з політикою Західної Європи. Зокрема, у своїх виступах прем'єр Угорщини акцентує на традиційній близькості субрегіону та його відмінностях від Західної Європи. «Захід, на думку Орбана, втратив свою привабливість в очах Центральної Європи, і наш (центральноевропейський) спосіб життя не здається бажаним для західників» [150].

Отже, можемо стверджувати, що незалежно від форми інтеграційного проєкту співпраці в Центральній Європі, подібні зовнішньополітичні кроки знаходять відгук в угорському суспільстві, про що і свідчать результати останніх виборчих кампаній.

У силу геополітичних обставин, певного інтеграційного проєкту, альтернативного до політики ЄС в субрегіоні, ні у Чехії, ні в Словаччині не виникло.

Чеський дослідник В.Бенеш бачить причину відсутності подібних

інтеграційних моделей у тому, що для невеликих країн, як Чехія, це є нормативною міжнародною поведінкою. Адже політика у випадку малих держав має свою специфіку: відповідає довгостроковим інтересам безпеки, малі держави роблять великий акцент на міжнародному праві та інституціях. Прагнення побудувати стабільну міжнародну систему, засновану на міжнародних законах, що зобов'язує всіх суб'єктів і компенсує військову перевагу більших держав [151, с. 4].

Малі країни часто використовують посилення на права людини, етику та міжнародні відносини закону, тоді як у Чеській Республіці цей факт посилюється внаслідок впливу дисидентства. Джерелом влади на дипломатичних переговорах зазвичай стає престиж і репутація (коли інші додаткові ресурси здебільшого відсутні), їх потрібно цілеспрямовано будувати протягом тривалого часу. Зовнішня політика малої держави, як правило, є послідовною і в довгостроковій перспективі зосереджується лише на певній сфері через брак впливу на сусідні держави.

Згідно з аналізом чеських дослідників міжнародної політики Пьотра Друлака та Радки Друлакової «Створення та аналіз зовнішньої політики» - науковий зовнішньополітичний диспут сучасної Чехії формується навколо чотирьох базових ідей: інтернаціоналізму, атлантизму, континенталізму та автономізму, які мають різні погляди на зовнішню політику (інтеграція до ЄС, орієнтація на США, Росію тощо) і представлені в політичних партіях [152, с. 32].

Проте практика регіональної співпраці у Вишеградській четвірці залишалася незмінною для Чехії незалежно від політичної сили, що очолювала державу. Як і Вацлав Клаус (президент Чехії 2003-2013 рр., лідер та засновник Громадянської демократичної партії), так і його політичний та ідеологічний супротивник, засновник популістської партії ANO2011 Андрей Бабіш (прем'єр-міністр Чехії з 2017 р.) однак щодо співпраці у Вишеградській групі задля захисту національного суверенітету та національної ідентичності чехів від фактичних чи уявних зазіхань на них західноєвропейського лобі.

Фактично за відсутності консолідації в розумінні зовнішньополітичних інтересів та інтеграційних проєктів у чеському суспільстві, які у своїй більшості громадяни Чехії могли б визначити як національний інтерес або суспільний інтерес у зовнішній політиці, за який би послідовно боролась чеська політична еліта, як представники суспільства, - на сучасному етапі ми можемо визначити тільки елементи західноєвропейської політики, які в будь-якому разі викликають суспільний супротив.

Ці «червоні лінії» європейської інтеграції закономірно знаходять відображення в риториці внутрішньочеських політичних опонентів. Наприклад, перед вступом до ЄС тодішній президент Чеської Республіки В. Клаус зазначав, що чехи повинні забезпечити, щоб не дійшло до розмиття чеської ідентичності й втрати фундаментальних атрибутів держави [138, с. 153]. Так і його політичний опонент прем'єр-міністр Андрей Бабіш на конференції «Чеські національні інтереси» 14 травня 2019 року визначив, що ідея Європи сильних держав-членів є для нього основою зовнішньої політики. Бабіш зазначив, що Чеська Республіка не є невеликою країною - із 28 країн-членів ЄС вона знаходиться на 11-му місці. За його словами, проблема в європейських установах [153].

Таким чином, можемо визначити, що суспільним інтересом для чехів у міжнародній політиці є сформований супротив глибокій інтеграції в Євросоюз. Про що свідчить підтримка даних ідей у різних політичних сил, які є лідерами суспільної думки протягом тривалого періоду незалежності Чехії.

Консолідація чеського суспільства навколо ідей спротиву інтеграції ЄС через підтримку національного суверенітету та національної ідентичності, за відсутності власної альтернативної стратегії інтеграції в субрегіоні, на нашу думку, може стати важливим фактором у регіональній політиці сусідніх держав щодо Чеської Республіки. Важливим для інших інтеграційних проєктів при залученні до них Чехії залишається забезпечення визначених національних інтересів чехів у пропонованих політичних концепціях. Зважаючи на певного роду експансіонізм, що проглядається в проєкті «Велика

Угорщина», більш передбачуваним буде для Чехії підтримка «Ініціативи трьох морів» як проєкту субрегіональної інтеграції, що, з одного боку, може забезпечити захист національних інтересів Чехії в Євросоюзі, а з іншого - не передбачає істотних ризиків для збереження статус-кво.

Одним із протекторів федеративних ідей спільної континентальної політики Євросоюзу в субрегіоні, принаймні в останні десятиліття, можна було вважати Словаччину. Оскільки з 2010 і до 2020 року більшість у парламенті отримувала соціально-демократична партія «Курс» у коаліції зі словацькими правоцентристськими партіями. Такий дивний, з ідеологічних позицій, союз був зумовлений значним представництвом партії угорської національної меншини «Міст», яка протягом трьох парламентських скликань посідала друге місце за кількістю мандатів.

Природно, що досягнути консолідації в зовнішньополітичному векторі при союзі таких різних політичних сил було майже неможливо. Досить часто, при суперечних голосуваннях в Європарламенті, Словаччина була слабкою ланкою Вишеградської групи в єдиній опозиції до «старої Європи», що часто викликало докори з боку партнерів із субрегіону. Проте вектор континентальної зовнішньої політики пояснюється, на нашу думку, тим, що даний курс був єдиним можливим для представництва консолідованого електорату соціал-демократів та словацьких правоцентристів. З іншого боку, парламентські союзники «Курсу» завжди відстоювали політику автономізації та превалювання у зовнішній політиці субрегіонального співробітництва.

Проте внутрішньополітичні потрясіння в Словаччині, викликані корупційним скандалом із єврофондами та можливою участю в них європейських чиновників, змістили електоральну перевагу в бік правоцентристських сил, які на той час – 2018 рік - відмовились співпрацювати з прем'єром та засновником партії «Курс» Робертом Фіцо. І уже в лютому 2020 року правоцентристська консервативна партія «Звичайні люди» перемогла у виборчій кампанії до парламенту [154].

Зважаючи на програму партії «Звичайні люди», відстоювання

національних інтересів Словаччини в ЄС через регіональну співпрацю у Вишеградській четвірці та розширення партнерів у Східній Європі – є одним із завдань переможців.

Таким чином, можемо констатувати, що формального єдиного вектора зовнішньополітичної діяльності для Словаччини в силу внутрішньополітичних обставин не було вироблено. Компромісною, проте не загальноприйнятною зовнішньополітичною парадигмою довгий час була політика континенталізму, тобто політика погодження з європейською більшістю Західної Європи.

На сьогодні більшість парламенту становить консервативна партія «Звичайні люди», яка представила програму, в якій на перше місце у зовнішній політиці ставить співробітництво в Центральній Європі. Досить важко за таких умов спрогнозувати ступінь участі Словаччини в альтернативних інтеграційних ініціативах держав Вишеградської групи. Але на сьогодні ми можемо опиратися на участь словаків в «Ініціативі трьох морів» на трьох останніх самітах, що надає перспективи для подальшої інтеграції. З іншого боку, традиційна присутність у парламенті проугорської політичної сили зазвичай консолідувала інші партії в єдиний національний фронт, з чого можна зробити висновок про те, що проєкт «Велика Угорщина», навіть у сучасній його інтерпретації, буде мати значні труднощі при спробах його втілити в Словацькій Республіці.

Отже, розглянувши сучасні інтеграційні ініціативи держав Вишеградської групи в субрегіоні, можемо зазначити, що пропоновані країнами Центрального субрегіону Європи інтеграційні проєкти у переважній більшості базуються на основі традиційної зовнішньої політики держав-ініціаторів альтернативних проєктів. Наприклад, проєкти «Міжмор'я» та «Велика Угорщина» можуть трактуватися як відновлення впливу національних держав, що їх ініціюють, до кордонів в яких, згідно з національним міфом, дані держави переживали зеніт міжнародного впливу в історичній ретроспективі. В ній легко можна порівняти карту Речі Посполитої

та сфер її впливу в часи династії Ягеллонів та Угорського Королівства разом із васалами до Тріанонського договору відповідно до сучасних проєктів інтеграції в субрегіоні. Подібні джерела формування інтеграційних проєктів, з одного боку, відповідають суспільним інтересам у міжнародній політиці, як у Польщі, так і в Угорщині, де партії та політики, що представляють дані концепти, є провладними та неодноразово були переобрані на демократичних виборах.

Адже, на нашу думку, проєкти «Велика Угорщина» та «Міжмор'я» цілком відповідають національним міфам угорців та поляків про часи найвищого розквіту їхньої державницької політики, що, своєю чергою, апелює до національної свідомості в Угорщині та Польщі. З іншого боку, глибинні корені сучасних інтеграційних ініціатив далеко не завжди знаходять відгук у незалежних державах, що є частиною інтеграційного проєкту. Подібна незацікавленість у пропонованих ініціативах дуже часто базується на остраху втрати власного національного впливу, передачі частки суверенітету до субрегіонального об'єднання, в якому першочерговими є інтереси іншої, а не власної нації.

До того ж національні міфи певної держави в європейській практиці, як правило, не збігаються з трактуванням історії інших незалежних країн, де часи розквіту зовнішньої політики сусідньої держави є часом фактичного підкорення власної нації зовнішньополітичному впливу інших народів. У даних умовах традиційні інтеграційні парадигми Польщі та Угорщини в незалежних державах, на які вони мали б поширитись, викликають асоціації не зі співпрацею та субрегіональною інтеграційною ініціативою, а із зовнішньополітичною експансією даних держав, що викликає природний супротив інтеграційним проєктам «Міжмор'я» та «Велика Угорщина».

Оскільки на сучасному етапі ні Польща, ні Угорщина не мають достатньо важелів міжнародного впливу для нав'язування проєктів «Міжмор'я» та «Велика Угорщина», можемо констатувати, що просування даних проєктів у сусідніх державах на сучасному етапі є маловірогідним.

Мотивація для включення даних інтеграційних ініціатив у програми провладних політичних партій Угорщини та Польщі може пояснюватись двояко: по-перше, традиційні інтеграційні проекти є далекими стратегічними цілями; по-друге, «Міжмор'я» та «Велика Угорщина» є політичним продуктом для внутрішніх цілей, тобто, як це не дивно, ініціативи служать внутрішньополітичним цілям – консолідації електорату за допомогою близьких для широких мас моделей зовнішньої політики.

Таким чином, можемо визначити, що прийнятний для держав субрегіону інтеграційний проект, альтернативний європейській інтеграції, може бути компромісним концептом, що у рівній мірі представляє національні інтереси всіх учасників. У недалекому минулому ідеєю для об'єднання зовнішніх національних політик у спільний вектор була ідея «повернення до Європи», що призвело до утворення Вишеградської четвірки як авангарду євроінтеграційних сил у Центральній Європі.

Проте на сучасному етапі з аналізу програм провладних політичних партій країн Вишеградської групи можемо констатувати, що сьогодні спільними ідеями для країн Вишеграду є, навпаки, відстоювання національного суверенітету та національної ідентичності, недовіра до загальноєвропейських інституцій та критика зовнішньополітичних ініціатив ЄС.

У перспективі задовольнити компромісні національні прагнення країн Вишеграду може «Ініціатива трьох морів» як інтеграційний проект, що частково задовольняє більшість зовнішньополітичних цілей сучасних політичних представників Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Проте незважаючи на три офіційних саміти, проект «Ініціатива трьох морів» на сьогодні перебуває в досить аморфному стані, де не прописано жодні політичні цілі ініціативи, що надає державам-учасникам можливість закладати власні смисли та мотиви даної співпраці.

З іншого боку, подібна автономізація в політичному сенсі надає можливості для просування функціоналістської парадигми в Центральній

Європі на протигагу наростаючій федеральній позиції Західної Європи. Тобто відсутність прописаних політичних цілей інтеграційного проєкту «Ініціатива трьох морів» представляє його у вигідному світлі на фоні наполегливих запитів західноєвропейського проєкту про поглиблення континентальної співпраці. Зважаючи на національні інтереси суспільств країн Вишеградської групи – підтвердження суверенності власних країн та автономізація національної зовнішньої політики, на нашу думку, саме інтеграційний проєкт «Ініціатива трьох морів» є найбільш перспективним для втілення в сучасних умовах.

3.4. Націєтворчі процеси в Україні в євроінтеграційній перспективі та планах країн Вишеградської групи

З огляду на попередні розділи, можемо підсумувати, що розширення Євросоюзу на Схід 2004 року стало каталізатором посилення кластера політичних проблем інтеграції. Виникає питання, чи справді постсоціалістичні держави можуть інтегруватися до ЄС та чи їхня інтеграція не призведе до загального сповільнення інтеграційних перетворень в Європейському Союзі? Вдала геополітична ситуація вимусила ЄС до чергового – п'ятого розширення та однак викликає сумніви те, що на сучасному етапі країни Вишеграду є настільки ж органічним доповненням Євросоюзу, як і країни-засновники ЄС. Звісно, уявити сучасну економічну дійсність ЄС без участі ринків Центральної Європи неможливо, проте дане дослідження першочергово розглядає політичні фактори та ускладнення, що виникли в процесі інтеграції держав ЦЄ до ЄС. Як доводить третій розділ даної роботи, вплив національних чинників призвів у Центральному субрегіоні Європи до протиставлення у політичному сенсі країн Вишеграду та держав Західної Європи, дане протиставлення призводить до формування двох взаємозаперечних моделей подальшого інтеграційного руху.

Перша модель – модель умовного поглиблення, де національні фактори

заперечуються, посилюється роль ЄС як цілісної організації, політичний суверенітет переноситься від національних держав до наднаціональних та місцевих органів управління, а доцільність питання розширення входить до компетенції наднаціонального та залежить від можливості поширити дану модель на державу-кандидата на вступ. Ця модель у практичному політичному просторі ЄС має два вектори втілення. Першочергово це лівоцентристські політичні сили ЄС, об'єднані в Прогресивному альянсі соціалістів і демократів (S & D) – політичній групі Європарламенту, які у своїй програмі 2020 року стверджують прагнення втілити ідеї єдиної європейської економіки та посилення європейських інституцій на противагу національним та субнаціональним рівням управління [150, с. 9].

Інший вектор підтримки – більша за кількістю, проте менш однозначна в підтримці ідей федеральної Європи група депутатів Європарламенту – Європейська народна партія, що є єврофільською частиною правоцентристських політичних сил ЄС, розділених 2009 року. Отож ідея поглибленої інтеграції є однією з фундаментальних у двох найбільших політичних сил Європарламенту.

Друга модель може вважатися остаточно сформованою у 2009 році, що спричинило розкол правоцентристів Європарламенту – Європейської народної партії та виділення з них нової парламентської групи – Альянсу європейських консерваторів та реформістів. Дана модель передбачає конфедеративний підхід до політичного формування Євросоюзу та переважну роль національних держав у внутрішній та міжнародній політиці. Де-факто, оскільки дана модель передбачає перевагу національного суверенітету над наднаціональною компонентою влади, то будь-яке рішення прийняте на регіональному рівні, не є обов'язковим до виконання в національній державі, натомість пріоритетним постає доцільність даного рішення для національних інтересів. Ця модель є домінантною на субрегіональному політичному рівні країн Вишеградської групи.

Оскільки євроінтеграційні перспективи України залежать від наших

найближчих сусідів, то зважаючи на описані геополітичні обставини, для нашої держави є необхідним діяти однаково ефективно як на регіональній європейській арені, так і на субрегіональному міжнародному рівні Центральної Європи. Вузький простір для формування євроінтеграційної політики України поміж регіонального та субрегіонального ядра інтеграції змушує прийняти рішення на основі загальних проблем нашої інтеграції до Європи.

Процес націєтворення, або ж, як більш поширено в закордонній літературі, процес національного будівництва (nation-building), як і зовнішні глобалізаційні фактори, є однією з компонентів формування державної політики України та загалом всіх країн у світі. Незважаючи на це дослідження націєтворення в Україні, серед вітчизняних науковців все ж залишається сферою компетентності філософії, в політичній науці ця проблематика є менш популярною та всеосяжною. Зважаючи на тему нашої роботи, ми не змогли оминати це питання. Адже якщо користуватися визначенням націєтворення, що надано А. Алесіна та Б. Райхом, націєтворення - це процес, який веде до утворення країни, в якій громадяни відчувають достатню кількість спільності інтересів, цілей і переваг, щоб вони не хотіли відокремлюватися один від одного [156, с. 3].

Якщо співвідносити це визначення із застосованим нами означенням національних інтересів, то в контексті цієї роботи можемо підсумувати, що націєтворчий процес – це внутрішньополітичний процес формування та моделей втілення національних інтересів, що тісно пов'язаний із формуванням національної ідентичності на суверенній території певної держави.

Звісно, в сучасних умовах глобалізації відкинути вплив зовнішньополітичних факторів на націєтворчий процес було б неможливо. Яскравим прикладом такого впливу є військова агресія РФ. Зокрема, Домінік Арель у своїй статті «Як Україна стала більш українською» визначає, що агресія Росії з метою анексії Криму та підтримка повстання на Донбасі надали унікальну можливість переглянути вагу ідентичнісних факторів політичних

уподобань в Україні. [157, с. 186-187].

Важко уявити, що стратегічною метою вторгнення РФ на територію України було збільшення українських громадян з українською національною ідентичністю, проте якщо відкинути припущення щодо цілей агресії, то ми маємо не навмисний та не цілеспрямований, але ж зовнішньополітичний вплив на націєтворчий процес в Україні.

Окрім прикладів впливу «жорсткої сили» на формування українського національного будівництва, ми не можемо відкинути й «м'яку силу» міжнародної політики. Адже зовнішня політика певної держави залежить від характеру внутрішньої політики. Водночас міжнародні відносини в певному сенсі впливають на внутрішню політичну дійсність. Реалістична студія міжнародних відносин визначає, що міжнародна політика, як і вся політика, — це боротьба за владу. Незалежно від кінцевих цілей у міжнародній політиці влада завжди є безпосередньою метою [158, с. 16]. Опираючись на ці визначення, ми не можемо підтвердити, що український процес націєтворення відбувався та відбувається без впливу міжнародних агентів.

Таким чином, якщо протягом всієї наукової роботи ми досліджували вплив внутрішньополітичних (національних) факторів на процеси міжнародних відносин (інтеграція), то в даному підрозділі наша мета є зворотною. А саме, дослідити вплив країн Вишеградської групи та ЄС, як окремого геополітичного гравця, на формування політики національного будівництва в Україні. Отже, враховуючи визначену мету, ми можемо виділити декілька завдань для її досягнення. Першим нашим завданням стало дослідити вплив інтеграційного процесу до ЄС на формування національного будівництва в Україні. Наступним завданням було виявлення впливу держав Вишеградської групи та попередньо досліджених альтернативних інтеграційних проєктів на український націєтворчий процес. Як висновок пропонується розглянути роль та місце України в інтеграційних перспективах через призму її національних інтересів.

У даному дослідженні врахована мейнстримна модель європейської

інтеграції, зазначена в «Білій книзі» [160] 2017 року. Зокрема, цей документ пропонує п'ять вірогідних сценаріїв розвитку ЄС до 2025 року. Серед них першим є сценарій «Carrying on» - «Продовжуємо». Даний порядок дій не передбачає кардинальних змін в інтеграційній політиці Європейського Союзу. Акцент зміщений на поглиблення відносин в ЄС-27, подоланні спільних проблем. Водночас політична складова формування спільних рішень залишається без змін.

Ми можемо охарактеризувати даний сценарій як збереження статус-кво та стабільного розвитку на противагу світовим змінам і викликам. Консервування Європейського Союзу та поступове поглиблення співпраці всередині ЄС-27 із врахуванням національних інтересів учасників. Перспектив для членства України сценарій «Carrying on» не передбачає, як і будь-якого розширення ЄС до 2025 року. В такому випадку Україна залишається асоціативним членом, що намагається слідувати копенгагенським критеріям, вступ якого відкладено на невизначений термін.

Такий розвиток ЄС є досить вірогідним сценарієм у разі затягування повномасштабної війни з боку РФ, однак послідовне дотримання цих умов викликає сумніви у випадку спаду військового конфлікту. Оскільки можливість працювати з українським ринком виглядає більш вигідною перспективою, ніж взятий моральний обов'язок європейського політикуму допомагати Україні у післявоєнному відновленні. Однак перспективи зміни описаного сценарію насамперед залежатимуть від градусу зовнішньої агресії та внутрішньополітичної ситуації в Україні.

Іншим варіантом для розвитку європейського проекту є «Nothing but the single market» - «Нічого крім єдиного ринку». Цей сценарій розвитку ЄС передбачає усунення політичної складової Союзу, відповідно, згорання всіх неекономічних проектів у рамках загальноєвропейського Об'єднання.

За даним сценарієм Європейський Союз трансформується в один із варіантів економічного – митного союзу, де в політичній сфері першочерговими є двосторонні міжнародні відносини між державами. На

нашу думку, участь України в такому альянсі є більш вірогідною. Проте членство в такому Союзі не несе жодних політичних преференцій для нашої держави. Водночас посилення економічної ролі ЄС та акцентування на двосторонніх міжнародних відносинах посилить і конкуренцію поміж держав-членів, що ставить під сумнів і можливі економічні вигоди України у разі втілення цього сценарію.

Наступним сценарієм є «Those who want more do more» - «Ті, хто хоче більше, роблять більше». Цей сценарій розвитку ЄС є, по суті, відображенням моделі «Багатошвидкісна Європа», тобто глибина інтеграції визначається самими членами організації. Політика розширення при втіленні цього плану дій залишається незмінною, що для перспектив членства України, по суті, означає те ж саме, що і при втіленні першого сценарію. «Відносини з третіми країнами, включаючи торгівлю, залишаються під управлінням на рівні ЄС від імені всіх держав-членів» [159, с. 20].

Цей сценарій, на нашу думку, вирішує першочергово питання подальшого поглиблення політичної європейської інтеграції, залишаючи питання майбутнього розширення без уваги. Однак у порівнянні з першим сценарієм у даному варіанті є більший простір для політичних маневрів, у якому залишається місце для формального прийняття України до лав держав-членів ЄС. Проте якість такої співпраці та, відповідно, статус нових держав-членів значно знизиться, що створює ризик подальшої бюрократизації щодо інтеграційного процесу до ЄС, а також нерівне ставлення більш інтегрованих держав до нових членів проєкту.

Сценарій 4 – «Doing less more efficiently» - «Робити менше, ефективніше». Сценарій передбачає обрання пріоритетних питань та спрямування спільних ресурсів на їхнє вирішення. В інших країнах ЄС-27 припиняє діяти або робить менше [159, с. 22], це ще більше скорочує шанси України досягнути повноправного членства в ЄС до 2025 року. Окрім цього, цей сценарій несе загрозу скорочення фінансової та військової допомоги для України, що на тлі повномасштабного вторгнення РФ створює значні ризики

для нашої держави.

Та останній, п'ятий сценарій «Doing much more together» - «Робимо набагато більше разом». Цей порядок дій найбільш спрямований на міжнародний розвиток колективного суб'єкта ЄС, поряд із поглибленням співпраці в ключових сферах, сценарій передбачає підтримку держав, що прагнуть вступити до Союзу. Цей сценарій є найоптимістичнішим для перспектив вступу України до ЄС, водночас він є найменш реалістичним, оскільки передбачає значне скорочення національних суверенних прав держав-членів.

Загалом можемо підсумувати, що мейнстримним вектором європейської інтеграції є інтеграція вглиб, а не розширення проєкту на нові терени. На нашу думку, подібна стратегія відносин з Україною, як із потенційним членом ЄС, вироблена Євросоюзом як компромісний варіант міжнародної політики.

Як і країни Вишеграду, Україна є постсоціалістичною країною, проте на відміну від країн Вишеградської групи в переломні для міжнародної політики 90-ті роки наша держава обрала шлях не до інтеграції в Європу, а інтернаціональну багатовекторну політику, де значно переважним елементом була двостороння співпраця з Російською Федерацією, що на той час була цілком рівнозначним партнером.

З тактичної точки зору, відмова від швидкої та болісної трансформації України до відповідності європейським стандартам було вигідною для держави. Такі кроки дали змогу забезпечити державу від економічного колапсу, який був значно гострішим у країнах Вишеградської групи. Проте відсутність цілеспрямованої стратегії міжнародних відносин спричинила поширення євразійської політичної парадигми, що тим часом сформувала міжнародну політику сучасної Російської Федерації. Таким чином, наш північний сусід значно збільшив свій політичний вплив в Україні, що, окрім низки інших проблем, породив також і ускладнення європейської інтеграції для України. Дана проблема проявляється як на загальноєвропейському рівні, так і на рівні субрегіональної міжнародної політики країн Вишеградської

групи.

Регіональний європейський рівень міжнародної політики вбачає проблему в значному впливі Російської Федерації на українську політику в тому, що будь-яку загальноєвропейську інтеграційну ініціативу для України в тому чи іншому випадку доводиться погоджувати з РФ. В інакшому випадку, як, по суті, й відбулося з підписанням асоціативної угоди Україною, Російська Федерація формує політику спротиву втраті своїх зон політичного впливу, до яких відносить і Україну, до того ж цей міжнародний спротив РФ містить і агресивну політику включно до військового вторгнення в Україну.

До даного сценарію європейська спільнота виявилась не готовою надати адекватну відповідь, адже інтернаціональна європейська парадигма міждержавної політики не охоплює варіанти військового протистояння, яке вважалось політикою минулого сторіччя, маловірогідною в сучасних умовах. Кожного століття Європа мінjala свою внутрішню структуру та винаходила нові способи мислення про природу міжнародного порядку. Тепер, коли завершується ціла епоха, Європа відчула необхідність відмовитись від політичних (силових) механізмів, якими вона користувалася протягом трьох з половиною століть, аби не залишитися на узбіччі історії. Європейський Союз проголосив, що єдина, цільна і вільна Європа врегульовує свої розбіжності мирними механізмами [89, с. 77].

Окрім цього, ще до повномасштабного вторгнення військ РФ, стверджувати, що Українська держава в міжнародному просторі однозначно визначилась із вектором політичного розвитку - було неможливо, оскільки партії з євразійською політичною парадигмою міждержавного політичного процесу України зберігали значну підтримку її населення, незважаючи на агресію РФ. Отож для розв'язання проблеми впливу на українську політику Російської Федерації в ЄС силовий механізм був майже повністю виключений.

З іншого боку, політичні механізми, пропоновані ЄС на сьогодні, заводять дане рішення в глухий кут через неготовність РФ до діалогу за даною темою. З огляду на певну підтримку євроазійської політичної парадигми у

внутрішній українській політиці, досягнення асоціативного членства України в ЄС для Євросоюзу було Пірровою перемогою в міжнародному політичному просторі, адже розширення міжнародного впливу на зони політичної зацікавленості РФ стикнулося з військовою агресією, до якої інтернаціональна європейська парадигма виявилась неготовою.

В таких умовах подальше заохочення євроінтеграційних намірів України для ЄС є ризикованим кроком, оскільки на сьогодні інтернаціональна європейська політика номінально перемогла в українському міждержавному політичному просторі, й подальші активні політичні кроки ЄС можуть ще раз виявити слабкість та неготовність ЄС до агресивних військових сценаріїв, нав'язаних Російською Федерацією.

Логічним виглядає відновлення ідеалістичної міжнародної моделі євроатлантизму, що на тлі військової загрози знову має можливість об'єднати трансатлантичний простір у допомозі Україні в протистоянні зі старим ворогом - відновленою Імперією Зла. Як можемо помітити, розділити та залякати Західний світ через агресію в Україні не вийшло, натомість інтеграційний шлях нашої держави значно спростився та з асоціативного члена ЄС ми отримали статус кандидата на вступ. Суто з символічної точки зору, це є поворотним моментом, тобто фактом вступу в геополітичне протистояння ЄС та РФ за Україну. Однак ця битва буде проходити винятково в політичній сфері. Водночас дієвих механізмів набуття повноправного членства для держави у стані війни ЄС досі не виробила, що породжує ризик затягування цього процесу.

Якщо розглянути дану проблему в субрегіональному ракурсі міжнародної політики країн Вишеградської групи, то можемо виявити деякі відмінності у пропонованих механізмах та намірах її вирішення. Для країн Вишеградської групи, особливо для Польщі, Україна є останнім форпостом від політичного впливу РФ. Зважаючи на військову агресію Російської Федерації та внутрішньополітичну боротьбу в Україні для країн Вишеградської групи, що в історичній ретроспективі не так давно перебували

в орбіті російсько-радянського політичного впливу, посилення євроінтеграційного політичного напрямку України водночас є послабленням впливу Російської Федерації на міжнародній арені в цілому та субрегіоні Центральної Європи зокрема.

Отже, заохочення України до євроінтеграції та сприяння такому напрямку міжнародної політики забезпечує країни Вишеградської групи відновлення політичного впливу РФ. З іншого боку, остаточна перемога євроінтеграції в Україні та виключення фактору впливу РФ на нашу державу для країн Вишеградської групи означатиме створення непередбачуваного міжнародного гравця у внутрішній політичній шахівниці субрегіону та Євросоюзу.

При перемозі над спільним противником у міжнародній політиці найбільші політичні вигоди отримає Україна, що з огляду на парадигму первинності власних національних інтересів прийнятній в країнах Вишеградської групи трансформує відносини з Україною із союзницьких до конкурентних. Проте наявність такого сценарію влаштовує країни Вишеградської групи куди більше, ніж спільний кордон із черговим сателітом Російської Федерації.

Парадоксальним є те, що згідно з автономізованою міжнародною політичною стратегією країн Вишеградської групи, для їхніх національних інтересів більш вигідним є вступ України до ЄС за інтернаціональною федеративною моделлю, що нівелює національні фактори України та вкладає національні інтереси України в прокрустове ложе. За таких умов міжнародний вплив країн Вишеградської групи в Україні значно пошириться.

У другому розділі цієї роботи ми доводимо, що розширення Євросоюзу на Схід у 2004 році є пріоритетно політичним рішенням, але виключити значні економічні трансформації, що відбулися в країнах Вишеградської групи, було б недоречно. Адже за довступний інтеграційний період у державах Вишеградської групи відбулися системні зміни економічної моделі, які, звісно, і досі не відповідають західноєвропейським аналогам, але цілком успішно

функціонують на загальноєвропейському ринку.

Проте в українському публіцистичному та науково-політологічному просторі досить часто не беруть до уваги те, що сучасна умовно успішна економіка держав Центрального субрегіону не є наслідком вступу до ЄС. Скоріше, навпаки - політичний інтеграційний процес, нав'язаний колективним Заходом, змусив постсоціалістичні економічні системи країн Вишеградської групи до прискорених та болючих трансформацій. Всього за 15 років країни Центральної Східної Європи (Чеська Республіка, Угорщина, Польща та Словаччина) перейшли від державного соціалізму до членства в ЄС через низку часто жорстоких ринкових реформ, які були ініційовані зовнішнім шоком [156, с. 130].

Економічна політика так званої «шокової терапії» полягає в раптовій зміні економічної системи. Цей процес супроводжувався низкою патологій; рівень життя суспільства у перший період суттєво впав, безробіття досягло значних масштабів, багато підприємств збанкрутувало, матеріальні ресурси зруйновані [160, с. 1].

Отже, за наявності наміру Євросоюзу долучити до своїх лав Україну виникає ще одна проблема – економічна трансформація, яка, за досвідом країн Вишеградської групи, водночас пов'язана з впровадженням болючих для широких соціальних мас реформ, що на перших етапах привносять негативні економічні наслідки для суспільства. До того ж для України прокладена країнами Вишеграду дорога економічних видозмін на сучасному етапі не є актуальною. Адже якщо для країн Вишеградської групи основним економічним наміром євроінтеграції був справедливий розподіл державних активів, що у підсумку мав утворити ринкову модель подібну західноєвропейській, то в нашій державі дана власність вже розділена поміж нечисленними групами впливу.

Таким чином, повною мірою скористатися досвідом країн Вишеградської групи для трансформації економіки України, що має відповідати євро стандартам, не вийде у зв'язку зі специфікою сформованої

економічної моделі нашої держави, що на сучасному етапі не відповідає постсоціалістичному аналогу держав Центрально-Східної Європи 90-х років минулого сторіччя. Отже, впровадження нових експериментальних реформ в Україні для Євросоюзу пов'язано із непередбачуваними витратами, а досвід попередніх розширень зумовлює ризик для таких вкладень.

Окрім економічних проблем, існує досить високий ризик втрати політичного капіталу при виникненні патологій євроінтеграційних економічних реформ в Україні. Оскільки за загальнонаціональним опитуванням населення України, що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології з 16 по 28 серпня 2018 року, – вступ України до ЄС 38% респондентів пов'язують із підвищенням життєвого рівня людей [161, с. 3]. Таким чином, зіткнення з явними економічними проблемами, які, за попереднім досвідом, уже виникали при економічній інтеграції країн Вишеградської групи, внутрішні проєвропейські сили в Україні втратять значну частину рейтингу, що в нашій державі зазвичай призводить до зміни зовнішньополітичного вектора.

Таким чином, стимулювання з боку Євросоюзу економічної інтеграції України є ускладненим, через те що при фінансуванні не «шокових» реформ неможливо прорахувати їхню ефективність та можливі фінансові втрати ЄС, а вибір методики реформування за зразком країн Вишеградської групи має високу ймовірність втрати єврооптимістичного політичного капіталу в нашій державі.

Свою роль українська держава відіграє й у субрегіональних інтеграційних проєктах країн Вишеградської групи, поза рамками Європейського Союзу. Як уже описувалось в цій роботі, Україна є сферою зацікавленості Польської держави, що всіляко підтверджується включенням її до міжнародних польських ініціатив. Як і Вишеградська четвірка, ці ініціативи не є формальними, проте на відміну від Вишеградського договору ці ініціативи не спрямовані на досягнення повноправного членства України в ЄС.

Незважаючи на польську репутацію «адвоката» України в ЄС та численні заяви про необхідність включення нашої держави до Європейського Союзу, далі намірів подібні звернення не дійшли. З цього ми можемо зробити висновок, що формування Української держави, яка водночас є достатньо сильною для спротиву РФ, як військовому, так і політичному, та достатньо слабкою для повноправного членства в ЄС – є компромісним рішенням польських політичних еліт, що дозволяє уникнути ризиків, описаних вище.

Менш зацікавленим у національній розбудові України є ще одна провідна держава Вишеграду – Угорщина. Адже її національні інтеграційні проекти першочергово спрямовані на захист угорських національних інтересів, що мало співвідноситься із формуванням націєтворчих процесів у державах, на які вони спрямовані. Зважаючи на традиційні зв'язки політичних еліт Угорщини з представниками політичних кіл РФ та зі значним впливом крайніх правих організацій, можемо передбачати значні ускладнення набуття повноправного членства ЄС Україною, що будуть виникати в Угорщині. На сьогодні можемо констатувати, що подібна позиція у міжнародній політиці на європейському та субрегіональному рівнях піддається осуду інших держав, що створює передумови для подолання цих викликів.

Одним із перспективних напрямів міжнародної політики України є Чехія та Словаччина, які, незважаючи на потенційну субрегіональну політичну силу, презентують себе як «малі» держави, які не плекають індивідуальних інтеграційних планів. Цілеспрямована міжнародна політика на зближення з цими державами змогла б означити в їхніх національних інтересах Україну як сильну державу-члена ЄС. Проте дана політика можлива лише при детально розробленій стратегії з українського боку.

У субрегіональній політичній реальності країн Вишеградської групи економічний поступ України до Євросоюзу привносить більш практичні економічні проблеми. Впровадження українського ринку до економіки ЄС призведе до втрати позицій країн Вишеградської групи, адже водночас це і

перерозподіл європейських економічних квот на продукти сільського господарства, а також посилене субсидіювання економіки нового члена на противагу чинним. Отже, і в економічних сенсах вступ України до ЄС для країн Вишеградської групи створює ще одну державу-конкурента, цього разу в розподілі спільних економічних ресурсів ЄС.

Як уже було виявлено, національні фактори в країнах Вишеградської групи були як сприятливим чинником євроінтеграції (до вступу в ЄС), так і чинниками, що сповільнюють поглиблення євроінтеграційного процесу. Для України національні чинники також мають вплив на інтеграцію до ЄС.

На сучасному етапі переважна більшість національних українських політичних сил не є противниками євроінтеграційного процесу, ці політичні сили можна вважати навіть союзником євроінтеграції у внутрішньополітичній боротьбі з проросійськими політичними силами. Проте на практиці, коли питання єврооптимістичного та автономістського політичного спрямування виходить за рамки протистояння євразійській політичній парадигмі, інтереси даних політичних сил часто стикаються між собою. Прикладом цього може бути впровадження ринку землі в Україні, що є цілком необхідною реформою для євроінтеграції нашої держави та водночас викликало спротив національних українських політичних сил.

Специфічне положення України на міжнародній політичній шахівниці знову ж таки створює парадоксальну політичну дійсність. Оскільки взаємопідтримка єврооптимістичних та автономістських політичних сил для них є найменшим злом, що протистоїть у внутрішньополітичній боротьбі злу більшому (на їхню думку) - євразійській політичній парадигмі. Отже, коли політична дійсність держав Центрального субрегіону Європи на сучасному етапі складається з протистояння проєвропейських та національних політичних сил, то для України подібна політика є другорядною. Досить цікавим є те, що даний факт є чи не єдиною перевагою нашої держави у євроінтеграційному процесі. Адже подібне союзництво, окрім протистояння іншим політичним спрямуванням, призводить до вимушених компромісів,

необхідних для взаємовигідного співіснування.

Отже, формування національних інтересів України, що виходять за рамки міжнародного вектора політики, є одночасно ключем до інтеграції України в ЄС. Звісно, скористатися шляхом країн Вишеградської групи повною мірою Україна не зможе, проте для розуміння власної політичної позиції на міждержавній політичній арені ЄС наша держава першочергово має опиратися на національну вигоду та інтерес, користуючись перевагами та долаючи проблеми як у регіональній, так і в субрегіональній політичній дійсності.

Висновки до третього розділу

В останньому розділі цієї роботи ми розглянули роль національних чинників країн Вишеградської групи в інтеграційному європейському процесі на сучасному етапі.

Насамперед за допомогою контент-аналізу програм провідних парламентських сил країн Вишеградської групи ми виявили, що національні фактори на сьогодні є одним з основних базисів формування євроскептичної політики. Цей факт свідчить про сучасну відцентрову спрямованість національних чинників в європейському інтеграційному процесі. До того ж було доведено, що євроскептична політика, заснована на національних факторах, не залежить від позиції досліджуваної партії в політичному спектрі. Цей факт, а також значна електоральна підтримка досліджуваних партій, свідчать про те, що євро скептицизм, базований на національних чинниках, є суспільним запитом країн Вишеградської групи, а не цілеспрямованою ідеологічною кампанією певної політичної сили.

Надалі ми дослідили роль національних чинників у формуванні вектора зовнішньої політики країн Вишеградської групи. Було виявлено, що національні чинники тісно пов'язані з автономістським підходом до міжнародних відносин та виступають антагоністами інтернаціональної міжнародної політики. Це співвідносить національні чинники з атлантичним

концептом та віддаляє від континентального підходу до регіональної політики Європи. Простежується пряма взаємозалежність між розвитком субрегіональної співпраці та впливом національних факторів у країнах Вишеградської групи, що відображено в івент-аналізі подій та електоральних циклах держав Вишеградської групи.

Проаналізовано альтернативні до євроінтеграції інтеграційні проекти держав Вишеграду та виявлено, що традиційні для держав субрегіону інтеграційні ініціативи, засновані на національних міфах про найбільший розквіт певної держави у міжнародному просторі, мають низькі шанси до реалізації. Натомість нові інтеграційні ініціативи субрегіону, в основу яких не покладається формальність членства та чітка структура, знаходять своїх учасників у країнах Вишеградської групи та в майбутньому мають перспективи розвинутих до важливих переговорних майданчиків, що формують спільний європейський та міжнародний вектор зовнішньої політики країн Вишеградської групи.

У завершальному підрозділі проаналізовано вірогідні сценарії членства України в ЄС у контексті врахування досліджених національних чинників субрегіону. Оцінено перспективи повноправного членства нашої держави при розгортанні різних сценаріїв на напрямках процесу європейської інтеграції. Досліджено можливі ризики та перспективи в євроінтеграційному поступі, що можуть виникнути через протиставлення національних інтересів України та держав Вишеградської групи.

Висновки

Представлена наукова робота дозволяє підсумувати та узагальнити основні положення результатів дослідження впливу національних чинників на європейський інтеграційний процес країн Вишеградської групи. Це дало можливість сформулювати такі висновки концептуально-теоретичного та науково-практичного характеру:

1) У теоретичних дослідженнях на тему європейського інтеграційного процесу роль національних чинників трактується по-різному. Більшість інтеграційних теорій визначають їхню двояку роль в європейській інтеграції. На відміну від інших політичних чинників національні чинники вирізняються тим, що залежно від внутрішньополітичних та зовнішньополітичних обставин відіграють як доцентрову, так і відцентрову роль в інтеграційному процесі. Ця особливість стала наріжним каменем нашого дослідження, що дозволило концептуалізувати базові поняття дослідження впливу національних чинників на процеси політичної європейської інтеграції.

2) Вивчення джерельної бази показало, що дослідження ролі впливу національних чинників на інтеграційні процеси в країнах Вишеградської групи частково охоплено в науковій літературі. Окремо розглядалася роль національної ідентичності в процесі європеїзації, дослідження впливу національних інтересів на вступ країн Вишеграду до ЄС та категоризації національних факторів у системі дезінтеграційних чинників ЄС. Однак досліджень, що комплексно розглядають роль групи національних чинників на інтеграційні процеси та досліджують їхні зміни у них, нами не було виявлено.

Аналіз джерельної бази дозволив розробити власну методіку дослідження національних чинників інтеграції на підставі робіт С. Рійшо та А. Тріандафілліду.

3) На довступному етапі інтеграції країн Вишеградської групи до ЄС національні чинники відіграли позитивну роль в інтеграційному процесі. Особливостями інтеграції держав Вишеградської четвірки в цей період стала

доцентрова спрямованість національної ідентичності відносно інтеграційного процесу. Це пов'язано з бажанням дистанціюватися від «провального соціалістичного експерименту», проведеного в цих країнах, та асоціації власних націй із європейцями. Ця теза підтверджується результатами соціологічних досліджень, наведених у роботі. Аналіз дозволив виявити позитивний зв'язок між становленням європейської ідентичності та утвердженням національної ідентичності суспільств Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини.

4) Аналогічно позитивну роль на доступному етапі в європейському інтеграційному процесі відігравав такий аспект національного чинника країн Вишеградської групи, як національний суверенітет. У цьому контексті розрізняються два його складники – внутрішній і зовнішній суверенітети держави. На підставі аналізу показників внутрішньої суверенності країн Вишеградської групи та порівняння їх із показниками рівня інтегрованості країн доведено, що становлення національного суверенітету Угорщини, Чехії та Словаччини сприяло їхній інтеграції до ЄС. Щоправда, дещо неоднозначні дані було отримано за результатами аналізу польських показників, але навіть вони не дали підстав для альтернативних висновків, тобто віднесення національного суверенітету Польщі до відцентрових сил інтеграції.

5) Також доведено, що на доступному етапі національний чинник сприяв вирішенню проблем і ризиків, які виникали в ході підготовки до вступу і так чи інакше були пов'язані з євроінтеграцією. Водночас нами обґрунтовано, що сам факт вступу до ЄС був національним інтересом всіх держав Вишеградської групи, довкола якого напередодні 2004 року консолідувалися політичні прагнення суспільства та еліт Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини.

6) На противагу доступному періоду на сучасному етапі, коли країни Вишеградської четвірки стали повноцінними членами Євроспільноти, національні чинники почали відігравати відцентрову роль. Тут на перший план виходить національний прагматизм у поєднанні з євроскептицизмом.

Дослідження програм сучасних доміантних парламентських сил країн Вишеграду дозволило нам дійти висновку про цю зміну ролі національних факторів як відцентрової сили євроінтеграції. Такі висновки зроблено нами на підставі аналізу показників, які визначені С.Рійшо як такі, що характеризують сучасну євроскептичну політику – суперечності між національними інтересами і наддержавними інтересами ЄС, виокремлення національної ідентичності на тлі загальноєвропейської ідентичності, протиріччя між збереженням національного суверенітету та подальшою європейською інтеграцією.

7) На сучасному етапі відцентрова роль національних чинників проявилася і в зовнішній політиці країн Вишеградської групи. Ознаки відцентровості міжнародної політики країн Вишеградської групи простежуються у зміні зовнішньополітичної стратегії держав Вишеградської групи з євроконтинентальної з інтернаціональним підходом, притаманної лівоцентричним політичним силам, до атлантичної з автономістським підходом, притаманній правоцентристам. Така тенденція на сьогодні є панівною силою у владних структурах всіх держав Вишеграду. Причини цього пов'язані зі зміною національних інтересів країн Вишеградської групи і неможливістю їхнього втілення у чинних рамках загальноєвропейського проєкту. Це виразно проявляється у формуванні субрегіональних інтеграційних ініціатив країн Вишеграду.

8) Яскраво позначається відцентрова роль національних чинників євроінтеграційного процесу і на підтримці на найвищому державному рівні субрегіональних інтеграційних ініціатив. Так, Польща почала знову просувати свої старі ідеї у формі нових інтеграційних проєктів – «Міжмор'я» та «Ініціатива трьох морів», а Угорщина відновила свій одвічний проєкт «Велика Угорщина». Вказані ініціативи базуються перш за все на втіленні власних національних інтересів, не реалізованих у рамках ЄС. Зауважимо, що найбільш реалістичною для втілення в сучасних умовах є «Ініціатива трьох морів» як водночас найменш формалізована структурно і найбільш віддалена

від історичних імперських принципів. Однак жодна із сучасних субрегіональних ініціатив країн Вишеградської групи не ставить перед собою за мету існування поза рамками Європейського Союзу. Варто зазначити, що ні Чехія, ні Словаччина на сьогодні не мають субрегіональних інтеграційних ініціатив такого масштабу. Це пов'язано з обраною ними зовнішньополітичною концепцією «малих держав», які, на противагу глобальним і малореалістичним міжнародним стратегіям, обирають тактику забезпечення власних національних інтересів. Вона передбачає долучення до всіх проєктів, які можуть їх забезпечити.

9) Країни Вишеградської групи є не тільки нашими сусідами, але й державами зі схожим постсоціалістичним минулим. Тому формування вдалої стратегії міжнародних відносин із державами Вишеградської групи є одним із важливих чинників інтеграції України до ЄС. Досвід використання національних чинників країн Вишеградської групи може послужити основою для вироблення сценаріїв майбутньої європейської інтеграції України, які зберігають і втілюють наші національні інтереси на регіональному та субрегіональному рівнях.

Отже, у роботі обґрунтовано, що вплив національних чинників європейської інтеграції є змінним і трансформується залежно від загального фону міжнародної політики та внутрішньополітичних обставин. Це чітко простежується з інтеграційного досвіду держав Вишеградської четвірки – Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. Дослідження впливу національних чинників держав на європейський інтеграційний процес на передвступному етапі євроінтеграції (до 2004 року) емпірично доводять доцентровий вплив національного інтересу, національної ідентичності та національного суверенітету на інтеграційні процеси. Натомість результати досліджень впливу групи національних чинників європейської інтеграції на сучасному етапі, дають можливість зробити висновки про відцентрову взаємодію національних факторів та євроінтеграційного процесу. Це дозволяє стверджувати, що заявлене припущення про змінну суть національних

чинників в інтеграційному процесі було правильним.

Однак дані, отримані в цьому дослідженні, не лише підтверджують попередні наукові теорії про трансформацію національного інтересу в інтеграційному процесі, але й доповнюють її через дослідження змінної суті впливу національного суверенітету та національної ідентичності на євроінтеграцію.

Список використаних джерел

1. Денисенко В. М., Сорба О. М., Угрин Л. Я. Політологія: навчальний енциклопедичний словник / ред. Н. М. Хома. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 778 с.
2. Schulz-Forberg H. Crisis and continuity: Robert Marjolin, transnational policy-making and neoliberalism, 1930s–70s. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. 2019. Vol. 26, no. 4. P. 679–702. URL: <https://doi.org/10.1080/13507486.2019.1599826> (date of access: 26.07.2023).
3. Savin N. Political Theory and Concept of the Political. *The Journal of Political Theory, Political Philosophy and Sociology of Politics Politeia*. 2019. Vol. 92, no. 1. P. 6–21. URL: <https://doi.org/10.30570/2078-5089-2019-92-1-6-21> (date of access: 26.07.2023).
4. Філософія інтеграції : монографія / І. Артёмов та ін. ; ред.: В. Бондаренко, Ф. Ващук. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 544 с.
5. Jessop B. *State theory: Putting the Capitalist state in its place*. University Park, Pa : Pennsylvania State University Press, 1990. 413 p.
6. Reyes J. A., Kali R. The Architecture of Globalization: A Network Approach to International Economic Integration. *SSRN Electronic Journal*. 2006. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.922059> (date of access: 26.07.2023).
7. *The rules of integration: Institutionalist approaches to the study of Europe* / ed. by S. G. 1962-, A. Mark. Manchester : Manchester University Press, 2001. 217 p.
8. Bulmer S. J. The Governance of the European Union: A New Institutionalist Approach. *Journal of Public Policy*. 1993. Vol. 13, no. 4. P. 351–380. URL: <https://doi.org/10.1017/s0143814x0000115x> (date of access: 26.07.2023).
9. Tinbergen J. *International economic integration*. 2nd ed. Amsterdam : Elsevier, 1954. 191 p. URL: <https://repub.eur.nl/pub/15343/> (date of access: 26.07.2023).
10. Рябінін Є. В. Процеси інтеграції у XX столітті: основні концепції їх

вивчення. Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 122–130.

11. Machlup F. A History of Thought on Economic Integration. London : Palgrave Macmillan UK, 1977. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-03171-9> (date of access: 27.07.2023).

12. Мочерний С. В. Політекономія / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна. – Київ: Знання, 2006. – 390 с. – (3). – ("Вища освіта ХХІ століття").

13. Корнієвський С. В. Методологія дослідження процесів міжрегіональної інтеграції. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. С. 47–57. URL: <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.3.7> (дата звернення: 27.07.2023).

14. Войтович Р. В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Радмила Василівна Войтович – Режим доступу до ресурсу: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf> (date of access: 26.07.2023).

15. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.

16. Campos N. F., Coricelli F., Franceschi E. Institutional Integration and Productivity Growth: Evidence from the 1995 Enlargement of the European Union. SSRN Electronic Journal. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4114373> (date of access: 29.07.2023).

17. Tapan S., Hossain S., Islam K. M. Role of regional cooperation and integration in improving energy insecurity in South Asia. ADBI Working Paper Series. 2020. No. 1120. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/602071/adbi-wp1120.pdf> (date of access: 26.07.2023).

18. Трихліб К. О. Інтеграція: сутність і особливості / К. О. Трихліб // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 100–105.

19. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах :

моногр. / за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого та д. е. н., проф. Є. В. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 388 с.

20. Puchala D. J. Of blind men, elephants and international integration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 1971. Vol. 10, no. 3. P. 267–284. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1971.tb00656.x> (date of access: 29.07.2023).

21. Kratochvíl P. *Teorie evropské integrace / Petr Kratochvíl*. – Praha: Portál, 2008. – 224 s.

22. Heidbreder E. G. Federalism in the European Union. *Emerging Federal Structures in the Post-Cold War Era*. Cham, 2022. P. 277–299. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93669-3_13 (date of access: 29.07.2023).

23. Mitraný D. A. *Working Peace System / David Mitraný*. – Chicago : Quadrangle Books, 1966. – 221 p.

24. Tömmel I. *The European Union: What it is and how it works / Ingeborg Tömmel*. – London: Red Globe Press, 2014. – 320 с. – (The European Union Series)

25. Hooghe L. Grand theories of European integration in the twenty-first century / L. Hooghe, G. Marks. // *Journal of European Public Policy*. – 2019. – №26. – С. 1113–1133.

26. Burges S. *Economic integration | Trade, Investment & Growth*. Encyclopedia Britannica. 2018. URL: <https://www.britannica.com/topic/economic-integration> (date of access: 29.07.2023).

27. Deutsch K. W. *Power and Communication in International Society*. Novartis Foundation Symposia. Chichester, UK, 2008. P. 300–316. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470719459.ch19> (date of access: 01.08.2023).

28. Parsons T. *Evolutionary Universals in Society*. *American Sociological Review*. 1964. Vol. 29, no. 3. P. 339. URL: <https://doi.org/10.2307/2091479> (date of access: 01.08.2023).

29. Etzioni A. *Closing the Community Deficit in the EU*. *SSRN Electronic Journal*. 2008. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1333531> (date of access: 02.08.2023).

30. Schimmelfennig F. *Integration Theory / Frank Schimmelfennig //*

Research Agendas in EU Studies / Frank Schimmelfennig. – London: Palgrave Macmillan UK, 2009. – С. 37–59.

31. Сучасна міжнародна економіка / О. О. Алсуф'єва та ін. Дніпро : ПБП «Економіка», 2019. 386 с.

32. Липов В. В. Чинники гнучкої інтеграції як засобу посилення інституційної комплементарності інтеграційних об'єднань. Проблеми економіки та політичної економії. 2017. № 2. С. 122–141.

33. Задоя А. О., Боцула А. П. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки. Academy Review. 2017. Т. 1, № 46. С. 92–98. URL: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2017-1-46-10> (дата звернення: 03.08.2023).

34. Taggart P. A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. European Journal of Political Research. 1998. Vol. 33, no. 3. P. 363–388. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00387> (date of access: 03.08.2023).

35. Brack N. Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream / N. Brack, N. Startin. // International Political Science Review. – 2015. – С. 239–249.

36. Katz R. Euroscepticism in Parliament: A comparative analysis of the European and national parliaments. Opposing Europe. 2008. P. 151–180.

37. Якимчук М. Вплив євроскептицизму на функціонування інституцій ЄС. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2020. № 2 (8). С. 258–275. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-02-258-275> (дата звернення: 03.08.2023).

38. Taggart P., Szczerbiak A. Europeanisation, euroscepticism and party systems: Party-based euroscepticism in the candidate states of Central and Eastern Europe. Perspectives on European Politics and Society. 2002. Vol. 3, no. 1. P. 23–41. URL: <https://doi.org/10.1080/15705850208438827>

39. Riishøj S. Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic. Nationalities Papers. 2007. Vol. 35, no. 3. P. 503–535.

URL: <https://doi.org/10.1080/00905990701368746>

40. The Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations / ed. by G. Brown, I. McLean, A. McMillan. Oxford University Press, 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/acref/9780199670840.001.0001> (date of access: 03.08.2023).

41. Qiang L. Identity and national identity / L. Qiang, D. Turner. // Educational Philosophy and Theory. – 2018. – №50. – С. 1080–1088.

42. Triandafyllidou A. National identity and the 'other'. Ethnic and Racial Studies. 1998. Vol. 21, no. 4. P. 593–612. URL: <https://doi.org/10.1080/014198798329784> (date of access: 03.08.2023).

43. Zeidan A. Sovereignty - International Law, State Authority, Autonomy. Encyclopedia Britannica. 2023. URL: <https://cutt.ly/r3juiAT> (date of access: 03.08.2023).

44. Introduction: The Europeanization Of Identities And Public Spheres. A Community of Europeans?. 2018. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.7591/9780801459184-004> (date of access: 04.08.2023).

45. Triandafyllidou A., Gropas R. What is Europe? An Introduction. What is Europe?. London, 2015. P. 1–22. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-137-56065-0_1 (date of access: 04.08.2023).

46. Martynov A. West Balkan in the political strategy of European Union. Drinovsky sbornik. 2021. Vol. XIV. URL: <https://doi.org/10.7546/ds.2021.14.08> (date of access: 06.08.2023).

47. Рєзнїков В. В. Державна полїтика у сферї європейської їнтеграції України: теорїя, методологїя, практика: монографїя. Харків : «Дїса плїус», 2020. 364 с.

48. Толстов С. В. Процеси розширення ЄС в їсторичній ретроспективї / Сергїй Валерїанович Толстов. // Європейські їсторичнї студїї. – 2015. – №2. – С. 118–136.

49. Поведа О. П. Дискурс Чеської соціал-демократичної партїї щодо європейської їнтеграції Чехїї. Полїтичне життя. 2020. № 1. С. 57–61. URL:

<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.1.8> (дата звернення: 06.08.2023).

50. Терещенко А. О. Міжнародно-правові аспекти євроінтеграційних процесів Чеської Республіки. Вісник Маріупольського державного університету. 2014. Серія: Історія. Політологія, № 9. С. 115–126. URL: <http://surl.li/jvhys> (дата звернення: 06.08.2023).

51. Kazharski A. The End of ‘Central Europe’? The Rise of the Radical Right and the Contestation of Identities in Slovakia and the Visegrad Four. *Geopolitics*. 2017. Vol. 23, no. 4. P. 754–780. URL: <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1389720> (date of access: 06.08.2023).

52. Nowicka E., Łodziński S. Długie trwanie narodu Społeczne wymiary polskości (1988-2021). Warszawa : Collegium Civitas Press, 2021. 248 p.

53. Europ identity – Eurobarometer. Home – GESIS. URL: <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/search-data-access/eb-trends-trend-files/list-of-trends/europ-identity>

54. Mendez C., Bachtler J. European Identity and Citizen Attitudes to Cohesion Policy: What Do We Know? - EPRC. EPRC. URL: <https://eprc-strath.org/publication/european-identity-and-citizen-attitudes-to-cohesion-policy-what-do-we-know/> (date of access: 06.08.2023).

55. Changing Europe: Identities, Nations and Citizens / A. Thompson et al. Taylor & Francis Group, 2003. 200 p.

56. Vlachová K., Řeháková B. Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. *Nations and Nationalism*. 2009. Vol. 15, no. 2. P. 254–279. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2009.00379.x> (date of access: 06.08.2023).

57. Macháček L. Youth in Slovakia and European Identity. Domovská stránka - Národný inštitút vzdelávania a mládeže. URL: <http://surl.li/jvilx> (date of access: 06.08.2023).

58. Coman R., Leconte C. Contesting EU authority in the name of European identity: the new clothes of the sovereignty discourse in Central Europe. *Journal of European Integration*. 2019. Vol. 41, no. 7. P. 855–870. URL:

<https://doi.org/10.1080/07036337.2019.1665660>

59. Tóth J., Sik E. *Joining an EU identity. Europeanisation, National Identities and Migration*. London, 2003. P. 223–245.

60. Zięba R. *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013. 311 p.

61. Miklós L. *Magyarország tíz éve az EU-ban – mekkora volt a mozgástér?* / Losoncz Miklós. // *Közgazdasági Szemle*. – 2014. – C. 486–492.

62. Duleba–Pavol A. *Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav a perspektívy* / A. Duleba–Pavol, W. Lukáč–Miroslav. – Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku – Friedrich Ebert Stiftung, 1998. – 63 c.

63. Handl V., Pick O. *Česká zahraniční politika 1993–2005 – od „návratu do Evropy” k evropeizaci*. Policy Paper ÚMV/ květen 2005. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/29240/2005-05-Ceska%20zahranicni%20politika.pdf> (date of access: 06.08.2023).

64. Brennan D. W. *The European Union, Poland and the transmission of values and norms to eastern neighbours* : thesis. 2021. URL: <http://hdl.handle.net/10092/7104> (date of access: 07.08.2023).

65. Aichholzer J. *National identity profiles and support for the European Union* / J. Aichholzer, S. Kritzinger, C. Plescia. // *European Union Politics*. – 2021. – №22. – C. 293–315.

66. Pine M. *European integration: a meeting ground for history and political science? A historian responds to Andrew Moravcsik*. *Journal of European Integration History*. 2008. Vol. 14, no. 1. P. 87–105. URL: <https://doi.org/10.5771/0947-9511-2008-1-87>

67. Chala N., Kharlamova G., Markishev D. *State sovereignty index as an indicator of public decision-making*. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2019. No. 206. P. 33–40. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/206-5/5> (date of access: 07.08.2023).

68. Turenko A. *Components of the economic sovereignty of the state*. *Law*

and innovations. 2021. No. 1 (33). P. 83–88. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1\(33\)-12](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-12) (date of access: 07.08.2023).

69. Heiskanen J. Spectra of Sovereignty: Nationalism and International Relations. *International Political Sociology*. 2019. Vol. 13, no. 3. P. 315–332. URL: <https://doi.org/10.1093/ips/olz007>

70. Philpott D. *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*. Princeton University Press, 2010. 352 p.

71. Jackson R. Sovereignty in World Politics: a Glance at the Conceptual and Historical Landscape. *Relocating Sovereignty*. 2018. P. 3–28. URL: <https://doi.org/10.4324/9781351150361-1> (date of access: 07.08.2023).

72. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2010. № 22. С. 130–136.

73. GDP (current US\$). World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (date of access: 07.08.2023).

74. Gini index. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (date of access: 07.08.2023).

75. Government Effectiveness: Percentile Rank - 2023 Data 2024 Forecast 1996-2021 Historical. *TRADING ECONOMICS | 20 million INDICATORS FROM 196 COUNTRIES*. URL: <https://tradingeconomics.com/hungary/government-effectiveness-percentile-rank-wb-data.html> (date of access: 07.08.2023).

76. Browse by EU Annual Reports - Archive of European Integration. URL: http://aei.pitt.edu/view/euar/EXTERNAL=3AENLARGEMENT=3AProgress_in_the_Enlargement_Process.html (date of access: 07.08.2023).

77. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4 (266). С. 218–222.

78. Greenberg J. Counterpedagogy, Sovereignty, and Migration at the European Court of Human Rights. *Law & Social Inquiry*. 2021. Vol. 46, no. 2. P.

518–539. URL: <https://doi.org/10.1017/lsi.2020.40>

79. Асірян С., Милоненко Ю., Приліпко В. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Серія ПРАВО, № 63. С. 307–311.

80. European Court of Human Rights. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D> (date of access: 07.08.2023).

81. Індекс Євроінтеграційного економічного поступу регіонів України 2014-2019. Інформаційна платформа Громадськість Донецької, Луганської, Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської областей. URL: <https://ndo.lg.ua/articles/108-indeks-yevrointehratsiynoho-ekonomichnoho-postupu-rehioniv-ukrayiny-2014-2019.html>

82. Capannelli G., Lee J.-W., Petri P. A. Developing Indicators for Regional Economic Integration and Cooperation. The Singapore Economic Review. 2010. Vol. 55, no. 01. P. 125–161. URL: <https://doi.org/10.1142/s021759081000364x> (date of access: 08.08.2023).

83. Hille P., Knill C. ‘It’s the Bureaucracy, Stupid’. European Union Politics. 2006. Vol. 7, no. 4. P. 531–552. URL: <https://doi.org/10.1177/1465116506069442>

84. Accession criteria. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: <http://surl.li/eukpz> (date of access: 08.08.2023).

85. Countries and Territories. Freedom House. URL: <http://surl.li/eukqm> (date of access: 08.08.2023).

86. Зельницький А. Вимірювання індексу демократії як передумова управління процесом демократизації (Україна і посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи, 1994-2004) - Андрій Зельницький - Тека авторів - Читиво. Читиво. URL: <http://surl.li/eukuh> (дата звернення: 08.08.2023).

87. Бова А. Transparency International: індекс сприйняття корупції. Політичний менеджмент. 2004. № 1. С. 129–143. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11731>

88. Семенюк Н. SWOT-аналіз – система аналізу в умовах кризових ситуацій. Trends, theories and ways of improving science : The 8th International scientific and practical conference, Madrid, 28 берез. 2023 р. Madrid, 2023. С. 91–92.

89. Кіссенжер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ : Наш Формат, 2018. 320 с.

90. Харлан Г. Східноєвропейська політика Федеративної Республіки Німеччина в контексті розширення Європейського Союзу (1990–1998рр.). Український історичний збірник. 2013. № 16. С. 229–237.

91. Горюнова Є. О. Євроінтеграція. Київ : Академвидав, 2013. 224 с.

92. Вахудова М. А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 379 с.

93. Гільченко О. Л., Светлакова М. А., Булик М. В. Зовнішня політика країн Європи. Маріуполь : МДУ, 2021. 155 с.

94. Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Польщі / О. Затинайко та ін. Наука і оборона. 2013. № 3. С. 3–13.

95. Карпчук Н. П. Публічна дипломатія Польщі як чинник Європейської інтеграції. Міжнародні відносини. 2017. Серія «Політ. науки», № 15. С. 96–107.

96. Коломієць О. В. Зовнішньополітичні імперативи сучасної Угорщини. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2018. № 1 (15). С. 75–86.

97. Moravcsik A. Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. International Organization. 1993. №51. С. 513–553.

98. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі. Рівне: Видавець О. М. Зень, 2009. 476 с.

99. Krysovatyu A., Shengelia T. VISEGRAD GROUP: a form of establishment and development of European integration : Collective monograph. Tbilisi : Publishing House “Universal”, 2021. 303 p. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47920/1/Visegrad%20Group%20->

%20collective%20monograph.pdf.

100. Рябінін Є. В. Етапи розширення ЄС: ретроспективний аналіз. Зовнішні справи. 2013. №7. С.12–15

101. Cameron F. An Introduction to European Foreign Policy. Routledge, 2012. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203128053> (date of access: 08.08.2023).

102. Пендзей І. Процес інтеграції країн Східної Європи у Європейський Союз: історичні передумови, етапи, результати. Вісник Прикарпатського університету. 2018. № 9. С. 73–79.

103. Прокопчук Д. «Європа різних швидкостей»: Німеччина - за, Польща - проти – DW – 10.03.2017. dw.com. URL: <http://surl.li/eulpz>.

104. Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky - Platné hlasy odovzdané pre politické subjekty. URL: <http://surl.li/eulql> (date of access: 09.08.2023).

105. Daubner P. Slovensko v ére pandémie (pohľad zľava). URL: <http://surl.li/eulry> (date of access: 09.08.2023).

106. Who we are. EPP - European People's Party. URL: <https://www.epp.eu/who-we-are> (date of access: 09.08.2023).

107. Öhlén M., Karlsson M. East-West convergence or divergence? The (possible) influence of the European People's Party on affiliated parties in Central and Eastern Europe 1990-2014. The European Union: Inside/Out : Paper to be presented at the SNES spring conference, Gothenburg, 19–20 April 2020. 2020. P. 1–43. URL: <http://surl.li/eulvq> (date of access: 09.08.2023).

108. European Parliament. 2019 European election results. URL: <http://surl.li/eumer> (date of access: 09.08.2023).

109. Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 2019 r. URL: <http://surl.li/eumfm> (date of access: 09.08.2023).

110. Výsledky parlamentních voleb 2021 - E15.cz. E15.cz. URL: <http://surl.li/eumgc> (date of access: 09.08.2023).

111. Гуселетов Б. П. Партия Европейских консерваторов и реформистов продолжает борьбу с Европейской народной партией. Научно-аналитический вестник Института Европы РАН. 2020. № 4. С. 43–50.

112. Who we are? // ECR Group. ECR Group. URL: <https://ecrgroup.eu/ecr> (date of access: 09.08.2023).

113. Hungary election 2018 | Statista. Statista. URL: <http://surl.li/eumig> (date of access: 09.08.2023).

114. Henley J. Hungary's Fidesz party to leave European parliament centre-right group. the Guardian. URL: <http://surl.li/eumjf> (date of access: 09.08.2023).

115. Ilikova L., Tushev A. Right-Wing Populism in Central Europe: Hungarian Case (Fidesz, Jobbik). *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 12, no. 25. P. 325–332.

116. 2020 Úprimne odvážne pre ľudí. *Obyčajní ľudia*, 2020. 210 p. URL: <http://surl.li/eumlx> (date of access: 09.08.2023).

117. Polski model państwa dobrobytu. *Prawo i Sprawiedliwość*, 2019. 232 p. URL: <http://surl.li/evzku> (date of access: 09.08.2023).

118. SPOLU dáme Česko dohromady. *Občanská demokratická strana*, 2021. 60 p. URL: <http://surl.li/evzmd> (date of access: 09.08.2023).

119. Magyar szívvel, józan ésszel, tiszta kézzel. *Jobbik Magyarországért Mozgalom*, 2018. 60 p. URL: <http://surl.li/evzmp> (date of access: 09.08.2023).

120. Neumayer L. Euroscepticism as a Political Label: the Use of European Union Issues in Political Competitions in the New Member States. *European Journal of political science*. 2008. Vol. 2, no. 47. P. 135–160.

121. Oliver T. Exploring mainstream Euroscepticism: Similarities and differences between Eurosceptic claims of centre-right and radical right parties. *Research and Politic*. 2020. Vol. 3, no. 7. URL: <http://surl.li/evzpw> (date of access: 09.08.2023).

122. Just P. Euroskepticismus a euroskeptické strany ve volbách do Evropského parlamentu 2014 v ČR a na Slovensku. *Politics in Central Europe*. 2015. Vol. 1S, no. 11. P. 113–123.

123. Hynčica P., Šárovec D. Slovenské politické strany optikou konceptu novosti. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. 2018. Vol. 2, no. 3. P. 7–34. URL: <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/31335> (date of access: 09.08.2023).

09.08.2023).

124. Hargitai T. How Eurosceptic is Fidesz actually?. *Politics in Central Europe*. 2020. Vol. 1, no. 16. P. 189–209.

125. Lázár N. Euroscepticism in Hungary and Poland: a comparative analysis of Jobbik and the Law and Justice Parties. *Politeja-Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*. 2015. Vol. 12, no. 33. P. 215–233.

126. Deloy C. Unsurprisingly outgoing Prime Minister Viktor Orban wins the general election in Hungary. The foundation Robert Schuman. URL: <http://surl.li/ewakc> (date of access: 09.08.2023).

127. Rosch F. J. Hans J. Morgenthau, the «marginal man» in international relations: a «Weltanschauungsanalyse». : For the degree of Doctor of Philosophy. Newcastle, 2011. 275 p. URL: <http://surl.li/ewamr> (date of access: 09.08.2023).

128. Asmus R. D., Vondra A. The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe. *Cambridge review of international affairs*. 2005. Vol. 2, no. 18. P. 203–216.

129. Політична енциклопедія / Ю. Левенець та ін. Київ : Парлам. вид-во, 2011. 807 с.

130. Græger N., Haugevik K. M. The revival of Atlanticism in NATO?. Oslo : Norwegian Institute of International Affairs, 2009. 58 p. URL: <http://surl.li/ewawz> (date of access: 09.08.2023).

131. Borsani D. The Origins of the Post-Cold War NATO Enlargement: Stability Projection and Factor of Crisis. *NATO in the Post-Cold War Era*. Cham, 2022. P. 133–154.

132. Schuessler J. M., Shifrinson J. R. The Shadow of Exit from NATO. *Strategic Studies Quarterly*. 2019. No. 13.3. P. 38–51.

133. Kořan M., Nečas V., Vochocová L. Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2010. 380 p.

134. Cieľom našej politiky je spokojný občan. SMER-SD. URL: <http://surl.li/ewbgc> (date of access: 09.08.2023).

135. Drulák P. Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem. Česká zahraniční politika v roce. 2007. P. 395–402. URL: <http://surl.li/ewchh> (date of access: 09.08.2023).

136. Dóiar T. Á., Eîçííöü . D., Eëçéíeî Á. N. Ěĺířďřáíl âĺáííńčíc ěř çíáílří' d'řěĺńçęř Óęďřzíc. Eçzâ : ÍÓÍÓ ě. . ×Íđí'ö., 2020. 328 ů.

137. Ěĺáĺąę Ā. Āçřĺăďřăńüęř ÷ĺńăĺđęř: âĺă ĺăĺž âí óńđ'řřííâí d'ďíĺęńó (Visegrad Four: From Idea to Successful Project). Āĺęęďřńç÷íçé ěďřřícĚń ó ęďřzřířó Āçřĺăďřăńüęřž äđóđ'ç é Óęďřzříl: âçăđřříl řńđ'ĺęńç / đĺă.: Ā. Řĺă÷óę, Ā. Ěĺáĺąę. ÍńĚđă, 2018. N. 16–35.

138. Ďřăëçřčí Ě. Çíáílří' d'řěĺńçęř ×ĺńüęřž Đĺńđ'óáęĺçç: ěńřříâęĺří' ěř d'ďĥđçńĺńĺ ířđ'đ' ęç đĥçâçņęó (1993-2004 đđ.). Óçăđđă : ĐĚ-Ó, 2021. 224 ů.

139. Anghel V., Jones E. Failing forward in Eastern Enlargement: problem solving through problem making. Journal of European Public Policy. 2022. No. 29.7. P. 1092–1111.

140. Baláž V., Karasová K., Williams A. M. Chapter 5: The V4 Countries and the EU: A Comparative Perspective. A Quarter Century of Post-Communism Assessed. Cham, 2016. P. 129–159.

141. Dangerfield M. Visegrad Group cooperation and “Europeanisation” of new EU member states. Democracy, State and Society / ed. by M. Góra, K. Zielińska. Krakow, 2011. P. 293–310.

142. Iřtok R., Kozárová I., Polačková A. The Intermarium as a Polish Geopolitical Concept in History and in the Present. Geopolitics. 2018. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1551206> (date of access: 10.08.2023).

143. Janusz S. The Concept of the Border in the Polish Consciousness and its Impact on the Culture and Identity of the Central and Eastern Europe in the Modern Period. Études Sur La Région Méditerranéenne. 2023. P. 17–23. URL: https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/mediterranean_tanulmanyok/article/view/44636 (date of access: 09.08.2023).

144. Шевченко О. Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах. International relations. 2016. “Political sciences”, № 11. URL:

<http://surl.li/ewdpg> (date of access: 09.08.2023).

145. Ukielski P. Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej. *Studia Europejskie-Studies in European Affairs*. 2018. Vol. 22, no. 2. P. 45–58.

146. Orzelska-Stączek A. Inicjatywa Trójmorza w świetle teorii realizmu. *Polityczne aspekty nowej formy współpracy dwunastu państw. Sprawy Międzynarodowe*. 2019. Vol. 72, no. 1. P. 131–155.

147. Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз. : монографія / Ф. Рудич та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 448 с.

148. A parlamenti választások eredményei. FIDESZ.HU. URL: <http://surl.li/ewdwl> (date of access: 10.08.2023).

149. Sima M. The idea of Great Hungary in historical perspective. *European journal of geopolitics*. 2017. No. 5. P. 99–128.

150. Orbán V. Együtt újra sikerülni fog. *Magyar Nemzet*. 2022. 21 September. URL: <http://surl.li/ewdyj> (date of access: 09.08.2023).

151. Beneš V. Normativní chování malých států jako výsledek kalkulace jejich dlouhodobých zájmů. *Mezi pragmatismem a ideály. Jakou úlohu mají normy při formulaci zahraniční politiky?* : Materiály mezinárodní vědecké konference, Praha, 8 November 2005. Praha, 2018. URL: <http://surl.li/eweby> (date of access: 09.08.2023).

152. Drulák P., Druláková R. *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha : Oeconomica, 2018. 184 p.

153. Petiška E. Český národní zájem existuje. A je třeba o něm mluvit | Téma | *Lidovky.cz*. URL: <http://surl.li/ewefj> (date of access: 09.08.2023).

154. *Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti - Na strane obyčajných ľudí*. URL: <https://www.obycajniludia.sk/> (date of access: 09.08.2023).

155. Europe 2020 strategy S&D position paper on a review for success. URL: <http://surl.li/eweha> (date of access: 09.08.2023).

156. Alesina, Alberto and Bryony Reich. 2018. *Nation-building*. Working

paper, Department of Economics, Harvard University. URL: <http://surl.li/ewekn> (date of access: 09.08.2023).

157. Arel D. How Ukraine has become more Ukrainian. *Post-Soviet Affairs*. 2018. Vol. 34, no. 2-3. P. 186–189

158. Guzzini S. Hans J. Morgenthau and the three purposes of power. Copenhagen : Danish Institute for International Studies, 2018. 34 p. URL: <http://surl.li/eweof> (date of access: 09.08.2023).

159. Documents. European Commission. URL: <http://surl.li/ewepe> (date of access: 09.08.2023).

160. Jakubowicz A. Polska transformacja gospodarcza-wielki sukces czy, wielki przekręt. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*. URL: <http://surl.li/ewesi> (date of access: 09.08.2023).

161. Результати соціологічного опитування Україна - ЄС. «Громадська синергія». URL: <http://surl.li/ewess> (date of access: 09.08.2023).

162. Data. European NUTS-Level Election Database. URL: <https://euned.com/datasets/> (date of access: 10.08.2023).

163. Vonsovych S. G. The concept “European integration”: historical and political discourse. *Politicus*. 2022. P. 34–39. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.5> (date of access: 10.08.2023).

164. Toynbee A. J. *A Study of History: Volume I: Abridgement of Volumes I-VI*. Oxford : Oxford Paperbacks, 1987. 750 p.

165. Міщук В. В. Розширення на схід як етап розвитку Європейського Союзу. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 141 (3). С. 52–56.

166. Міщук В. В. Процес розширення ЄС на «Схід» 2004 року в контексті національних інтересів учасників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1 (9). С. 253–279. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-01-253-273> (дата звернення: 12.08.2023).

167. Mishchuk V. The origins of Central European euroscepticism. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. No. 4. P. 68–79. URL:

<https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-4-9> (date of access: 12.08.2023).

168. Міщук В. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проєкти держав Центральної Європи в межах ЄС у сучасний період. *Grani*. 2021. Т. 24, № 6. С. 145–154. URL: <https://doi.org/10.15421/172170> (дата звернення: 12.08.2023).

169. Міщук В. Вплив національних чинників на формування субрегіональної політики держав Центральної Європи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (16). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/292/304>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Міщук В.В. Розширення на схід як етап розвитку Європейського Союзу. *Гілея: науковий вісник*. 2019. №141(3). С. 52-56.
2. Міщук В. В. Процес розширення ЄС на «Схід» 2004 року в контексті національних інтересів учасників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. №1(9). С. 253-273.
3. Mishchuk V. The origins of Central European Euroscepticism. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №4. Р. 68-79.
4. Міщук В. Вплив національних чинників на формування субрегіональної політики держав Центральної Європи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (16). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/292/304>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Міщук В.В. Розширення на «схід» як етап розвитку Європейського Союзу. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 6 грудня 2018 р.). Рівне: Рівненський інститут Київського університету права Національної академії наук України, 2018. С. 112-114.
6. Міщук В.В. Вплив стратегії автономізму на зовнішню субрегіональну політику країн центральної Європи. *«Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21-22 травня 2021р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2021. С. 66-70.
7. Міщук В.В. Національні інтереси та інтеграційні проекти країн ЦЄ в

межах ЄС. *Теорія та практика сучасної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 серпня 2021 р.). Київ: Міжнародний Центр Науки і Досліджень, 2021. С. 23-24.

8. Міщук В.В. Україна в євроінтеграційній перспективі та планах країн Центральної Європи. *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 вересня 2021р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 91-95

9. Міщук В.В. Аналіз євроскептичних настроїв в програмах сучасних політичних партій країн ЦСЄ. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 лютого 2021 р.). Київ: Інститут інноваційної освіти, 2021. С. 74-84.

Наукова публікація, в якій додатково відображаються результати дисертаційного дослідження:

10. Міщук В.В. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проєкти держав Центральної Європи в межах ЄС у сучасний період. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. №6 (24). С. 145-154.

**Таблиця показників динаміки внутрішнього суверенітету держав
Вишеградської групи 1998-2003 рр.**

Угорщина	Прозорі вибори [76]	Ефективність уряду % [75]	ВВП USD [73]	Коефіцієнт Джині [74]	Рішення ЄСПЛ [80]
1998	так	87,04	4744	25	0
1999	так		4793	24,4	0
2000	так	87,17	4624	26	1
2001	так		5726	25	1
2002	так	86,73	6655	24	1
2003	так	86,22	8421	31	13
Польща	Прозорі вибори [76]	Ефективність уряду % [75]	ВВП USD [73]	Коефіцієнт Джині [74]	Рішення ЄСПЛ [80]
1998	так	0,68	4459	28,6	3
1999	так		4348	28,9	1
2000	так	0,60	4485	30	12
2001	так		4988	30,5	18
2002	так	0,50	5206	30,7	21
2003	так	0,54	5700	31	41
Чехія	Прозорі вибори [76]	Ефективність уряду % [75]	ВВП USD [73]	Коефіцієнт Джині [74]	Рішення ЄСПЛ [80]
1998	так	75,12	6489	22,6	0
1999	так		6337	23,8	0
2000	так	74,87	6029	23,8	4
2001	так		6637	22,8	1
2002	так	81,90	8060	23,2	4
2003	так	79,00	9818	22,8	5
Словаччина	Прозорі вибори [76]	Ефективність уряду % [75]	ВВП USD [73]	Коефіцієнт Джині [74]	Рішення ЄСПЛ [80]
1998	так	0,69	4237	25,6	2
1999	так		3869	24	1
2000	так	0,67	3840	24,3	3
2001	так		3982	26,2	5
2002	так	0,75	4627	26	4
2003	так	0,81	6342	25,5	18

**Таблиця показників динаміки європейської інтеграції держав
Вишеградської групи 1998-2003 рр.**

Угорщина	Експорт до ЄС [76]	Прийняття acquis (власне дослідження)	Стабільність інститутів [76]	Рейтинг свободи [86]	Індекс корупції [87]
1998	63%		5 так	91,70%	5
1999	77%		-5 так	87,50%	5,2
2000	76%		-1 так	87,50%	5,2
2001	70%		2 так	84,30%	5,3
2002	74%		5 так	84,30%	4,9
2003	74%		-7 так	86,50%	4,8
Польща	Експорт до ЄС [76]	Прийняття acquis (власне дослідження)	Стабільність інститутів [76]	Рейтинг свободи [86]	Індекс корупції [87]
1998	64%		2 так	92,50%	4,6
1999	68,30%		-13 так	92,70%	4,2
2000	70,50%		-12 так	92,70%	4,1
2001	70%		4 так	91,70%	4,1
2002	70%		6 так	91,70%	4
2003	68,70%		-1 так	89,50%	3,6
Чехія	Експорт до ЄС [76]	Прийняття acquis (власне дослідження)	Стабільність інститутів [76]	Рейтинг свободи [86]	Індекс корупції [87]
1998	64%		1 так	91,70%	4,8
1999	69%		-11 так	87,50%	4,6
2000	68,60%		8 так	86,50%	4,3
2001	69%		2 так	81,10%	3,9
2002	68,40%		2 так	81,10%	3,7
2003	69%		-10 так	83,30%	3,9
Словаччина	Експорт до ЄС [76]	Прийняття acquis (власне дослідження)	Стабільність інститутів [76]	Рейтинг свободи [86]	Індекс корупції [87]
1998	53,80%		-3 ні	55,80%	3,9
1999	60,50%		3 так	75%	3,7
2000	59%		2 так	79,20%	3,5
2001	60%		7 так	79,20%	3,7
2002	60%		3 так	84,30%	3,7
2003	61%		-8 так	86,50%	3,7

**Перелік євроскептичних одиниць програм політичних партій
Вишеградської групи**

<p>Базис євроскептицизму за типологією С. Рійшо [39]</p>	<p>Polski model państwa dobrobytu. Prawo i Sprawiedliwość [117]</p>	<p>SPOLU máme Česko dohromady. Občanská demokratická strana [118]</p>	<p>2020 Úprimne odvážne pre ľudí. Obyčajní ľudia [116]</p>	<p>Magyar szívvvel, józan ésszel, tiszta kézzel. Jobbik Magyarországért Mozgalom [119]</p>
<p>На основі ідентичності</p>	<p>1) У Європі з'явилося прагнення замінити нації багатокультурним суспільством. 2) Європейська інтеграція неправильно сприймається як будівництво нової європейської ідентичності, яка замінить ідентичності національні. 3) Ми відкидаємо такий спосіб мислення щодо європейського співтовариства. 4) Будь-яке втручання у польську ідентичність - у минулому та в наш час - відриває нас від європейської спадщини, замінюючи її ідеологічними проєктами нового суспільства та нової людини, небезпечними для Європи та Польщі.</p>			<p>1) Європейська громадянська ініціатива Союзу зробила перший крок до єдиного об'єднання історичних, етнічних відмінностей. Давайте почуємо наш голос з цього питання, це так само вражає і загрожує всім нам. 2) Ми робимо Угорщину центром боротьби за самовизначення в Європі. 3) Угорщина не входить до Європи шляхом приєднання до Союзу,</p>

	<p>5) Ми вважаємо, що нинішня криза в Європі є результатом відступу від цих ідей.</p> <p>6) Уніфікація або радикальне виснаження цього різноманіття, заміна Європейської культурної спадщини штучно створеною новою транснаціональною культурою означає послаблення нашого континенту.</p> <p>7) Натомість ми відкидаємо всю діяльність, спрямовану на об'єднання культури, наше кредо: Європа - континент культурного різноманіття.</p> <p>8) Спостерігається дуже жорстока політика, яку можна охарактеризувати як вторгнення, культура яка вже панує в Західній Європі, яка кидає виклик основам західної цивілізації, вона загрожує також існуванню польської нації.</p> <p>9) Для нас «Більше Європи не означає менше Польщі».</p> <p>10) Європі це не потрібно, ні культурної революції, ні соціальної інженерії.</p> <p>11) Європа потребує нормальних суспільних відносин, що впливають із традицій європейських</p>			<p>історично та в майбутньому ми не будемо європейцями, виходячи з того, чи залишаємось ми членами ЄС.</p> <p>4) Всупереч попереднім обіцянкам членства в ЄС угорці за кордоном не вирішили проблеми національних спільнот.</p> <p>5) Навіть після майже півтора десятиліття членства нам стає сумно, що Союз діє на користь різних меншин, які живуть у віддалених частинах світу, але не діє вдома, не допомагає Угорщині.</p> <p>6) Дані опитування громадської думки чітко підтверджують це в угорському суспільстві посилення зусиль ЄС щодо централізації</p>
--	--	--	--	---

	<p>націй та християнської культури.</p> <p>12) Договірні положення Європейського Союзу не можуть бути основою для знищення польської національної ідентичності, традицій, культури та моделі життя.</p>			<p>відхилені.</p> <p>7) Ось останній шанс для Союзу відхилити населення проти його волі, на Лісабонський шлях централізації та диктатури.</p> <p>8) Jobbik – це концепція Європи націй, що прагне досягти співробітництва між європейськими країнами таким чином, щоб національні самовизначення розвивались.</p>
<p>На основі розшарування</p>	<p>1) Численні товариства, які не вписуються в мейнстрим, заблоковані та відсунуті до краю. Такі явища також трапляються зараз в Європейському Союзі.</p> <p>2) Закон, що надає перевагу сильнішому, не можна вважати справедливим, але це відображає типовий соціальний дарвінізм в Європі.</p> <p>3) Ми не приймаємо політику подвійних стандартів, що</p>			<p>1) Порядок денний ЄС та національних держав для Європейського Союзу на заході та сході економічна асиметрія між державами-членами та існуючий розрив в оплаті праці.</p> <p>2) Файл Розширення ЄС не був безкорисливою</p>

	застосовують Органи Співтовариства щодо держав-членів.			послугою він був з одного боку, придбання ринку продукції переробної промисловості (включаючи продукти харчування) з іншого боку, забезпечення постачання дешевої сільськогосподарської сировини з країн периферії, як була класифікована і наша країна. 3) Тим часом, хоча «Фідес» неодноразово виступав проти ЄС, він створював інакше національне самовизначення.
На основі політики	1) Оцінюючи важливість та досягнення Європейського Союзу, ми вважаємо, що політика ЄС вимагає змін. 2) Ми відкидаємо політичну коректність, тобто обмеження свободи слова та думки, які стають болючим питанням для багатьох європейців, нав'язані сьогодні не	1) Ми не дозволимо імпорт продуктів харчування на рівні ЄС з третіх країн.. 2) Ми будемо активно протистояти європейській інтеграції, яка не погоджується з	1) Політика ЄС щодо розширення для деяких контрпродуктивна. 2) Очищення силових компонентів важливе тим, що Словаччині загрожують не	1) Уряд Йоббіка ініціює те, що Європейський Союз має розвивати здорову компенсацію за витік мізків, який підтримують країни-емітенти. 2) Ми вважаємо прийнятним

<p>тільки культурним насильством, але й також шляхом адміністративних дій та карних репресій.</p> <p>3) З огляду на підтримку, надану урядом наших попередників, Європейська Комісія виступила з серйозним звинуваченням щодо виконання умов державної допомоги, це дало початок новим проблемам для польських авіаперевізників.</p> <p>4) Ми відкидаємо початкову пропозицію щодо бюджету ЄС на 2021-2027 роки зі скороченням приблизно на 20% бюджету Польщі та семи інших держав-членів.</p> <p>5) Ми не згодні з підходом, згідно з яким слід карати Польщу за той факт, що вона ефективно реалізує проекти з фондів ЄС та ефективно керує ними для розвитку країни.</p> <p>б) Догляд за надійним та ефективним використанням кожного євро гранту, який ми повинен отримати має бути аргументом для збільшення коштів для Польщі, а не причиною спрямувати потік грошей до країн, які не здійснюють цей контроль.</p>	<p>вільним переміщенням людей, послуг, товарів та капіталу, ефективним захистом зовнішніх кордонів та міцним трансатлантичним зв'язком.</p> <p>3) Європейський Союз повинен ефективніше захищати зовнішні кордони.</p> <p>4) На європейському рівні необхідно прискорити процес відхилення шукачів притулку.</p> <p>5) Водночас ми наполягаємо, щоб кожна країна ЄС мала право самостійно формувати міграційну політику.</p> <p>б) Ми відхиляємо обов'язкові квоти та наполягаємо на вирішенні</p>	<p>тільки мафії і шахраї, але також тут є екстремізм, тероризм загрози енергетичній інфраструктурі, гібридні загрози та нелегальна міграція через кордони Європейського Союзу.</p> <p>3) Ми підтримуємо технологічне та кадрове зміцнення зовнішнього шенгенського кордону, щоб не допустити нової міграційної кризи.</p> <p>4) Ми відхиляємо обов'язкові квоти для шукачів притулку в ЄС, оскільки вони є неефективний.</p> <p>5) Для нас ЄС не мав скорочувати кошти на будівництво.</p>	<p>запровадження солідарної чи компенсаційної допомоги компаніям ЄС, які залучають працівників з інших країн ЄС.</p> <p>3) Сьогодні значна кількість країн Європейського Союзу стикаються з серйозною економічною та фінансовою кризою.</p> <p>4) Це явище мало пояснює, що призвело до Brexit.</p> <p>5) Незважаючи на попередні обіцянки, внутрішньо ЄС не змінила систему розподілу ресурсів.</p> <p>б) Це лише одне з багатьох питань ЄС, що можна змінити новому уряду.</p> <p>7) Союз хоче ігнорувати це, залишити сигнал Brexit, але це сильне повідомлення</p>
---	--	--	--

	<p>7) У Європі та Сполучених Штатах з роками поступово згасають традиційні галузі промисловості, що, як показала економічна криза, було помилкою.</p> <p>8) У 2007–2015 роках можливості впливу Польщі на міжнародні процеси зменшилися в сусідніх державах, регіоні Європи та у світі, в умовах розвитку російського імперіалізму та кризи Європейського Союзу.</p> <p>9) Політики з коаліції PO-PSL призвели до кризи у Вишеградській групі, тому що погодилася на запит Європейського Союзу, та особливо Німеччини, погодившись на те, щоб прийняти тисячі мігрантів, що викликало розбіжності з нашими центральноевропейським і партнерами і було проти польської громадської думки.</p> <p>10) Тому ми заперечили Положення ЄС про відряджених працівників та цензуру в Інтернеті (Acta 2).</p> <p>11) Після того, як «Право і Справедливість» взяли владу, уряд Польщі негайно відкликав угоду з</p>	<p>проблем міграції за межі ЄС.</p> <p>7) Ми будемо наполягати на збільшенні допомоги для таборів біженців поблизу країн конфлікту, для того, щоб їхні мешканці були в гідних умовах, що є найефективнішим способом завадити їм здійснити марш до Європи.</p>		<p>його вже не можна замітати під килим.</p> <p>8) Конфлікт з Брюсселем має вирішуватися з таких питань, як міграція, захист угорських сільськогосподарських угідь або підтримка малого та середнього бізнесу.</p>
--	--	---	--	--

	<p>ЄС про переселення мігрантів до нашої країни.</p> <p>12) Прем'єр-міністр Матеуш Моравецький заблокував угоду ЄС про досягнення у 2019 році кліматичної нейтральності до 2050 року.</p> <p>13) Ми охороняємо природу і дбаємо про клімат, але водночас кліматичний нейтралітет має бути поширений по всіх європейських країнах.</p> <p>14) Ми хочемо протистояти кризі Європейського Союзу в найближчі роки, найважчим проявом якої стала імміграційна криза, криза в зоні євро та нерівнозначне ставлення до нових членів Співтовариства.</p> <p>15) Ми готові взяти на себе відповідальність за проведення необхідних змін у Союзі, що зміцнить його позиції у світовій конкуренції та подолають демократичний дефіцит.</p> <p>16) На арені Європейського Союзу ми тривалий час перекривали вхід імплементації директиви про авторське право на єдиному цифровому ринку, широко відомого як</p>			
--	---	--	--	--

	АСТА 2.			
Інституційно заснований	<p>1) Концептуально для багатьох з нас Європа означає швидше багатство століть творчості, ніж бюрократичну структуру.</p> <p>2) Ми не приймаємо неконтрольоване руйнування суверенітету європейських країн.</p> <p>3) Наше право рішуче захищатись, вводячи сильні юридичні бар'єри проти можливості такої практики проти Польщі - це наш єврореалізм.</p> <p>4) Лісабонський договір, дійсний в буквальному вигляді, з цього договору випливає, що в випадку організації судової влади, усі держави-члени - рівні, тобто вони можуть застосовувати однакові юридичні рішення.</p> <p>5) Політика згоди на дискримінацію польських фермерів у Європейському Союзі – продовжується.</p> <p>6) Слід також підкреслити, що існують занадто значні поступки Європейського Союзу у світовій торгівлі.</p> <p>7) Масштаби допомоги для них надто малі і в бюджетний період</p>		<p>1) Наше бачення збереження стабільності та процвітаючий ЄС на основі чітких правил, солідарності, співпраці та поваги до національного суверенітету держав-членів.</p>	<p>1) Після Вгехіт в ЄС розпочалися історичні дебати щодо майбутнього альянсу: по всій Європі багато проєвропейських та критичних до ЄС партій закликають до створення нової, більш згуртованої та ефективної Європи.</p> <p>2) Щодо політичних питань, що зачіпають суверенітет, ми відкидаємо більш тісну інтеграцію.</p> <p>3) Це почалося згідно з Лісабонським договором, ми вважаємо глибшу інтеграцію помилковою ідеєю, оскільки вона, по суті, була спрямована на створення наднаціональної наддержави.</p> <p>4) Союзні керівники і,</p>

	<p>ЄС 2021-2027 роки ми його значно збільшимо.</p> <p>8) Основним фактором дестабілізації є процеси та явища, що відбуваються у міжнародному середовищі на нашому континенті, порушення міжнародного права, агресивний політика Російської Федерації та криза в Європейському Союзі, напруженість у Тихому океані.</p> <p>9) Генезис кризи Союзу ми бачимо у федеративних тенденціях, які не сприймаються європейськими країнами, прив'язаними до своїх традицій, власних суверенних держав і культура, що формувалася протягом століть.</p> <p>10) У питаннях форми Союзу необхідно як повернення до першоджерел, так і пошук політичного компромісу між країнами-членами поважати принципи "вільного з вільним, рівного з рівним".</p> <p>11) Європейські інститути повинні бути законослухняними, однаково ставитися до держав та поважати національні конституції.</p>			<p>зокрема, його парламент, навіть не досягли правильного діагнозу.</p>
--	--	--	--	---

	<p>12) Ми виступаємо проти поглинання державних повноважень інституціями ЄС.</p> <p>13) Вихід із кризи ЄС не в тому, щоб сприяти федеральним рішенням проєкту «Багатошвидкісна Європа».</p> <p>14) Такі дії лише поглиблюють внутрішній дисбаланс, вони викликають напруженості та викривають дефіцит демократії в інституціях ЄС.</p>			
на основі національних інтересів	<p>1) У зовнішній політиці зазвичай, незалежно від польських інтересів, навіть найочевидніших, ми повинні бути в т. зв. основних європейських інтересах.</p> <p>2) Погляди на зникнення функції національної держави не підтвердилися.</p> <p>3) Ми відкинули: клієнтелізм, що отримав назву "основне плавання", тобто він не поважає очевидні інтереси Польщі; наївність у сприйнятті Європейського Союзу (Євро-ентузіазм), що зводиться до підпорядкування сильнішим європейським країнам.</p>	<p>1) В наших інтересах демократичний, а не бюрократичний, відкритий для торгівлі ЄС.</p>	<p>1) Зовнішня політика повинна бути здатною реагувати та просувати стратегічні інтереси Словаччина.</p> <p>2) Будемо сприяти повазі до національних інтересів держав-членів у стратегічних сферах.</p> <p>3) Ми пропонуємо відстоювати національні інтереси Словаччини у підготовці бюджету ЄС.</p>	<p>1) Депутати Європарламенту своїми рішеннями представляли інтереси інших країн – на шкоду Угорщині.</p>

	<p>4) Ми виробили у 2015–2019 роках принцип, що Європа стане сильнішою завдяки суб'єктивній та динамічній Польщі, але членство в будь-якій міжнародній організації не може бути шкідливим для польської державності.</p> <p>5) Ми також, не вагаючись, були проти прийнятих, більшістю країн ЄС, рішень, коли вони явно суперечили інтересам Польщі.</p> <p>6) Ми також застосували вето в Європейській Раді, коли польські інтереси були під загрозою.</p> <p>7) «Право і Справедливість» будуть постійно на форумі Європейського Союзу протидіяти не вигідним для Польщі та поляків рішенням.</p> <p>8) Ми будемо оцінювати всі рішення ЄС з точки зору наших інтересів.</p>			
<p>на основі досвіду</p>			<p>1) Багато з них навіть не були компенсовані Брюсселем, і ми всі повинні були за них платити - із державного бюджету.</p>	<p>1) Багато обіцянок соціально-економічного балансу між державами-членами не було виконано.</p>
<p>на партійній основі</p>				

атлантичний	1) Пасивна політика Центральної Європи та Сходу пов'язана з перевантаженням відносин з Росією; послабленням зв'язків в союзі зі Сполученими Штатами Америки заради надій, що відповідальність за безпеку Польщі візьме на себе Європейський Союз.	1) Ми віримо в атлантичне співробітництво в обороні, європейська армія була б тупиковою. 2) Ми не хочемо, щоб ЄС витрачав гроші на створення європейської армії.		
практична основа				

Електоральні цикли країн Вишеградської групи

Етап субрегіональної зовнішньої політики	Найбільші партії парламенту та їхня політична позиція			
	Угорщина	Польща (сейм)	Чехія	Словаччина
Формування 1991-1992 рр.	1990-1994 рр. 1) Угорський демократичний форум (правоцентризм) – 23,9% 2) Альянс вільних демократів (лівоцентризм) – 21,8%	1991-1993 рр. 1) Демократичний союз (лівоцентризм) – 12,32% 2) Демократичний лівий союз (лівоцентризм) – 11,99	1990-1992 рр. 1) Громадянський форум (лівоцентризм) – 49,5% 2) Комуністична партія Чехословаччини (крайні ліві) – 13,24%	
Стагнація 1993-1997 рр. (інтернаціональний континенталізм)	1994-1997 рр. 1) Угорська соціалістична партія (лівоцентризм) – 33% 2) Альянс вільних демократів (лівоцентризм) – 19,7%	1993-1997 рр. 1) Демократичний лівий союз (лівоцентризм) – 20,41% 2) Польська народна партія (лівоцентризм) – 15,4%	1992-1996 рр. 1) Громадянська демократична партія (правоцентризм) + Християнсько-демократична партія (правоцентризм) – 29,73% 2) Комуністична партія Чехії і Моравії (крайні ліві) – 14,05%	1992-1994 рр. 1) Народна партія - Рух за демократичну Словаччину (лівоцентризм) – 37,26% 2) Партія лівих демократів (лівоцентризм) – 14,7% 1994-1998 рр. 1) Народна партія - Рух за демократичну Словаччину

				(лівоцентризм) + Селянська партія Словаччини (центр) – 34,97% 2) Спільний вибір (лівоцентризм) – 10,42%
Розвиток	1998-2002 рр.	1997-2001 рр.	1996-1998 рр.	1998-2002 рр.
1998-2004 рр. (інтернаціональ ний континентальн о – атлантичний)	1) Угорська соціалістична партія (лівоцентризм) – 29,8% 2) Фідес (правоцентризм) – 26% 2002-2006 рр. 1) Угорська соціалістична партія (лівоцентризм) – 40,05% 2) Фідес (правоцентризм) – 39,4%	1) Виборча акція "Солидарність" (правоцентризм) – 33,83% 2) Союз лівих демократів (лівоцентризм) – 27,13% 2001-2005 рр. 1) Демократичний лівий союз- профспілка (лівоцентризм) – 41,04% 2) Громадянська платформа (правоцентризм) – 12,68%	1) Громадянська демократична партія (правоцентриз м) – 29,62% 2) Соціал- демократична партія Чехії (лівоцентризм) - 26,44% 1998-2002 рр. 1) Соціал- демократична партія Чехії (лівоцентризм) - 32,31% 2) Громадянська демократична партія (правоцентриз м) – 27,74% 2002-2006 рр. 1) Соціал - демократична партія Чехії (лівоцентризм) - 30,02% 2) Громадянська демократична	1) Народна партія - Рух за демократичну Словаччину (центр) – 27% 2) Словацька демократична коаліція (правоцентризм) – 26,33% 2002-2006 рр. 1) Народна партія - Рух за демократичну Словаччину (центр) – 19,5% 2) Словацький демократично- християнський союз - Демократична партія (правоцентризм) – 15,09%

			партія (правоцентризм) – 24,47%	
Сучасний етап - з 2004 року автономізовані й атлантизм	<p>2006-2010 рр.</p> <p>1) Фідес (правоцентризм) – 42%</p> <p>2) Угорська соціалістична партія (лівоцентризм) – 40,3%</p> <p>2010-2014 рр.</p> <p>1) Фідес (правоцентризм) – 53,4%</p> <p>2) Угорська соціалістична партія (лівоцентризм) – 21,3%</p> <p>2014-2018 рр.</p> <p>1) Партійний союз " Фідес-КДНП " (правоцентризм) – 44,87%</p> <p>2) Єдність (лівоцентризм) – 25,57 %</p> <p>2018-2022 рр.</p> <p>1) Партійний союз " Фідес-КДНП "</p>	<p>2005-2007 рр.</p> <p>1) Право і справедливість (правоцентризм) - 26,99%</p> <p>2) Громадянська платформа (правоцентризм) – 24,14%</p> <p>2007-2011 рр.</p> <p>1) Громадянська платформа (правоцентризм) – 41,51%</p> <p>2) Право і справедливість (правоцентризм) - 32,11%</p> <p>2011-2015 рр.</p> <p>1) Громадянська платформа (правоцентризм) – 39,18%</p> <p>2) Право і справедливість (правоцентризм) - 29,89%</p> <p>2015-2019 рр.</p> <p>1) Право і справедливість (правоцентризм) - 37,58%</p> <p>2) Громадянська платформа</p>	<p>2005-2007 рр.</p> <p>1) Право і справедливість (правоцентризм) - 26,99%</p> <p>2) Громадянська платформа (правоцентризм) – 24,14%</p> <p>2007-2011 рр.</p> <p>1) Громадянська платформа (правоцентризм) – 41,51%</p> <p>2) Право і справедливість (правоцентризм) - 32,11%</p> <p>2011-2015 рр.</p> <p>1) Громадянська платформа (правоцентризм) – 39,18%</p> <p>2) Право і справедливість (правоцентризм) - 29,89%</p> <p>2015-2019 рр.</p> <p>1) Право і справедливість (правоцентризм) - 37,58%</p> <p>2) Громадянська платформа</p>	<p>2006-2010 рр.</p> <p>1) Напрямок - соціал-демократія (лівоцентризм) – 29,14%</p> <p>2) Словацький демократично-християнський союз - Демократична партія (правоцентризм) – 18,36%</p> <p>2010-2012 рр.</p> <p>1) Напрямок - соціал-демократія (лівоцентризм) – 34,79%</p> <p>2) Словацький демократично-християнський союз - Демократична партія (правоцентризм) – 15,42%</p> <p>2012-2016 рр.</p> <p>1) Напрямок - соціал-демократія (лівоцентризм) – 44,41%</p> <p>2) Християнсько-демократичний</p>

	(правоцентризм) – 49,27% 2) Йоббік - Рух за кращу Угорщину (крайня права) – 19,06%	(правоцентризм) – 24,09% 2019-2023 рр. 1) Право і справедливість (правоцентризм) - 43,59% 2) Громадянська платформа (правоцентризм) – 27,04%	(правоцентризм) – 24,09% 2019-2023 оо. 1) Право і справедливість (правоцентризм) - 43,59% 2) Громадянська платформа (правоцентризм) – 27,04%	рух (правоцентризм) – 8,82% 2016-2020 рр. 1) Напрямок - соціал-демократія (лівоцентризм) – 28,28% 2) Свобода та солідарність (правоцентризм) – 12,1% 2020-2024 рр. 1) NOVA (правоцентризм) – 25,02% 2) Напрямок - соціал-демократія (лівоцентризм) – 18,29%
--	---	---	---	---

* для додатку використовувались дані з Європейської бази даних про вибори [162]